

КОВЧЕГ
ОТЦЯ
КОВЧА

Ковчег отця Ковча

Київ – 2017

271.4-722.53Ковч(092)

K56 **Ковчег отця Ковча.** – К.: 2017, – 144 с.: іл.

ISBN 978-617-635-111-5

Керівник проекту **Іван Васюник**
Координатор проекту **Володимир Ільченко**
Художній редактор **Василь Біленко**
Автор тексту **Олег Крук**
Дизайн обкладинки – **Анна Васюник**

Видання розповідає про життя та діяльність священика Української греко-католицької церкви Омеляна Ковча (1884–1944), який був учнем і сподвижником митрополита Андрея Шептицького. Отець Ковч більшу частину життя служив парохом у провінційному містечку Перемишлянах. Завжди ставав на захист гнаних і переслідуваних, незалежно від їхнього етнічного походження та віросповідання, – українців, поляків, євреїв, за що потерпав від різних влад. Чудом урятувавшись від НКВС, отець Омелян потрапив до рук гестапо. Його життя обірвалося в концтаборі «Майданек», де він продовжував свою душпастирську місію. Він мав можливість вийти з Майданека, якби відмовився рятувати євреїв, проте пішов на мученицьку смерть. 2001 року Папа Іван Павло II оголосив отця Ковча блаженним священномучеником.

Розповіді про життя священика чергуються з репортажами з тих місць, де він жив і служив. Видання містить численні архівні та сучасні фотографії.

Книжка розрахована на всіх, хто цікавиться боротьбою українців за свободу та права людини, історією України, а також морально-етичними проблемами сьогодення.

Видано за фінансової підтримки **благодійного фонду «Реновабіс»**, а також голови Комітету зі вшанування пам'яті блаженного священномученика Омеляна Ковча **Івана Васюника**.

ISBN 978-617-635-111-5

ЗМІСТ

СВЯТОСЛАВ ШЕВЧУК. Послання світові та собі.....	4
ІВАН ВАСЮНИК. Він простягав руку кожному, хто потребував порятунку.....	6
СТАНОВЛЕННЯ. «Чому в малого вівчаря немає притулку?».....	8
ПАТРІОТИЧНИЙ ДУХ КОСМАЧА. Репортаж.....	16
ЗАХІДНА УКРАЇНА В 1939 РОЦІ. Демографічна картина.....	22
ДУХІВНИК УГА. «Свяченого куля не бере».....	24
ПАРОХ У ПЕРЕМИШЛЯНАХ. «Не ридать, а здобувати».....	28
ДРУГЕ МІСТО ГАЛИЧИНИ. Репортаж із Коломиї.....	32
ДВА МІСЯЦІ АРЕШТУ. «Май відвагу боронити своє місце господаря...».....	38
СВІТОГЛЯД. «Брак розвитку – це знак старості, а потім і смерті».....	42
ПОШУКИ В РИМІ. Репортаж.....	46
ПРОПОВІДНИК. «Щоб рука била, а серце плакало».....	52
РЕАЛЬНІ СПРАВИ. «Як настав ранок – церква стояла готова».....	58
ДРУЖИНА. «Мама з благородним спокоєм приймала всі удари».....	62
УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ. Репортаж.....	68
НА ЗАХИСТ ПОЛЯКІВ. «Одна справа – війна, а інша – помста на дітях...».....	78
РАДЯНСЬКИЙ ТЕРОР. «Людська мова не має слів, аби передати той жах».....	80
НАД ТІЄЮ ХАТОЮ ЯНГОЛИ КРУЖЛЯЮТЬ. Репортаж із Перемишлян.....	84
НІМЕЦЬКА ОКУПАЦІЯ. «Ви, німці, пишете «з нами Бог», а що робите?».....	92
РЯТІВНА МІСІЯ. «Хай кожен робить по совісті».....	95
ВИКЛИК У ГЕСТАПО. «Рятувати людей – це мій фронт».....	98
У ТЮРМІ НА ЛОНЦЬКОГО. «Я знаю лише одну владу...».....	102
КОНЦТАБІР. «Не переживайте і не тратьте віри в те, що я роблю».....	104
ТУТ Я БАЧУ БОГА. Репортаж із Майданека.....	112
СИНИ І ДОНЬКИ. «...Я краще зрозуміла душу мого батька».....	118
ПОВЕРНЕННЯ ІМЕНІ. «За божі правди і людські права».....	124
ФІЛЬМ. «Він переміг у своєму серці зло і прагнення помсти».....	126
СВІДЧЕННЯ. Леопольд Кляйман-Козловський про отця Ковча.....	128
ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ. «Світ має знати Праведника народів світу...».....	130
ОМЕЛЯН КОВЧ. Віхи життя.....	140

Послання світові та собі

† СВЯТОСЛАВ

Глава Української
греко-католицької
церкви

Дано в Києві,
при Патріаршому
соборі Воскресіння
Христового, у день
Святих мучеників
Агатоніка і тих, що
з ним, 4 вересня
2017 року Божого

МЕНІ хочеться уявити, яким він був – його вдачу, поставу, манеру розмовляти, молитву.

На фотографіях звертаю увагу на твердий погляд. Бачу строгу і добру людину. З чорно-білих, буденних штрихів відтворюю в уяві, як могли б виглядати його життя і побут – дитинство, навчання в Римі, служіння, поїздки по селах, бесіди, листування, настанови, жарти, печалі, тривоги, гнів, прощення, молитовна турбота про людей, про чужих і власних дітей.

Ви розгорнете цю книжку і побачите, що перед нами – людина.

Зло буденно ввійде в його життя і проникне в ці чорно-білі фотографії сірою невиразністю, тривогою, страхом. Буденність переросте в жахіття. Жахіття стане буденністю.

Умиратимуть, горітимуть, конатимуть мільйони.

І в цьому пеклі з'явиться чудо.

Так з'явиться буквальне божественне чудо отця Омеляна Ковча – священника, який пішов на страту, щоб захистити людину і Бога.

Можу лише здогадуватися про те, що він був щасливим.

Це – щастя і спокій бути з Богом, коли навколо вирує ад. Його слова, написані в концентраційному таборі в Майданеку, що саме тут він залишиться, бо бачить і свідчить Бога, – це одні з наймогутніших слів, які коли-небудь промовляла людина на цій землі. Це слова біблійні, євангельські, вони вивищуються над часом і простором, ці слова продиктовані Богом, і в них присутній Бог.

Уважний читач, який вивчатиме цю цікаву і, на мій погляд, вдало укладену книжку про життя, смерть і подвиг отця Омеляна Ковча, відкриє для себе унікальну постать в історії нашої Церкви і народу. Дуже дякую небайдужим авторам і натхненникам цієї публікації.

Та, мабуть, навіть це видання не висвітлить усіх подробиць долі блаженного священномученика. Саме тому хотілося б, щоб праця над вивченням чину отця Ковча та історії про вершини й провалля його доби не зупинилася, а знову і знову продовжувалася...

Омелян Ковч свідчить про людську здатність творити чудо в умовах надзвичайного, всепоглинаючого зла, яке стає буденністю. На мою думку, його доля, страж-

дання і подвиг – це універсальна метафора долі і вибору людини та водночас символічне відображення долі нашої Церкви та всього українського народу.

Він був людиною, священиком, оборонцем, який опинився в серцевині найнижчого падіння людської природи і в цих немислимих звироднілих умовах продемонстрував найвищу чесноту людини, її здатність жертвувати собою, захищати інших, долати межі й підніматися над умовностями, любити і любов'ю перемагати ненависть.

Скромний парох із Перемишлян є прикладом найвищих зразків людського духу, його образ стоїть поряд не лише зі святими й великомучениками, а й з усіма героями людського роду, що збережені світовою пам'яттю як виразники нашої гідності.

Омелян Ковч – це наше українське послання світові.

У найвищому духовному пориві народ говорить прикладами долі своїх поодиноких синів і доньок. Долею Омеляна Ковча наш народ промовляє до світу і виявляє свою здатність жертвувати собою, ставати на захист слабшого, простягати руку сусідові, прощати кривди ближньому і просити в нього прощення за власні гріхи та посеред буденності, потрясінь, випробувань, посеред релігій і мов, усієї плинності світу бачити перед собою людину. І бачити Бога.

Омелян Ковч – це також послання нам самим.

Він учить нас долати малодушність.

Він показує нам, як не допускати в серце буденну невиразність байдужості.

Він продовжив осмислений і усвідомлений глибоко національний вибір отця Маркіяна Шашкевича, який згодом перейшов у працю митрополита Андрея Шептицького і будительство патріарха Йосифа Сліпого. Уже в наш час цей шлях продовжив блаженніший Любомир Гузар, який закликав нас не боятися і творити добро.

Найважливішою наукою Омеляна Ковча є любов, потреба любити і сміливість зробити вибір між любов'ю і байдужістю. Ідеться не про те, що кожному з нас слід здійснити подвиг або самопожертву. Але в житті кожного з нас виникає необхідність зробити вибір, який стосується бажання й готовності бути на боці правди, справедливості, розділити переживання і біль іншого, взяти відповідальність на себе.

Вдивляючись у зображення Омеляна Ковча, шукаємо і будемо шукати надзвичайних знаків. Намагатимемося розшифрувати сутність і силу його долі, енергії, офіри. Але навряд чи знайдемо єдину формулу, яка б описала це чудо.

Погляньмо в глибину свого життя.

Вибираймо добро.

І кожна наша добра справа свідчитиме Богові, світові й нам самим, що ми варті щастя.

Він простягав руку кожному, хто потребував порятунку

ІВАН ВАСЮНИК
голова Комітету
зі вшанування
пам'яті блаженного
священномученика
Омеляна Ковча

ЯКБИ отець Омелян, або, як його йменували офіційно, Еміліян, заповнював якийсь мирський документ в Україні, то навпроти графи ПІБ, тобто прізвище, ім'я й по батькові, мав би написати: «Ковч Еміліян Григорович», або просто «КОВЧ Е. Г.».

Життя підносить нам усілякі дивовижні збіги, але цей – воістину символічний. Подвижницьке служіння скромного перемишлянського священика для багатьох людей стало справді рятівним ковчегом від того смертельного потопу середини ХХ століття, який описується трьома «ізмами» – нацизм, комунізм, шовінізм.

Це була епоха потрясінь і водночас великих очікувань для українців. У певному сенсі вона нагадувала нинішні часи – війна, навала «російського світу», який маскувався під личиною більшовизму, боротьба за незалежність... Щоправда, тоді її так і не вдалося вибороти, попри мільйони покладених людських життів.

У Галичині національну ідентичність українців утверджувала, зокрема, Українська церква, очолювана великим духовним проводирем митрополитом Андреем Шептицьким. Митрополит і духовно, і матеріально підтримував розвиток мови, культури, освіти, економічних ініціатив простих людей. Спирався при цьому на найактивніших і найбільш відданих справі сподвижників у лоні Церкви. Одним із них був отець Омелян, який служив у провінційному містечку Перемишлянах та навколишніх селах.

Відстоюючи українськість та християнські цінності – насамперед любов до ближнього, – отець Омелян завжди ставав на захист скривджених і уполітованих – незалежно від їхньої етнічної чи релігійної належності. У лиху годину він знаходив у рятівному ковчегу місце кожному, хто цього потребував. Він рятував українців, поляків, євреїв... Молився за тих, хто став заряддям зла, але сам ніколи не носив зла у своїм серці.

Отець Ковч відійшов у вічність, принісши себе в жертву в ім'я людської гідності. Він боронив людей від

смерті, а також від страху смерті. Відтак здобув безсмертя і приєднався до сонму священномучеників.

Ця книжка – розповідь про життя і служіння отця Омеляна. Спроба передати дух епохи, що так близький і зрозумілий сучасним українцям, відтворити тернистий шлях великого Українця і великого Християнина, досягнути його помисли та діла, часто незбагненні не лише для нас, а й для його сучасників.

Хоча справедливість Божа, зняряддям якої він, напевне, був, не завжди потребує людського осягнення та беззаперечного розуміння.

«Чому в малого вівчаря немає притулку?»

ОМЕЛЯН КОВЧ з'явився на світ 20 серпня 1884 року в родині греко-католицького священика Григорія, яка на той час мешкала в селі Космачі (нині – Косівський район Івано-Франківської області). Загалом же родинні корені Ковчів ведуть до села Любінь Малий на Львівщині, де 1861 року народився Омелянів батько Григорій Ковч.

Перші роки життя малого Омеляна минули серед казкової природи українських Карпат. Як пригадувала його мама, Марія, він любив слухати колискові пісні й не засинав, доки не почує пісеньку про бідного вівчаря-сирітку, який, загнавши на ніч отару до повітки, брав сопілку, грав та підспівував про те, що все вже заснуло довкола, навіть пташка лягла в гнізді спати, лиш він не знає, де голову прихилити. Наступного дня хлопчина запитував: чому в усіх є притулок на ніч, а в малого вівчаря – немає?

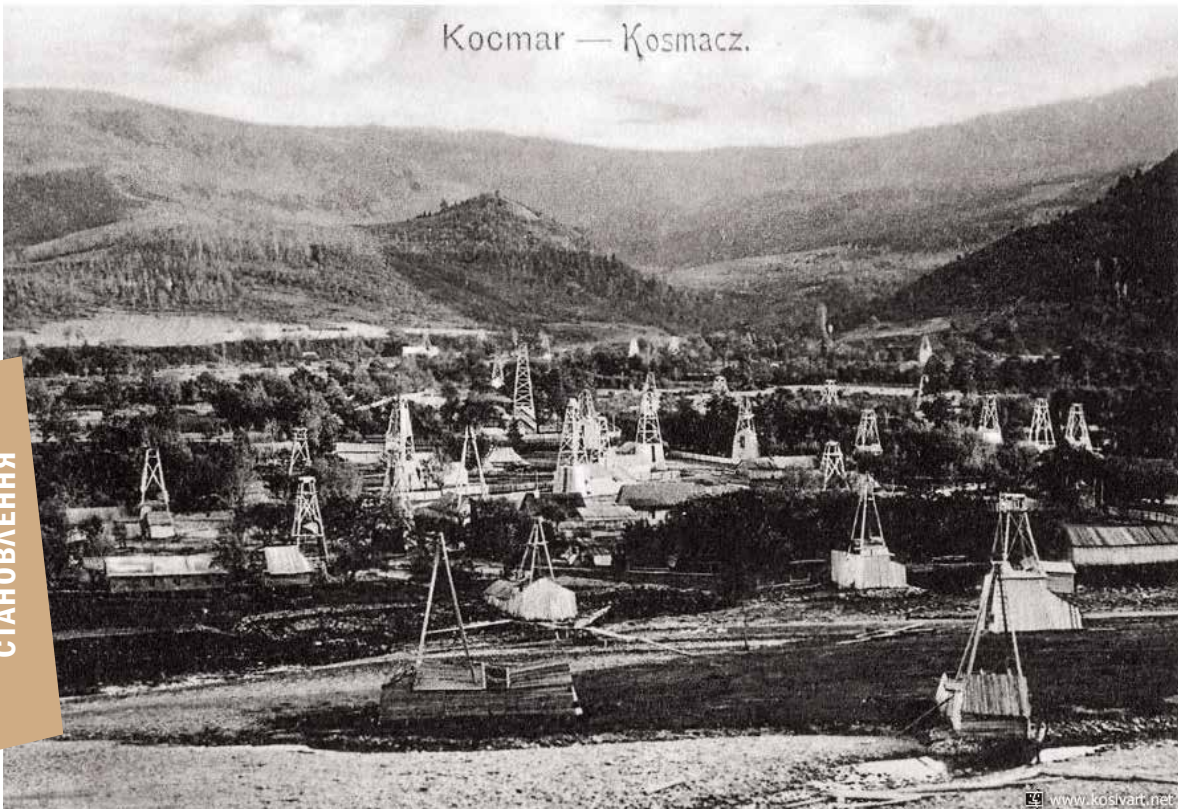
Тогочасна Галичина належала Австро-Угорщині. Ліберальний режим клаптикової імперії, як її називали, дозволяв українцям розвивати власне національно-культурне життя. Щоправда, єдиною на той час українською організованою структурою була греко-католицька церква, яка стала духовним осердям галицьких українців. Її священики впродовж століть залишалися найбільш освіченими людьми серед місцевого населення і, що важливо, дбали про освіту народу. Скажімо, в останній чверті XIX століття УГКЦ відкрила сотні шкіл з українською мовою навчання.

Отець Григорій став одним із тих, хто самовіддано працював за ддя Церкви і нації. Коли 1894 року його призначили парохом села Лисівців, він організував там товариство «Просвіта», співочі хори, аматорський гурток, купував книжки для місцевої бібліотеки. Тож у селі панували українські патріотичні настрої. Дослідник Василь Сопівник пише у своїй книжці «Лисівське духовне джерело»: «Розквіт греко-католицької церкви в селі припадає на роки служіння тут отця Григорія Ковча.

Він ревно працював у лоні Христового виноградника, сповна віддавався душпастирським обов'язкам. Священика на той час цілком справедливо вважали єдиним моральним провідником громади. Його енергійна діяльність на цьому тлі виглядала маленьким, але яскравим факелом». Батькова подвижницька праця слугувала для Омеляна Ковча взірцем протягом усього його життя.

• Гуцули з-під Косова. 1880-ті роки. Фото Альфреда Сількевича

- Нафтові свердловини в Космачі. За період з 1899 до 1928 рр. там видобуто 23,5 тис. тонн нафти. Архівне фото, кінець XIX – початок XX ст.

«Священицька сім'я, у якій виховувався отець Омелян, – розповідає дослідник Володимир Гриб, – уже з перших днів життя намагалася посіяти в серцях своїх дітей найважливіші християнські й національні цінності. Батьки отця Омеляна Ковча своїм власним прикладом християнського життя старалися навчити майбутнього блаженного священномученика УГКЦ повсякденного служіння ближнім та ревного виконання своїх християнських, а згодом і священицьких обов'язків».

Отець Григорій робив усе, аби дати освіту допитливому синові. Однак через багаторазові переїзди родини на нові парафії Омелян часто міняв школу. Урешті системну освіту він здобув у Коломийській гімназії, де навчався в 1903–1904 роках. Іспити склав в Українській державній гімназії у Львові. Тоді ж і вирішив стати священиком. Як найкращий учень, завдяки підтримці митрополита Андрея Шептицького обдарований юнак дістав змогу навчатися в Римі.

Упродовж 1905–1911 років він опановує філософію та богослов'я в римській Колегії Святих Сергія і Ваха та в Урбаніянському університеті.

- Омелян Ковч (другий ряд, шостий справа) під час навчання в римській Колегії Святих Сергія і Вахха
- На фото вгорі – Коломия, початок XX ст.

- Омелян Ковч (перший зліва) під час навчання в Римі в 1905–1911 роках

24 жовтня 1910 року Омелян Ковч одружився з Марією Добрянською, яка теж походила зі священницької родини. Марія народилася 1891 року на Буковині, до школи ходила в Кіцмані та Коломиї. У дитинстві брала приватні уроки гри на фортепіано, тож любов до музики залишалася з нею все життя.

На священника Омеляна Ковча висвятив єпископ Григорій Хомишин 1911 року, тоді ж «божий рекрут» отримав своє перше духовне призначення – у селище Підволочиськ на Тернопіллі. 1912 року він зголошується на працю серед українських греко-католиків Боснії, які емігрували туди після переходу цієї території від Османської імперії до

Австро-Угорської. Тут він узяв під опіку парафію містечка Козарац і сусідніх українських поселень.

«Крім служби в своєму селі, чоловік багато днів їздив навколишніми селами, – згадувала дружина отця, – там відвідував наших поселенців. Жили вони на великій території і переважно на схилах гір. Жили українські колоністи нужденно, тож з великою радістю зустрічали свого священика, коли той приїжджав для відправи духовних потреб. Майже з кожної поїздки чоловік привозив з собою кількох дітей, а при черговому від'їзді відвозив їх додому. Залишаючи їх на мою опіку, говорив: «Нагодуй їх чимось іншим, ніж вдома їдять, та нехай побавляться трохи забавками наших дітей».

Улітку 1914 року вибухнула Перша світова війна. Балкани, які тоді називали «пороховою бочкою Європи», стали ареною запеклих боїв. 1916 року отець Ковч повернувся до Галичини. Якийсь час служив помічником пароха в селі Серники Горішні Рогатинського повіту (нині – Івано-Франківська область).

- Родина Ковчів у Козарці (Боснія). 1914 рік

• Омелян Ковч (другий зліва в першому ряду) під час навчання в Римі. 1908 рік

Патріотичний дух Космача

«ПИСАНКА в долоні Бога» – так поетично називають село Космач. Тут мешкають близько 6 тисяч чоловік, і кожна родина береже давні традиції і звичаї. Церковні свята місцеві майстри перетворюють на фестивалі мистецтв, пропонуючи гостям вироби з дерева, вишивку, писанки, саморобні музичні інструменти. Космач – серце Гуцульщини, окраса Карпат і найбільше за площею село України. Воно розкинулося на берегах річки Пістинька і створює враження справжнього музею просто неба.

Доля багатьох відомих людей

пов'язана з Космачем. Тут у місцевій церкві за радянських часів охрестили В'ячеслава Чорновола, звідси відправили на заслання історика Валентина Мороза та священника Василя Романюка (Володимира), який пізніше став патріархом Української православної церкви Київського патріархату. А наприкінці XIX століття тут народився Омелян Ковч, майбутній блаженний УГКЦ.

Розміреність, тиша і спокій – ось що найбільше вражає в Космачі тих, хто прибув із міст. Немов потрапляєш на іншу планету, яка живе в

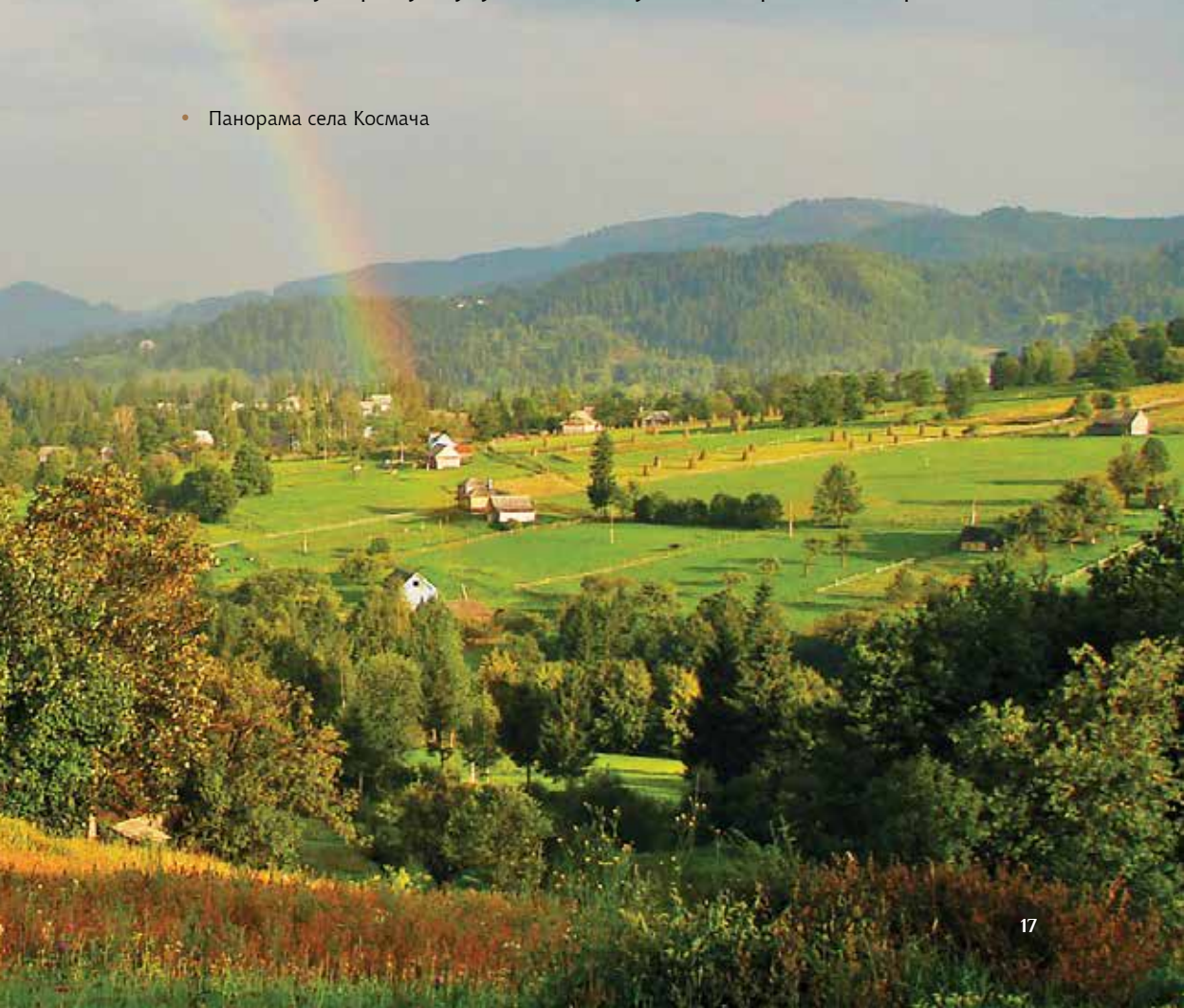
іншому вимірі, за іншими законами. А зорієнтуватися в численних вуличках, які розбігаються всюдибіч, не так уже й просто, і без місцевих помічників не обійтися. «У нас у селі дві церкви: православна і греко-католицька, – пояснила нам пані Марія, у садибі якої ми зупинилися. – Вам, очевидно, потрібен храм Святої Трійці, зараз я передзвону настоятелю, він вас зустрине».

Без пригод ми знайшли обидві церкви, які стоять поруч і де на нас уже чекав отець Ігор Андрійчук. «Церкву Петра і Павла збудували й освятили греко-католики ще далекого 1905 року, – розповів він. – Однак після Другої світової війни, коли Західну Україну окупували

комуністи, її віддали російській православній церкві. На початку 1990-х років греко-католицька громада хотіла повернути свій храм, однак, аби не загострювати конфлікт, як це сталося в багатьох місцях Західної України, залишила її православній парафії, яка, у свою чергу, перейшла до Української автокефальної православної церкви. Цій громаді належить вона й нині. До того ж сьогодні це державна пам'ятка архітектури.

Натомість греко-католицька громада села вирішила збудувати свою церкву. На свято Трійці 1995 року освятили наріжний камінь, і завдяки старанню багатьох людей тут постав храм Святої Трійці.

- Панорама села Космача

Питаєте про Омеляна Ковча? Він лише народився тут... І спогадів про нього в селі, звісно, не залишилося. Однак коли його ім'я стало широковідомим, а Папа Іван Павло II проголосив його блаженним, у селі дивувалися, що був такий Омелян Ковч і народився він у Космачі. Урешті одну з центральних вулиць села назвали його іменем.

Іноді журналісти в біографії Омеляна Ковча пишуть, що він ходив тут до школи, однак це, на мою думку, недостовірна інформація. Батько Омеляна Ковча Григорій був помічником пароха в Космачі недовго, тож навряд чи малий Омелян устиг підрости настільки, щоб ходити до школи».

«У якій саме церкві 1884 року служив Григорій Ковч?» – запитали ми.

«На жаль, вона не збереглася. Це церква Святої Параскеви. Є тільки місце, де стояв храм. Можемо проїхати туди. До речі, частину шляху до нього займає вулиця імені Ковча».

Серпантин дороги вивів нас на гірську площину, всіяну могильними хрестами. Лише дзвіниця та капличка нагадували про колишню божницю. «Ось тут стояла церква, де свого часу служив Григорій Ковч, – розповідав отець Ігор, коли ми блукали серед могил. – Її ще називали «довбушівська», оскільки, за переказами, допомагав їй будувати Олекса Довбуш. У Космачі, до речі, легендарний ватажок опришків і загинув. Тут йому встановили пам'ятник, а місцевий житель Михайло Дідишин на своєму подвір'ї облаштував музей Довбуша. Церкву після

- Михайло Дідишин біля музею Довбуша

- Церкву Святої Трійці збудували в 1995 році

Другої світової війни закрили комуністи. Вона стояла пустою. Згадали про неї в 1960-х, коли Сергій Параджанов використав іконостас церкви для зйомок фільму «Тіні забутих предків». Однак 1983 року церква згоріла, і неважко здогадатися, чиїх рук то була справа. Комуністам тоді здавалося, що вони назавжди вбили віру в Бога, тож нищили церкви сотнями. До речі, іконостас цієї церкви зберігся, нині він в одному з київських музеїв.

Але повернімося до часів Григорія та Омеляна Ковчів, коли ці землі належали Австро-Угорщині.

- Ікона Омеляна Ковча в церкві Святої Трійці

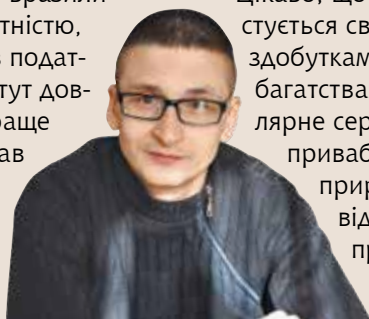

- На сільському цвинтарі

Це був цікавий період у історії села. Тоді делегація гуцулів з Космача їздила до австрійського цесаря у Відень. Просили його зменшити податки, оскільки в горах немає родючих ґрунтів. У національному вбранні вони настільки вразили монарха своєю колоритністю, що він узагалі скасував податки для Космача. Люди тут довго згадували, що найкраще жилося за цесаря. Існував

своєрідний культ австрійського імператора: між образами Ісуса Христа та Божої Матері ставили портрет Франца Йосифа і молилися на нього. А австрійські монети як прикрасу вплітали у вінки.

Цікаво, що й нині Космач користується своїми культурними здобутками та природними багатствами. Село дуже популярне серед туристів. Людей приваблює автентика, природа, старі будинки, віддаленість від згубних проявів цивілізації. Тут розвиваються народні ремесла: село

- Отець Ігор Андрійчук

- На місці жовтої каплички стояла церква (фото ліворуч), де проводив службу Григорій Ковч – батько Омеляна

мас безліч зразків вишиваних візерунків, писанки розмальовують цілий рік. А місцеві гуцули ще й досі зберігають традиційний спосіб життя. Як добре, що на світі є Космач – крім Києва, крім Харкова, крім Львова, кажуть туристи, вражені красою села».

Скориставшись нагодою, ми відвідали музей Олекси Довбуша, який тримається винятково на ентузіазмі Михайла Дідишина. У розмові з нами краєзнавець висловив свій оригінальний погляд на видатних вихідців із села. «Гірські жителі нашого краю завжди відзначалися бунтівним характером, – розповів він. – Тож можна провести історичний зв'язок між Олексою Довбушем, Омеляном Ковчем, патріархом Володимиром та ще багатьма людьми з нашого краю. Усі вони

активно боролися за Україну, проти несправедливості, за кращу долю для українців. До того ж мало хто знає, що 1944 року тут проголосили Космацьку незалежну республіку. У той час у селі стояло 19 сотень Української повстанської армії».

Настав час прощатися.

«Як ви знаєте, отця Ковча проголосили покровителем душпастирів УГКЦ, – сказав нам отець Ігор. – Його приклад толерантності та любові до ближнього надихає і допомагає долати будь-які перешкоди. Я, коли сумніваюся чи маю труднощі в спілкуванні з людьми, молюся до нього».

- Пам'ятна дошка на честь хрещення В'ячеслава Чорновола

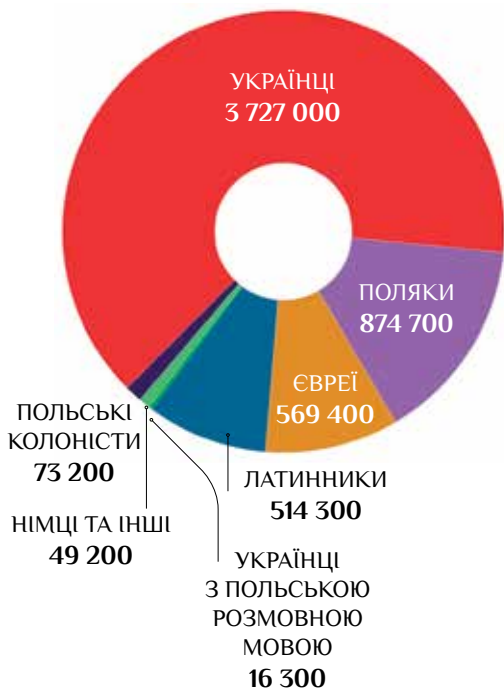

Західна Україна в 1939 році.

(Кількість жителів)

УКРАЇНСЬКА ГАЛИЧИНА

5 824 100

ЛЬВІВ

320 300

КОЛОМИЯ

35 500

Демографічна картина

ПЕРЕМИШЛЯНИ

5950

КОСМАЧ

5000

КОРОСНО

1850

Латинники – народна назва римо-католиків, які використовували в побуті українську мову, але за віросповіданням пов'язувалися з поляками.

Польські колоністи – переселенці з Польщі у 1920–1930-х роках.

З видання: Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. – Вісбаден, 1983.

«Свяченого куля не бере»

НАПРИКІНЦІ 1918 РОКУ завершилася Перша світова війна. Її наслідком став розпад багатонаціональних імперій, які доти охоплювали значну частину Європи. Народи Австро-Угорщини один за одним проголошували свою незалежність. У ніч на перше листопада 1918 року українські стрілецькі частини під керівництвом полковника Дмитра Вітовського захопили найважливіші установи Львова й проголосили Західно-Українську Народну Республіку. Проти ЗУНР відразу виступили поляки, які вважали Східну Галичину невід'ємною частиною щойно відновленої Речі Посполитої. Розпочалася україно-польська війна.

Родина Ковчів не стояла осторонь історичних подій. Григорій Ковч у свої 58 років пішов на службу капеланом у Другий корпус Української галицької армії. Його син Євстахій став бійцем УГА, а Омелян – польовим духівником Бережанського коша УГА.

«Капелани – справжні герої, вірні друзі стрільців, – писав військовий історик Лев Шанковський. – Вони з'являлися всюди, де треба було подати добре слово чи навіть особистий приклад. Найбільше стрільці УГА відчували опіку своїх польових духовників у період поширення пошестей, бо тоді капелани ставали і лікарями, і санітарами, яких так бракувало через масовий характер недуг».

У ті складні часи, коли десятки партій, рухів і армій кликали за собою, боездатність військових частин великою мірою залежала від морального стану воїнів, які мали усвідомлювати: за що вони борються, за що жертвують власним життям. Отець Ковч докладав усіх зусиль, аби підтримати високий бойовий дух підопічних. Не було місця в коші, куди б він не навідувався кілька разів на день. Щоранку, відслуживши літургію, поспішав до шпиталю, де лікувалися учасники боїв за Львів. Щодня духівника бачили на полі військових навчань чи в канцелярії, усюди він намагався допомогти.

«Пам'ятаю епізод боїв під Львовом на Великдень 1919 року, – згадує підполковник УГА Роман Долинський. – Бережанський кіш вирушив на заміну учасникам облоги Львова. Отець Омелян з кількома делегатами від громадян міста Бережан поїхав теж, щоб відвідати вояків на фронті та передати їм великодні подарунки. Він вирішив дійти до найдальшої позиції в районі Лисої гори. Мабуть, знаючи рішучість нашого духівника, командування бойової ділянки не заборонило цього, але доручило одному підстаршині й мені супроводити його. Ми без пригод прибули на позицію та поділились «свяченим», яке там же благословив отець Ковч. Комендант застави попередив, що поляки на світанку, знаючи про наше свято і розраховуючи на неувагу, можуть

зробити наскок. Так і сталося. На світанку поляки відкрили вогонь з кулеметів, гранатометів та крісів. Одного вояка поранило в ногу. Отець Ковч піднявся разом з нами винести пораненого в польовий шпиталь. Усі відраджували його, бо треба було перейти 50 метрів під ворожим вогнем. Він відбувся жартом: «Ви ж знаєте, панове, що я свячений, а свяченого куля так легко не бере».

Ще раз я зустрів отця Ковча на лінії фронту під час Чортківського наступу. Командування постійно застерігало його про великий ризик під час бойових дій. «Я маю досвід війни і знаю, – відповідав відважний капелан, – що вояк на лінії фронту почуває себе найкраще, коли бачить поруч себе лікаря і духовника».

У війні з поляками переломним моментом стало прибуття із Франції 100-тисячної армії Юзефа Галлера, яку польський уряд зобов'язався перед Антантою використовувати тільки в боротьбі з більшовиками. Однак її спрямували проти УГА. У липні 1919 року бійці УГА через річку Збруч перейшли на територію Української Народної Республіки. Там разом з армією УНР виступили антибільшовицьким фронтом.

В одному з боїв отець Ковч потрапив у полон до більшовиків. У переповнених вантажних вагонах полонених повезли на схід. Коли потяг зупинився серед поля, щоб винести померлих і набрати води, отець Ковч попросив вартового, аби той дозволив напитися води й подихати свіжим повітрям. «Я священик, молюся за вмираючих, але

- Українські січові стрільці – частина Української галицької армії. Листівка 1914–1916 років

вже просто гину від спраги і задухи», – сказав він. Червоноармієць без вагань випустив полоненого з вагона. А коли потяг рушив, конвоїр крикнув: «Батюшка, не забувай молитися за Луку», – й зачинив перед ним двері вагона.

Проте далеко відійти «батюшці» не вдалося: уже в першому селі його знову схопили більшовики. Усіх відловлених відвели до лісу й змусили копати собі могили. В останню мить перед розстрілом за домовленим сигналом полонені розбіглися. Отця Ковча обминула більшовицька куля, і він сховався серед зрубаних дерев, укритись сухим листям. «Ще деякий час я чув постріли, московську лайку і прокльони, а потім від перевтоми заснув. А коли прокинувся, то не міг зрозуміти, де я і як довго спав», – згадував отець Ковч.

Уже в Галичині, яку окупувала Польща, він на полі попросив у жінки шматок хліба. Вона відвела його додому і сказала, що подоїть корову й принесе ще й молока, проте повернулася не з молоком, а з польською поліцією. Тільки втручання місцевого ксьондза врятувало Ковча від смерті. Однак врешті його заарештували й відправили до концентраційного табору.

У 1919–1922 роках польська влада запроторила до в'язниць і таборів майже 100 тисяч українців. Третина з них там померла. Прямокутна площа, висока загорожа з колючого дроту, ряди дощатих бараків під дірявим накриттям – так виглядали стандартні концентраційні табори, які польська влада створила для українців. Щодня полонених виганяли на роботу. Утікачів та порушників порядку за руки й ноги підвішували до стовпа на півтори години й стежили, аби в'язень не вмирав, а мучився. Отець Ковч, вірний присязі, продовжував виконувати обов'язки капелана серед полонених, поки одного дня не впав на землю непритомним. Тиф, який тисячами косив воїнів УГА та армії УНР і став причиною поразки визвольних змагань, не оминув і священика.

Коли хвороба відступила, отець Ковч вийшов на волю й дістався до села Цапівців, де жила його сестра Ольга. Проте там його знову звалив поворотний тиф. «Коли мама дізналася, що тато в Цапівцях, – розповідала донька Анна Ковч-Баран, – то поїхала його провідати. Побачивши батька, мама спершу не впізнала його – він був схожий скорше на привид, ніж на живу людину. Вона знепритомніла. Це був зчорнілий від надмірної гарячки кістяк. Але Господь не забув його. Як тільки до батька повернулося здоров'я, ми родиною переїхали до Борщева, де він кілька місяців служив душпастиром».

Дослідник Іван Лебедович у своїй книжці «Польові духовники УГА» зафіксував 79 капеланів, які впродовж 1918–1923 років допомагали у визвольних змаганнях. 23 з них – загинули. Серед них і батько отця Омеляна Григорій Ковч, який помер від тифу 19 грудня 1919 році в Старокостянтиніві (нині – Хмельниччина), де його й поховали.

• Українка з немовлям. 1930-ті роки

«Не ридать, а здобувати»

1922 РОКУ ОМЕЛЯНА КОВЧА призначили парохом у містечку Перемишлянах на Львівщині та настоятелем храму Собору Пресвятої Богородиці в сусідньому селі Коросному.

Після поразки визвольних змагань західноукраїнські землі увійшли до складу Польщі. Польський уряд зобов'язався перед державами Антанти надати автономію мільйонам етнічних українців. Однак усі гарантії залишилися на папері. Польща провадила відверту колонізацію українських земель. «Найболючішим ударом по галицьких українцях став «Закон Грабського» від 1924 року, – зазначає американський історик Тімоті Снайдер, – який замінив українськомовні школи двомовними (на практиці – польськомовними)».

Автор закону, професор Львівського університету Станіслав Грабський не приховував, що в такий спосіб хоче ліквідувати «українську проблему» в Польщі упродовж 25 років. «Немає ніякого українського народу, – заявляв він. – Український народ – це вигадка комуністів з пропагандистською метою».

«Маргіналізація українців у легальній політиці вражала, – пише Тімоті Снайдер. – Хоча третина польських громадян належала до національних меншин, жоден їхній представник ніколи не був міністром у жодному польському уряді (або воєводою на місцевому рівні)».

Протистояти такому тискові було надзвичайно важко. Українцям довелося покладатися тільки на себе і будувати фактично «державу в державі». Усе – власним коштом, без жодного гроша державної допомоги. Греко-католицька церква залишалася найбільш впливовою українською структурою в Західній Україні. Опіка Ватикану оберігала її від прямого свавілля польської влади (водночас зазнала руйнації Православна церква на Волині та Холмщині), тож УГКЦ мала достатньо самостійності, аби проводити незалежну політику. Однак негласно польські чиновники на всіх рівнях перешкоджали розвиткові національних і церковних прагнень українців.

Отець Ковч, якому випала нелегка ноша, чудово розумів: бездержавна нація приречена на нерівну боротьбу, у якій ніхто тобі не допоможе. Головне – не скоритися. «Не ридать, а здобувати, – повчав він. – Сила й авторитет народу в його національній та духовній свідомості, у високих релігійно-моральних якостях». Тож проводячи церковну політику митрополита Андрея Шептицького, самовіддано взявся за справу. Крок за кроком розбудовував у Перемишлянах громадське життя. Передусім відремонтували церкву Святого Миколая, подбали про її внутрішнє художнє оформлення, біля неї звели дзвіницю, купи-

Вірмо сильно й надіймося
на Бога, що по довгих
роках всенародного
терпіння і приниження
Боже провидіння знайде
спосіб повернути нам
ВОЛЮ

З проповіді під час йорданських освячень

ли два великі дзвони. Потім настала черга Народного дому, де облаштували читальню «Просвіти», книгарню, театральну залу й помістили щойно створений Український банк та кооперативну гуртівню. В окремому купленому будинку зорганізували дитячий садок.

«Якщо хочемо дочекатися потіхи на старі літа, – казав, – мусимо дбати про виховання наших дітей на добрих християн та патріотів, щоб зростали на славу своєї Церкви та народу. Тому слід підтримувати такі наші організації, як «Рідна школа», та засновувати всюди дитячі садки, щоб наша дітвора вже змалку вчилася любити й поважати все, що Боже, рідне, українське».

Не забував отець Ковч і про студентів, які, шукаючи духовної підтримки, часто збиралися в нього дома. Увечері студентська компанія ховалася на горищі в клуні, де спала на сіні. Уранці служниця приносила каву й канапки. Хлопці їли, жартували, сміялися. «Ми називали будинок родини Ковчів «збуреною Троєю». Отець Омелян прислухався до наших жартів і щиро посміхався своїми добрими, розумними очима. Він говорив з нами як добрий батько та вірний приятель», – згадував учасник тих зібрань Василь Щербій.

Далі з ініціативи й підтримки пароха виникли театральний і пластовий гуртки, парафіяльний та гімназійний хори. Потім постала Спілка студентської молоді. Усі ці організації часто виїжджали з концертами й виставами до ближніх сіл. Активність старших людей та молоді мала великий вплив на всю околицю, для якої Перемишляни невдовзі стали справжнім центром.

«Розвій і життя Перемишлян і околиці того часу, – згадував Анатолій Курдидик, – просто неможливо собі уявити без скромної і спокійної постаті отця Ковча, що виховував трьох синів і трьох дочок. Проте разом з важливими родинними обов'язками він завжди мав час, енергію і гроші для української справи. Так було рік за роком, і для жителів цілого повіту це стало нормальним явищем».

«Отець Ковч умів зробити парафіяльне життя цікавим і живим, – розповідає дослідник Володимир Гриб. – Різні його ініціативи були спрямовані на те, щоб вірні в парафії відчували, що мають священика-батька, який про них дбає та старається для розвитку їхнього духовного життя».

Добра і врівноважена вдача отця Ковча, яка підкріплювалася великою самодисципліною, рішучістю і послідовністю, привертала до нього людей, вселяла в них віру і спокій. Парафіяни зверталися до священика з усіма своїми клопотами й завжди отримували відповідь. Гроші на розпочаті проекти надсилали навіть ті, хто виїжджав за кордон на заробітки. І ніхто ніколи не міг зауважити навіть хмаринки гніву, турботи чи втоми на його завжди погідному обличчі. І все ж одного разу через каверзи місцевої влади не витримав і «залізний отець». Його

- Омелян Ковч серед випускників кооперативних курсів у Перемишлянах (другий ряд, другий зліва). 1925 рік

розмова з місцевим «всевладним паном старостою» закінчилася тим, що український священик круто розвернувся й гучно гримнув дверима. «Щось мусило статися дуже прикре, коли наш, такий терпеливий, отець розлютився і вдарив дверима», – говорили жителі містечка.

«Ми не раз дивувалися, – згадував Василь Щербій, – як отець Омелян (не молодий уже священик) усе встигає та звідкіля черпає стільки молодечої енергії для реалізації своїх планів. А в нього ж було безліч обов'язків: кожного дня він відправляв службу Божу в парафіяльній церкві. Потім їхав до наполовину спольщеного села Коросне, де також завідував церквою та ладнав справи невеликого господарства, що належало церковці. Звідси отець Ковч поспішав до перемишлянської лікарні – з Божим словом, втіхою й розрадою для хворих. Після того біг на інший край міста, де в школі навчав основ релігії. А потім: і кооперація, і «Просвіта», і наради з місцевою інтелігенцією у справах чергової української кампанії в повіті і так далі. Усі ці справи та відважні проповіді в церкві додавали наснаги нашим парафіянам – не здаватися й чинити опір польському терористичному наступу».

- Всеукраїнський фольклорний фестиваль «Писанка-2017». Коломия Івано-Франківської області, 22 квітня 2017 року

Коломия, друге місто Галичини

КОЛОМИЯ належить до найстаріших міст Галичини. Від середини XIX століття тут розпочався підйом українського національного розвитку, місто стало великим культурним центром Західної України. А нині гостей Коломиї дивує єдиний у світі музей писанкарства у вигляді триповерхового розмальованого будинку-яйця. Але ми, блукаючи вулицями, шукали інший заклад – Коломийську гімназію, яка є ще однією візитівкою

- У музеї Коломийської гімназії

міста. Саме тут у 1903–1904 роках навчався Омелян Ковч. Закрита за радянських часів, вона 1990 року відновила роботу й тепер носить ім'я Михайла Грушевського.

Директор гімназії Володимир Ткачук відразу запросив до музею. У двох його кімнатах серед безлічі світлин ми помітили фотографії письменників Дмитра Павличка та Романа Іваничука.

«Так, вони свого часу навчалися в нашій гімназії, – підтвердив пан Володимир. – Це найбільш упізнавані обличчя нашого закладу. На жаль, багато наших знаменитих випускників не так добре відомі широкому загалу, як вони того заслуговують. Тоталітарні роки замовчування ві-

діграли свою роль. Серед «викреслених» з української історії – і отець Омелян Ковч. Я був вражений, коли дізнався про його церковну, громадську й мученицьку діяльність. Особливо запала в пам'ять історія про те, як син просив Ковча: «Не рятуйте євреїв, не накликайте на себе біди». А він відповів: «Ти ще не готовий бути священиком».

Наш заклад має давню історію. Першу гімназію в Коломії відкрили ще 1861 року, але викладання там велося спочатку німецькою, а пізніше польською мовами. У ній навчалися такі відомі постаті, як Василь Стефаник та соратник Івана Франка Михайло Павлик. Вони неодноразово згадують про зверхне і

- Двері до гімназійної каплички

- Священики – випускники гімназії. Другий зліва – Омелян Ковч

зневажливе ставлення до українців.

Лише титанічні зусилля української громади примусили австрійську владу надати дозвіл на відкриття державної гімназії з українською мовою навчання. Після багаторічної тяганини вона розпочала свою роботу 1892 року. На початку ХХ століття, коли Омелян Ковч навчався тут, вона вже мала міцні традиції. Щоб розгадати постать

- Директор гімназії Володимир Ткачук

Омеляна Ковча та інших видатних українців, які вийшли з цих стін, треба хоч трохи відчувати атмосферу тих часів».

Ми вийшли з музею і оглянули інші приміщення гімназії. З часів Омеляна Ковча минуло більш як 110 років, тож знайти тут сліди початку ХХ століття дуже складно. Сучасні меблі, комп'ютери, телевізійні екрани – усе свідчить, що навчальний заклад іде в ногу з часом. Але розмова з директором повертала нас у давні часи.

«Гімназія давала ґрунтовні знання, які залишалися в пам'яті учнів на все життя, – продовжив Володимир Михайлович, коли ми розглядали аудиторії. – До наполегливого навчання учнів підштовхувало прагнення отримати добру професію. А для бідних сільських хлопців це був шанс вирватися з важкого й нужденного сільського життя.

До навчальної програми входило широке коло предметів. Я б навіть сказав – дуже широке коло – як на ті часи. Підручники з української мови для учнів писав відомий письменник Антін Крушельницький, який потім загинув на Соловках. А

українську літературу вивчали за повістями Івана Нечуя-Левицького, драмами Карпенка-Карого та поемами Тараса Шевченка й Степана Руданського.

Досконало вивчали німецьку мову (тоді це була державна), упродовж року виконували по десять письмових робіт. Тож коли Омелян Ковч під час Другої світової війни рятував євреїв у підпаленій синагозі, звернувшись німецькою мовою до німецьких солдатів, ми можемо підтвердити, що німецьку він знав досконало.

Вивчали грецьку та латинську мову й літературу, зокрема твори Гомера, Платона, Софокла, Овідія, Вергілія та Горация. Для отримання позитивної оцінки з античних мов учні повинні були вільно читати тексти та перекладати їх без словника. Вивчали також світову літературу, фізику, природознавство, географію, психологію, логіку.

На початку минулого століття в стінах гімназії зосередилися значні інтелектуальні сили. Тож Коломия стала потужним осередком культури та освіти. Не дивно, що за часів Австро-Угорщини в Галичині

- Будівля Коломийської гімназії зараз і сто років тому. Нині в цьому приміщенні – середня школа

- Репетиція перед різдвяним концертом

наше місто було другим українським культурним центром після Львова. Українські викладачі й студенти були настільки активними поза стінами гімназії, що, здається, не існувало такої сфери в житті української спільноти, де б вони не брали участі. Своєю працею і знаннями вони всіляко утверджували українську націю. Усе це відбувалося в жорсткому протистоянні з польською владою, яка вважала ці землі польськими і мріяла про відродження Речі Посполитої».

На дверях одного з приміщень ми побачили розп'яття. «Це наша гімназійна капличка, – пояснив пан Володимир, відкриваючи двері. – Тут щовівторка о 8:00 відбувається служба Божа. До речі, Омелян Ковч не єдиний наш випускник, відзначений церквою. Серед колишніх учнів гімназії маємо ще двох блаженних, яких Папа Іван Павло II також беатифікував у червні 2001 року. Це

Симеон Лукач та Іван Слезюк, які навчалися відповідно в 1905–1913 та 1908–1914 роках. Крім того, багато інших майбутніх священиків Української греко-католицької церкви закінчували нашу гімназію. Варто нагадати, що УГКЦ в ті часи відіграла провідну роль у розбудові української нації».

Ми вийшли з каплички в коридор і почули звуки оркестру. «Попри канікули діти працюють?» – поцікавилися ми.

«Намагаємося охопити творчістю якнайбільше учнів. Однак зараз духовий оркестр грає з іншого приводу – готуються до урочистої зустрічі. Сьогодні до нас на Різдвяні свята приїжджають діти з Донецької області». Ми зайшли до актовий зали, і позапланово юні музиканти зіграли для гостей з Києва всесвітньо відомий «Щедрик» Миколи Леонтовича.

«Май відвагу боронити своє місце господаря на цій землі»

БАГАТОГРАННА ДІЯЛЬНІСТЬ отця Ковча в українських справах не давала спокою польським урядовцям, які вважали його провідником «ворогів польської держави». Тож не дивно, що в домі священика часто відбувалися поліцейські обшуки, його притягували до суду, на нього накладали грошові штрафи, отця майже 20 разів заарештовували. Однак отець Омелян не зраджував власному сумлінню, не йшов на сумнівні компроміси й завжди знаходив вихід зі скрутних ситуацій.

У березні 1923 року Рада послів держав Антанти остаточно вирішила передати Східну Галичину під владу Польщі, схоронивши таким чином сподівання українців на незалежність. У маленьких Перемишлянах листок з інформацією про рішення Антанти повісили на дереві, якраз навпроти входу до церкви Святого Миколая. Отець Ковч зірвав той папірець. Місцева влада тільки того й чекала, подала на нього до суду, звинувативши в антидержавному вчинку. За свідка парох покликав римо-католицького ксьондза, пояснивши, що хоче лише уточнити, чи правильно діяв. Отець Ковч звернувся до суду такими словами: «Була Велика П'ятниця, ми винесли Плащаницю і виставили Найсвятіші Тайни. Йду я до церкви, а якийсь жидок обернувся задком до Святих Тайн і щось читає. Я розлютився і здер той папір, а тепер виходить, що то є протидержавний вчинок». І тут звернувся до ксьондза: «А як би ви, отче, вчинили в такому випадку?» – «Так само, як ви», – відповів той. Суд визнав отця Ковча невинним.

З кожним роком тиск на українців посилювався: влада закривала українські школи, руйнувала українські церкви, ув'язнювала українських активістів у концтаборі Береза Картузька. «Це був час, коли польський уряд перешкоджав навчанню українською мовою в сільських школах, – згадувала Анна Ковч-Баран, – а жменьки поляків-колоністів по селах намагалися вибрати війтами поляків – і в деяких селах їм це навіть вдавалося. До цих подій наш батько виступив з наочною проповіддю».

Одного разу, казав він, господар запросив гостей, але прийшли і непрохані особи, яких незручно було випроводити геть. Сіли за стіл, а неждані гості спершу підлесливо попросили: «Посунься, Іване». А потім стали його виштовхувати силою. Скромний Іван посувався-посувався, аж поки не опинився за порогом своєї хати. «Іване, – звернувся отець Ковч до своїх парафіян, – а доки ти будеш посуватися, доки

- Андрей Шептицький у Перемишлянах. Омелян Ковч – перший зліва в останньому ряду

ти будеш по-рабськи залишати своє місце господаря у своїй власній хаті? Будь сильний, стій твердо на своїм своїми ногами, май відвагу боронити своє місце господаря на цій Землі! Позбудься раз і назавжди рабського почуття перед тими, хто силою чи підступом накидає тобі свою зверхність. Бачите, тут моє місце, тут я проповідую, і всі, свої і чужі, прошені і непрошені, мусять знати, що «Іван» не буде більше нікому і ніколи зі свого місця посуватися, тут він, а не хтось інший, – господар!»

Поліцейські шпигуни добре зрозуміли натяки в проповіді. Отця Ковча заарештували на два тижні. Однак його фрази «Іване, посунься» та «Перестань бути Іваном» стали крилатими серед українців Перемишлян. Ними «нагороджували» всіх, хто схилився перед владою. Такі самі животрепетні проповіді отець виголошував і в часи горезвісної польської «пацифікації», щоправда, тоді його поліція не чіпала, оскільки багатьом полякам було соромно за негідні й принизливі вчинки свого уряду.

«Кожного року, як наближалися Йорданські свята, наша мама «губи-

ла голову», – згадувала Анна Ковч-Баран, – а нас, дітей, не захоплювали ні наука, ні видумки, ні розваги. Всі ми просто вичікували, що нам принесе цьогорічний Йордан, а він майже кожного року приводив у хату нові поліційні струси, багаторазові виклики нашого тата в поліційну дільницю. Та й нас, старших, випитували, чи брали ми участь у вивішуванні українського національного прапора, чи робили ми малі прапорці, чи роздавали їх».

«Вірмо сильно й надіймося на Бога, що по довгих роках всенародного терпіння і приниження Боже провидіння знайде спосіб повернути нам волю, – казав отець Ковч під час одного з йорданських освячень. – Сьогодні освячена йорданським водохрещенням вода наших річок вливається у води Дністра, Дніпра-Славути і пливе в Чорне море, освячуючи його та прадідну нашу землю Україну. Освячені рідна земля і рідні води підносять сьогодні урочистий гімн Господу. Влиймо й нашу щиру, гарячу молитву в струмок всеукраїнського гімну-молитви Господу під назвою «З нами Бог». У ньому має бути наша сила, наша відвага боронити своє, наша віра в те, що Україна стане вільною!»

Польських урядовців обурили слова про незалежну і соборну Україну. Вранці наступного дня поліція все перевернула в хаті пароха. А самого проповідника заарештували на два місяці «за порушення спокою та заклики до боротьби проти Польщі».

- Омелян Ковч на похоронах. Перемишляни, 1930-ті роки

28

Rzeczpospolita Polska

Województwo Tarnopol

Starostwo Przemysław

Gmina Przemysław

Miejscowość Wotków

Parafia _____

Wydane celem przedstawienia
gminie do użytku rejestru miesz-
kańców.
Wolne od opłaty stempowej.

Wypis z aktu urodzenia*)

Na podstawie ksiąg stanu cywilnego za rok 1925 stwierdzam, że

Michał Kucuk urodził (a) się w Wotków

imię i nazwisko

dnia 2 miesiąca 10 roku 1925 tysiąc

miejscowość, gmina, powiat

z ojca Nasilius

imię ojca

matki Anno Jarekij Przemysław Wotków

imię i panieńskie nazwisko matki miejscowość zamieszkania ojca*)

miejscowość, gmina, powiat zawód ojca**) agrolca

Zgodność niniejszego wypisu z oryginałem stwierdzam.

Wotków dnia 10 miesiąca 1936 r.

J. Kozaj
podpis urzędnika stanu cywilnego

*) Przy kopiowaniu wypisu z ksiąg stanu cywilnego, w których zgodnie z miejscowym przepisami o stanie cywilnym nie są przewidziane wszystkie powyższe dane, należy odpowiednio rubryki pozostawić bez wypełnienia, albo wpisać je w takim zakresie w jakim dane te są wskazane w akcie stanu cywilnego.

**) Przy dzieciach nieslubnych wskazać adres i zawód matki.

Drukarnia KRISKA - Przemysław

- Витяг із свідоцтва про народження. Перемишляни, 1936 рік

«Брак розвитку – це знак старості, а потім і смерті»

ПІД ЧАС УВ'ЯЗНЕННЯ в Бережанській тюрмі 1932 року отець Ковч написав книжку «Чому наші від нас утікають?». Полонізація Західної України посилювалася з кожним днем. Польська влада заборонила вживання української мови в державних установах і вигнала звідти українську інтелігенцію, ліквідувала українські кафедри Львівського університету й примушувала українських студентів присягати на вірність Польщі, а на роботу приймали лише осіб католицького віросповідання. Тож не дивно, що під таким шаленим тиском дехто з українців ставав римо-католиком. «Утікали від нас, як загублені вівці, упосліджені через віру, мову, національність, не маючи праці, заробітку і духовного берега», – констатував Омелян Ковч.

Він був упевнений: аби протистояти владі політично і релігійно, потрібно вивести Церкву на інший рівень, тож у книжці викладав свої думки (фактично революційні) і щодо реорганізації життя УГКЦ, і щодо моральних засад відносин священників з парафіянами. Багато його думок актуальні й нині.

Книжка написана в руслі політики, яку провадив митрополит Андрей. Водночас цінна тим, що дає змогу ознайомитися з «живим Ковчем», з його поглядами на життя.

Перша зміна, яка, на думку отця Омеляна, уже давно назріла, – це перехід богослужінь із церковнослов'янської на живу українську мову: «Служба Божа в тому вигляді, в якому вона зараз відправляється, не в силі розбудити внутрішнього бажання частіше на ній бувати та ще й з охотою. І це переважно через нерозуміння мови. А потрібно, щоб вірні розуміли не лише мову, а й суть усього духу служби Божої. Як же мені шкода, що під час вінчання молодята у врочисту хвилину свого життя стоять неначе на турецькій проповіді, глухі до краси й любові, що ними так щедро обдаровує їх найліпша мати – Церква. Як би зросла їхня любов до неї, коли б вони розуміли, що вона до них говорить. Тож слід без ані найменшого зволікання відіслати церковну азбуку до музею, а всі церковні книги переписати зрозумілою мовою».

Важливо також, вважав отець Ковч, підняти загальний освітній рівень священників УГКЦ: «Якщо священник хоче привернути людей до церкви, а не відвернути, то повинен дістати таке виховання, яке б навчило його ще краще розуміти народ. А для цього потрібно у час навчання звернути головну увагу на вивчення рідної історії і літератури,

Скоро випрямляться наші
захитані ряди, і підемо
переможно вперед до
кращого майбутнього, де
буде і наша віра, і пошана
до рідного обряду, і
національна свідомість...

З книжки «Чому наші від нас утікають?»

етнографії та творів авторів, які дійсно є українськими, як Шевченко, Стефаник... Маємо історію, багату на світлі сторінки. Приклади з життя та історії народу, до якого проповідуєш, найкраще промовляють до його серця, єднають його в прадідній вірі й обряді».

Актуальним залишався і творчий підхід до проповідей: «Кожна біблійна притча є повна вічної життєвої сили. Містить у собі бездонну скарбницю Божої премудрості, бо це ж слова самого Бога. Але якщо біблійні історії часто повторювати – їх ніхто не слухатиме. Тож священник має право й обов'язок відповідно їх пояснити й пристосувати до нинішнього дня, до нових потреб. Тоді проповідь буде цікава і слухач не втікати з церкви. І головне – більше прикладів із життя. Адже саме в такий спосіб діяв і наш божественний Учитель».

Крім того: «Український народ традиційно бачить в особі свого пароха і провідника в народній роботі. Якщо священник не бере участі в громадському житті парафії, не займається в якийсь спосіб народними справами, то вже цього пасивного стану вистачає, щоб найкращі представники парафії почали уникати його, а разом з тим і віри, і обряду».

Нагороду за духовну допомогу отець Ковч залишав на добру волю парафіян. Хрестив, вінчав, хоронив, не згадуючи про плату. У книзі пояснив: «Священик є, по-перше, Божим слугою, по-друге, духовним отцем парафії. Тож немає ніякої логічної рації, щоб ми ждали від парафіян якоїсь плати за духовні функції. Ми ж служимо не в них, а тільки в Бога. Тож у нього й просимо, і він дасть нам, а парафіян залишимо у спокої. Лише така позиція є слушною, і лише на ній може стояти думаючий чоловік, ревний душпастир, Христовий апостол. Якщо священник стоятиме на такій позиції і буде в своїх діях послідовний, напевно здобуде собі любов і довір'я парафіян, хоч би вони й були найгіршими людьми».

Отець Ковч звертає увагу на велику кількість постів та їх тяжкість для людей, які нелегко працюють: «Цікаво чому і за яку кару ми маємо поститися й то так тяжко аж 204 дні, а латинники тільки 75, і то так легко?» І сам відповідає: «Бо в латинській вірі люди дивляться на світ відкритими очима й завчасно усувають те, що не на часі, натомість впроваджують те, чого вимагає життя. Там не накладають на вірних тягарів, яких і самі не в силі нести».

Щодо органної музики, яка, мовляв, привертає людей до костюлу, він відповідає: «Найкращу музику має наш народ у своїх грудях, для чого її руйнувати? Тож тримаймося всенародного співу, який слід облагородити. Належить збирати ці прекрасні мелодії незнаних народних композиторів, що їх співають по церквах цілої України. Вибрати найкращі для церкви».

Консервативне мислення вірних і священників завжди викликало

- Обкладинка книжки «Чому наші від нас утікають?». Видання 2006 року

суперечки щодо обряду: що правильно, що звідки походить тощо. Отець Ковч розважливо ставився до проблеми. «Наш обряд є віковим витвором української культури, скарбницею всіх найбільших народних цінностей, невід’ємною частиною української народної душі. І його треба любити й шанувати, як добра дитина любить і шанує свого батька, – писав він, однак: – Традицію треба шанувати, але не засліплюватися нею. І що найважливіше – її треба розуміти.

Адже ніхто не скаже, що десь на світі є такий обряд, що виник одного гарного дня, отримав певну кількість церемоній, богослужінь тощо і так триватиме до кінця світу. Всі розуміють, такого немає і не може бути. Тож якщо догма є чимось непохитним, незмінним і вічним, то обряд є якраз чимось зовсім іншим: змінним, тимчасовим, тим, що реагує на всі найменші деталі, навіть такі, скажімо, як географія чи характер народу.

Дивна річ, ми витрачаємо багато енергії, аби повернути наш обряд до первісного вигляду, що є абсурдом, а зовсім не думаємо про естетику та гігієну обряду. Тим більше, що «первісний обряд» – це щось зовсім невизначене. Куди нам повертатися: до часів Петра Могили, Володимира Великого чи царя Гороха? А естетика і гігієна обряду нині мають велику вагу.

Мусимо все пристосувати до вимог теперішнього часу. І то не тільки можна, а й потрібно впроваджувати в обряд такі нововведення, які б відповідали духові часу та народному характеру, натомість викидати все те, що віджило себе. Розмови про чистоту обряду чи латинізацію є або безглуздою балаканиною, або замаскованим лінивством.

Українська вишивка залишиться українською, хоч би нитки були виготовлені у Парижі. А в час недуги ми без вагань вип’ємо і японські ліки, аби тільки вони вернули нам здоров’я. Але ті ліки японців із нас не зроблять. Отже, не біймося богослужінь, що взяли свій початок у латинським обряді, якщо вони підсилюють наш обряд. Пам’ятаймо, що обряд мусить змінюватися і розвиватися. Брак розвитку – це певний знак старости, а потім і смерті. А від небіжчика всі втікають...»

Отець Ковч оптимістично закінчує книгу: «Скоро випрямляться наші захитані ряди, і підемо переможно вперед до кращого майбутнього, де буде і наша віра, і пошана до рідного обряду, і національна свідомість...»

Пошуки в Римі

• Служба в церкві
Святих Сергія і Вахха.
Рим, 2017 рік

- Парафія Святих Сергія і Вакха. Рим, 2017 рік

СЛАВЕТНИЙ Рим. Вічне місто. Перехрестя часів і вікопомних подій...

«З 1905 по 1911 роки навчався в Римі в Колегії Святих Сергія і Вакха», – це єдине речення в біографії отця Омеляна Ковча про шість років життя, проведених далеко від Батьківщини. Відтоді минуло понад 100 років. І все ж ми спробували знайти бодай якісь сліди перебування тут легендарного священика. Український довідник по Римі підказав, що неподалік Ватикану, на пагорбі Джаніколо діє папська українська Колегія Святого Йосафата. Звивиста дорога привела нас до триповерхового будинку у віддаленому й затишному місці, куди не долинують звуки великого міста.

«Після Першої світової війни в Римі зростає кількість українських студентів, тож за сприяння Папи Пія XI для

української семінарії звели нову будівлю, – розповів нам віце-ректор Колегії Святого Йосафата отець Теодосій Грень, запросивши до затишної вітальні для гостей. – Відкрили

- Меморіальна дошка в соборі Святої Софії в Римі

• Церква Святих Сергія і Вахха у Римі

буділю 1932 року. Тож Омелян Ковч в цьому приміщенні не навчався. А ось освітня система відтоді змінилася мало. Студенти з України тут, у Римі, продовжують свою духовну формуцію, духовне дозрівання. Слухають лекції в різних римських папських інститутах – таких закладів тут близько трьох десятків. Залежно від спеціалізації вивчають душпастирське богослов'я, канонічне право, психологію, догматику тощо. А в колегії більше уваги приділяється предметам, які безпосередньо пов'язані з Україною. Маємо духовних провідників та спеціальні програми для студентів з України. У колегії навчаються переважно випускники українських семінарій та богословських факультетів наших вишів, зокрема Українського католицького університету. Також маємо студентів із Бельгії та Македонії. Усього – 55 осіб.

Про Омеляна Ковча міг би більше розповісти наш докторант Володимир Гриб, який активно досліджує життя українського блаженного».

Під час розмови з паном Воло-

димиром з'ясувалося, що в Римі є місце, яке точно можна пов'язати з життям Омеляна Ковча – церква Святих Сергія і Вахха та пансіонат при ній. Тож ми вирішили пройтися до неї.

«Я зацікавився Омеляном Ковчем, ще коли навчався у Львівській духовній семінарії Святого Духа, – розповів Володимир Гриб, коли ми спустилися з пагорба Джаніколо. – Його душпастирська діяльність припала на часи надзвичайно важкі. Проте ні дві світові війни, ні аморальні ідеології не відібрали в отця Омеляна ревності до християнського життя. Його постать є чудовим прикладом людини, яка вповні стала учнем Христа, і стала ним не на певний час, а на ціле своє життя.

Про перебування Омеляна Ковча в Римі майже нічого не відомо. Я намагався знайти матеріали про його життя та студентську діяльність тут, однак – усе марно. Відвідав також Урбаніанський університет, де він навчався, щоб знайти наукові праці отця Ковча, але там сказали: у ті часи в університеті такого не зберігали. Продовжую шукати, мені надзвичайно цікавий цей період його життя.

Є ще також архів при парафії Святої Софії, але там, як розповів отець Іван Музичка (нині покійний) та працівники архіву, жодних документальних свідчень про Ковча немає. Планую відвідати ще один архів, де мають бути матеріали про його проживання при парафії Святих Сергія і Вахха: можливо, там щось знайдеться. Тут, у Римі, є також священик, який пише докторську, де є розділ, присвячений Омеляну Ковчу. Ми з ним контактуємо. Він теж про діяльність отця Омеляна в Римі нічого не знайшов».

- Спільнота папської української Колегії Св. Йосафата на зустрічі з Папою Франциском

Виходимо на вулицю Згоди (Via della Conciliazione), яка пролягає від річки Тибр до Ватикану. Неподалік видніється колонада найменшої країни світу, а далі – величний купол собору Святого Петра. Цікаво, що в час навчання тут Омеляна Ковча Ватикану як держави не існувало. Після об'єднання Італії 1870 року церковна та світська влади ніяк не могли знайти спільної мови. І така ситуація тривала аж 59 років. Лише 1929 року вдалося порозумітися. На честь примирення й збудували розкішну вулицю Згоди. Ми переходимо річку Тибр мостом Віктора Еммануїла Другого й занурюємося в химерне переплетіння історичних місць Рима.

«У сучасному світі, перепоვნеному індивідуалізмом, – продовжує Володимир Гриб, – важко відшукати людей, які б відповідали ідеалові християнського життя та служіння. Отець Омелян Ковч, хоч сам жив

незаможно, зумів стати для інших джерелом радості й підтримки. Саме тому в його особі бачимо вчителя християнського милосердя й любові до ближнього. До речі, зі свідчень пана Василя Дубасюка мені відомо, що в Римі Омелян Ковч навчався також медицини, а повернувшись із навчання, застосував набуті знання у своєму душпастирстві».

Уже надвечір між площею Венеції та Колізеєм віднаходимо ще один український осередок – церкву Святих Сергія і Вахха. Храм відчинений. Заходимо. Дві жінки ставлять свічки й моляться.

«Ця церква належить українцям із XVII століття, – розповів Володимир Гриб, поки в рамці на стіні ми читаємо інформацію про проголошення Папою Іваном Павлом II блаженними 28 слуг божих УГКЦ. – Після Берестейської унії 1596 року українські митрополити кілька

разів зверталися до Ватикану з проханням надати їм храм у Римі. Нарешті 1641 року Папа Урбан VIII своїм указом передав українцям церкву Святих Сергія та Вакха. А наприкінці XIX століття, коли Папа Лев XIII та австрійський імператор Франц-Йосиф заснували в Римі Папську руську колегію, поряд з церквою збудували пансіонат, у якому жили прочани та студенти з України. Відомо, що Омелян Ковч весь час навчання мешкав саме тут – у пансіонаті для студентів поруч із церквою Святих Сергія і Вакха».

Наш новий знайомий презентував нам журнал папської української Колегії Святого Йосафата «Alma mater» зі своїм ґрунтовним дослідженням «Християнські сім'ї, які народжують блаженних: життя священномученика Омеляна Ковча

як реалізація місії християнської родини».

«На жаль, маємо не багато українських християнських героїв, – сказав він, коли ми прощалися біля станції метро «Колізей». – Натомість люди потребують постатей, котрі своєю власною християнською моделлю життя з упевненістю можуть свідчити про перевагу саме християнських принципів та цінностей. Мені здається, ми всі ще не до кінця усвідомили, на яку колосальну самопожертву пішов Омелян Ковч для того, аби цей світ став кращим. Сьогодні маємо популяризувати особу блаженного священномученика в Україні та світі, у пресі, на радіо, телебаченні. Це справді важлива справа в релігійному й національному аспектах історії нашої церкви та народу».

- Різдвяний концерт у церкві Святих Сергія і Вакха. Рим, 2017 рік

«Щоб рука біла, а серце плакало»

ДОБРЕ ЗНАЛИ ОТЦЯ КОВЧА і в навколишніх селах, куди він часто приїжджав із різними місіями. «У моєму селі Тучнім щороку відбувалися два свята, – згадував Іван Пришляк, – на Благовіщення і на Івана Богослова. Коли парафіяни дізнавалися, що отець Ковч приїжджає зі святковими проповідями, то сходилися з далеких навколишніх сіл. Він мав унікальний дар проповідувати, був златоустом. Умів втішити, розвеселити і повернути майже кожну душу до Бога. Про всевишнього Творця і пресвяту Богородицю говорив так ревно, що люди плакали з жалю та радості. Умів достукатися до кожного людського серця. Я багато разів відвідував Унів, де отець Ковч часто гостював. Там у своїх славетних проповідях він кидав світло Христової віри, говорив про любов та пошану до Бога, до рідної Церкви і свого народу. Умів також влучно пожартувати чи висміяти людські недоліки. Коли отець Ковч відїжджав, люди плакали, а відїжджаючи, він дуже просив, щоб кожен з нас, дитина чи старий, бідний чи багатий, освічений чи неграмотний, вітали один одного по-християнськи «Слава Ісусу Христу». Це буде єднати нас, говорив він, в одну християнську родину, дасть відчуття братерства в нашому народі».

«Отця Омеляна дуже шанували через його актуальні і завжди зрозумілі проповіді, – згадував отець Микола Дядько з села Лагодів. – Одного разу я повідомив, що всі реколекції у нас проводитиме парох Перемішлян. Мої парафіяни дуже добре його знали, бо його знав увесь повіт і, мабуть, ціла Галичина. Зголосилося прийти стільки людей, що церква не могла всіх умістити, тож почалися суперечки за місця. Пам'ятаю його проповідь, яка запала всім у душу. Люди потерпали через нестачу палива, тож брали дрова в лісі без дозволу власника. А на сповіді каялися: взяв, мовляв, невелику ломаку. Отець потім повчав: «Скажи ясно на сповіді, що вирубав не якусь там ломаку, а таку, що удвох несли. Але уяви, що з тією ломакою ти пішов на Страшний суд. Буде сором, як побачать, що ти несеш!» Після того ми часто жартували, йдучи до сповіді: «А ти про ломаку не забув?»

Довгий час у домі отця Ковча жив Яків Мельник – емігрант з Наддніпрянщини. Він чекав зміни політичної ситуації в Україні, щоб повернутися додому. Там на нього чекали дружина й донька. Він тривалий час ходив до церкви, але, очевидно, лише з поваги до священика, який надав йому притулок. Отець Ковч ніколи не вчив його жити й не говорив з ним на релігійні теми. Урешті Яків не витримав і сказав:

- Аматорський гурток в селі Коросному. Архівне фото

«Отче, ви ж греко-католицький священик, а я, хоч і хрещений колись у православної церкви, не вірю в Бога. Як же ви мені вже стільки років допомагаєте, опікуєтесь мною?» Минув рік, і одного дня Яків прийшов у церкву й довго молився, потім сповідався і прийняв святе причастя. «Отче, – сказав він, – через ваші церковні проповіді, ваше жертвоне життя і вашу глибоку віру бачу святість Церкви, якій ви служите. Прошу, прийміть мене до котроїсь із ваших церковних громад».

«Важко чогось добитися криком, лайкою, кпинами, – повчав отець Ковч. – Якщо парох хоче, щоб його проповіді мали вплив, мусить своїх парафіян любити, любити і ще раз любити і бути для них зрозумілим. Потім він може навіть їх ганити, але так, щоб рука била, а серце плакало».

За підтримки отця Ковча в Перемишлянах відбувалися Євхаристійні здвиги (конгреси), різні повітові збори та навчальні курси. Найбільше людей збирали релігійні маніфестації, які давали змогу продемонструвати владі, хто справжній господар на українській землі. За кіль-

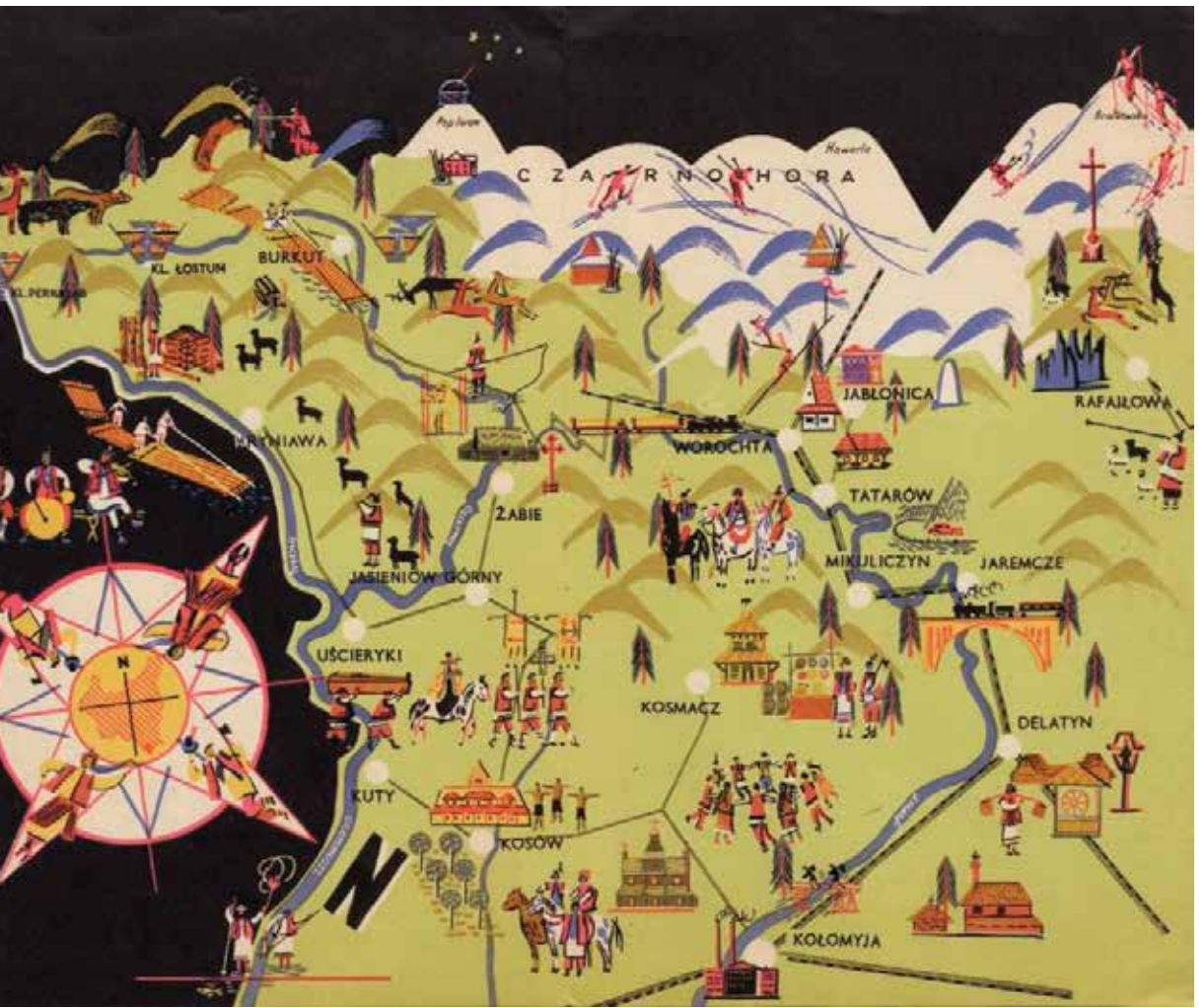
ка місяців до Євхаристійного здвигу, який відбувався у другий четвер червня, отець Ковч розсилав запрошення душпастирям і вірним округи, докладав зусиль, аби приїхали найкращі проповідники та хтось із високих достойників УГКЦ.

«Здвиги користувалися величезною популярністю, – оповідала Анна Ковч-Баран. – Їхали всі, хто тільки міг. Їхали возами, йшли пішки, взявши із собою процесійні хрести і хоругви, а великі села прибували зі своїми хорами та оркестрами. Жителі Перемишлян, згідно зі звичаєм, виходили з хоругвами, схиляли їх тричі, вітаючи біля церковної брами гостей, і з піснею, під звуки дзвонів приводили їх на призначені місця біля церкви. Чи не все місто поспішало подивитися на надзвичайно гарну і зворушливу церемонію, навіть ті, хто не належав до нашої Церкви, й ті, хто не були християнами. Здвиги, які не втихали три дні, ставали справжнім святом людської душі, молитви й пісні, а побожністю і зворушенням витискали сльози не з одних очей.

Прикінцевий похід-процесія вулицями міста перетворювався на справжню маніфестацію та неперевершений вияв релігійних почуттів народу. Сотні учасників із різних місцевостей зберігали лад і пова-

- Приготування до процесійного походу в Перемишлянах

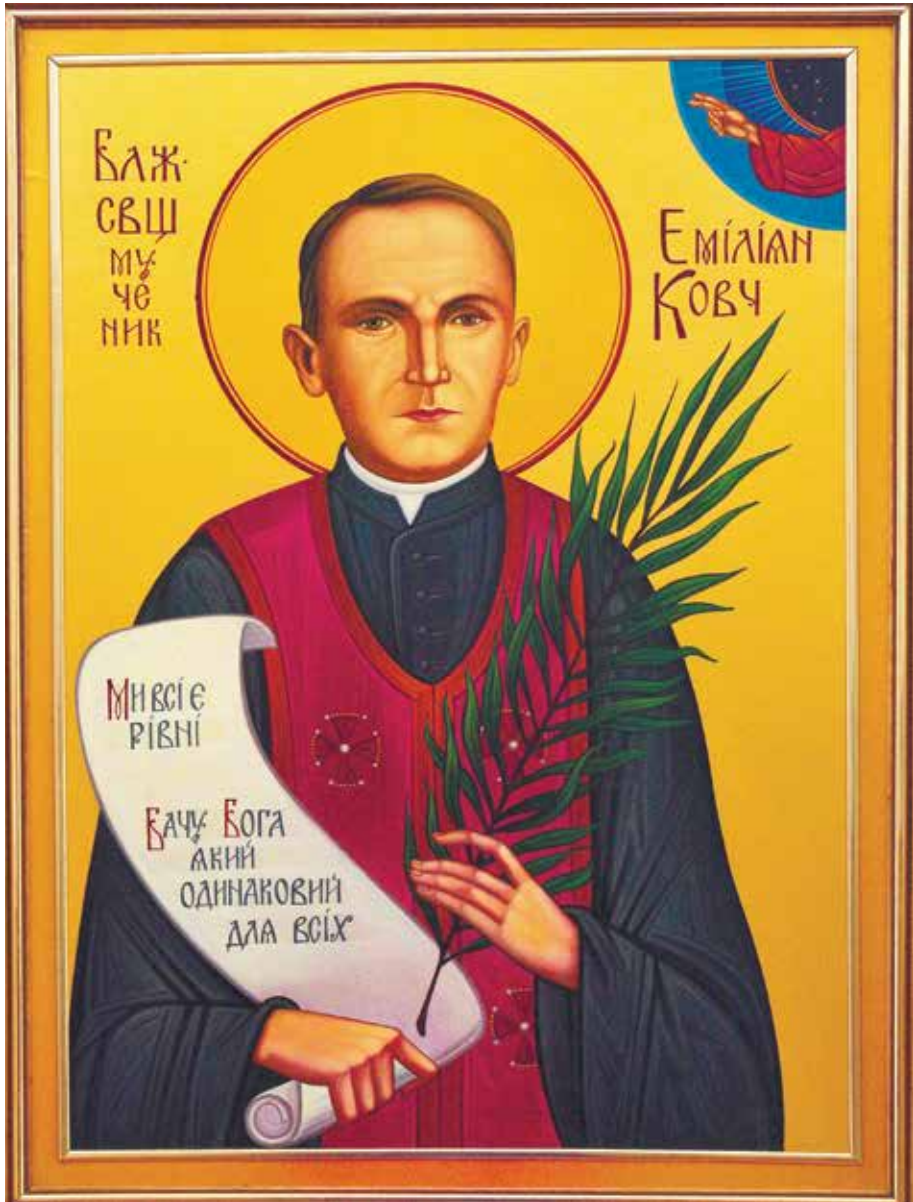
- Польська туристична карта Карпат. 1930-ті роки

гу походу, який немов йшов у вічність, – хори, оркестри, священики, процесійні хрести, образи в руках дівчат і хлопців, вдягнутих у яскраве народне вбрання, ліс завітчаних хоругв. Ті, кого на вулиці минав похід, зупинялися і схилили голови. Так робили всі, бо хода відбувалася з такою врочистою повагою, що годі було й думати, щоб хтось зважився не виявити пошани до неї».

Наш обряд є віковим
витвором української
культури, скарбницею
всіх найбільших
народних цінностей,
невід'ємною частиною
української народної
душі. І його треба любити
й шанувати, як добра
дитина любить і шанує
свого батька... Традицію
треба шанувати, але не
засліплюватися нею. І що
найважливіше – її треба
розуміти

З книжки «Чому наші від нас утікають?»

- Ікона блаженного Омеляна в церкві Святого Миколая в Перемишлянах

«Як настав ранок – церква стояла готова»

ОТЦЯ КОВЧА ЛЮБИЛИ й поважали не лише за мудрі проповіді, а й за реальні справи, які нерідко виливалися в конфлікти з владою. Як священник Української церкви він був для вірних взірцем християнської любові, водночас навчав не поступатися ні своєю вірою, ні національними принципами – навіть під страхом ув'язнення.

Упродовж багатьох років українці просили дозволу на будівництво своєї церкви в селі Сиворогах поблизу Перемишлян. Отець Ковч особисто брав участь у написанні прохань про відкриття церкви, однак влада обмежувалася туманними обіцянками. Тож отець Омелян вирішив сам допомогти вірним.

«Наш батько був досить скритною людиною, не любив ділитися ні з ким ні своїми жалями, ні планами, – згадувала Анна Ковч-Баран. – Але вдома ми добре знали свого батька. Якщо журився, то сидів і «гриз нігті», а якщо щось планував, його лагідні синьо-зелені очі загоралися життєдайними вогнями. Тоді він ходив та всміхався сам до себе. Якось ми помітили, що він довгенько засиджується при своєму столику, щось малював, передавав якісь доручення. А одного вечора сказав, що залишиться ночувати в селі Коросне. Ми нічого не запідозрили, оскільки він так часто робив, щоб вчасно бути в церкві на ранне богослужіння. У селі мав облаштовану священничу резиденцію. Наступного дня на свято Покрови ми чекали батька на обід і дивувалися, чому його так довго немає. Він завжди точно дотримувався домовленого часу і нас привчав до порядку і пунктуальності. Аж раптом у хату забіг Володимир Трофим'як і сказав, що бачив, як двоє поліцаїв вели отця до відділку. Ми остовпіли, невже батько знову заарештований? І за що на цей раз? А ще через деякий час прийшли люди з села Сивороги. «Простіть нам, – казали вони, – це ми завинили. Ми дуже хотіли мати свою церкву в селі, а отець нам допоміг у тому».

То була майже детективна історія. Щоб обійти заборону на будівництво церкви, отець Ковч підготував неочікуваний ні для кого план. Порізані дошки, стовпи та інші матеріали заготовляли в майстернях у Перемишлянах, а потім перевозили на подвір'я окремих господарів у Коросне. Коли всі деталі були готові, їх перевезли в Сивороги на ділянку господаря, який подарував землю під церкву. Зійшлися люди, приїхав отець Ковч і закипіла робота.

«З нашим отцем ми працювали всю ніч, – розповідали учасники бу-

- Господар, який подарував землю під церкву в Сиворогах. На задньому плані – церква

дівництва, – а як настав ранок – церква стояла готова! Образи висіли на своїх місцях, усе прибрали вишитими рушниками та обрусами (скартертинами), було навіть дві хоругви, а діти принесли китиці назбираних квітів і всякого пахучого зілля. О сьомій годині вдарив дзвін, про який подбала молодь, зібравши гроші. Збіглися всі, хто жив у нашому селі. Отець Ковч став до служби Божої. Ми всі співали й витирали сльози радості, а дзвін увесь час дзвонив. Після короткої і, як завжди, зворушливої проповіді отець поїхав до Перемишлян, а в нас сталося нещастя. Ще не всі розійшлися, як місцеві поляки напали на церкву і кинулися її трошити. Почалася бійка. Хтось повідомив поліцію, яка влетіла на конях поміж людей...»

А в Перемишлянах люди, дізнавшись про арешт отця Ковча, оточили відділок і скандували: «Пустіть нам нашого отця!» Лише під вечір його відпустили додому. «Коли прийшов додому, батько нічого не говорив, а відразу заснув, – згадувала Анна Ковч-Баран. – Ми неспокійно заглядали до нього, чи нічого з ним не трапилось. Мама нас заспокоїла: «Бачите, тато спить, бо втомлений, але дивіться, як він щасливо усміхається у сні...»

Отця Ковча ще багато разів викликали і до поліції, і до суду, але врешті церква залишилася на місці. Хоча багатьом вона дошкуляла, її навіть намагалися спалити. Однак люди відбудували церкву і після погрому, і після спроби підпалу. За участі настоятеля Унівського монастиря Климентія Шептицького її урочисто освятили.

«Українці, маючи такого авторитетного провідника, вже не йшли «від нас», а польське вище духовенство ставило в приклад своїм ксьондзам отця Омеляна», – згадував Іван Фуглевич, сучасник отця Ковча.

- Група священників в Унівській лаврі. У центрі сидить Климентій Шептицький, Омелян Ковч стоїть крайній праворуч у другому ряду

«Мама з благородним спокоєм приймала всі удари»

УСІ ЗНЕГОДИ життєвого шляху поділяли дружина отця Марія та діти: сини Мирон, Роман, Сергій і доньки Анна, Ірина, Лідія.

Марію Ковч перемишляни запам'ятали як взірєць неймовірної доброти і святої терпеливості.

«Це були незабутні роки щасливого дитинства вдома біля мами, її дбайливої опіки та неповторної, до сліз зворушливої материнської доброти й любові, – розповідала Анна Ковч-Баран про свої дитячі враження, а щодо труднощів згадувала: – Наша мама з благородним спокоєм приймала всі удари, які раз-у-раз падали на наш дім через стійкість батька в своїх шляхетних та високоідейних принципах. Своїм прикладом вона вчила і нас, дітей, бути такими ж непохитними. Такий спосіб життя для нашої мами, що походила зі священницького роду, не здавався ні трудним, ні чужим. Доброта і милосердя були її природними рисами характеру».

Як згадували її сучасники, Марія знала труднощі чи не кожної української родини в місті та околицях. Коли приходив час поминальних відправ, і люди жертвували хліб, вона віддавала його бідним. На свята багатодітні та незаможні родини знали, що в їмості буде для їхніх дітей щось приготоване. Особливо турбувалася про сиріт. І вони так звикли до її опіки, що майже з усіма своїми жалями чи потребами бігли до неї. Крім того, дбала про обідніх, самотніх, старших жінок, завжди пам'ятала, щоб на свята у них було щось смачне на столі.

Також їмость ставала почесною «хресною мамою» багатьох дітей у парафіях чоловіка та доброю порадицею для жінок та молодих матерів. Склалася своєрідна традиція: молоді пари перед вінчанням приходили до неї просити благословення на життєву дорогу.

У домі пароха завжди було місце для гостей. Тут збиралися жінки, що належали до Союзу українок. Марія передплачувала жіночий журнал «Нова хата». Вечорами або в неділю після обіду вона запрошувала жінок до себе на чай. Разом перечитували різні статті та обговорювали їх. Також шукали кошти для Комітету опіки над політв'язнями.

«Одного разу тато привіз із села Коросне трьох дітей, в яких померла мама, – згадувала донька Анна. – Тепер нас усіх стало дев'ятеро, а коли додати наших подруг, які часто сідали за стіл разом з нами, то в хаті була справжня бурса, і від дитячого гомону гуділо як у вулику. Наша мама приймала все з усміхом і знаходила спосіб, щоб усі, хто

• Марія Анна Ковч, дружина Омеляна

- Родина Ковчів. Перемишляни

- Марія Анна Ковч

гостював у нас, почувалися затишно і привітно». «Отець Ковч мав велику сім'ю – шестеро дітей, які не завжди мали що поїсти чи в щось вдягнутись, – згадувала сестра-студитка Марія, яка маленькою знала родину Ковчів. – Та коли він знав, що десь діти залишились сиротами чи хтось бідує, брав на деякий час знедолених до свого дому, казав своїм дітям і дружині одягнути гостей, нагодувати. Швидше турбувався про пальто для сиротини, ніж для рідної дитини. Сам парох не турбувався про свій достаток. До будинку вели дерев'яні сходи, які ледве тримались, і по них було страшно підніматися. Але його дім завжди був відчиненим для парафіян».

Марія ніколи не нарікала на труднощі, розуміла чоловіка і його проблеми з півслова. Лише іноді, дивлячись на зношений одяг, зауважувала: «Треба тобі вже й нове взуття і новий одяг». – «Святі апостоли проходили босоніж великі простори і якось жили і великі діла творили», – відповідав чоловік.

Дружина завжди провідувала отця Ковча у в'язниці. У бережанську тюрму приїхала до свого чоловіка разом з Анною, проте пильні поліцаї не пропустили доньку до батька. Коли Марія повернулася з побачення, то сказала їм: «Ви справжні тирани, а не люди».

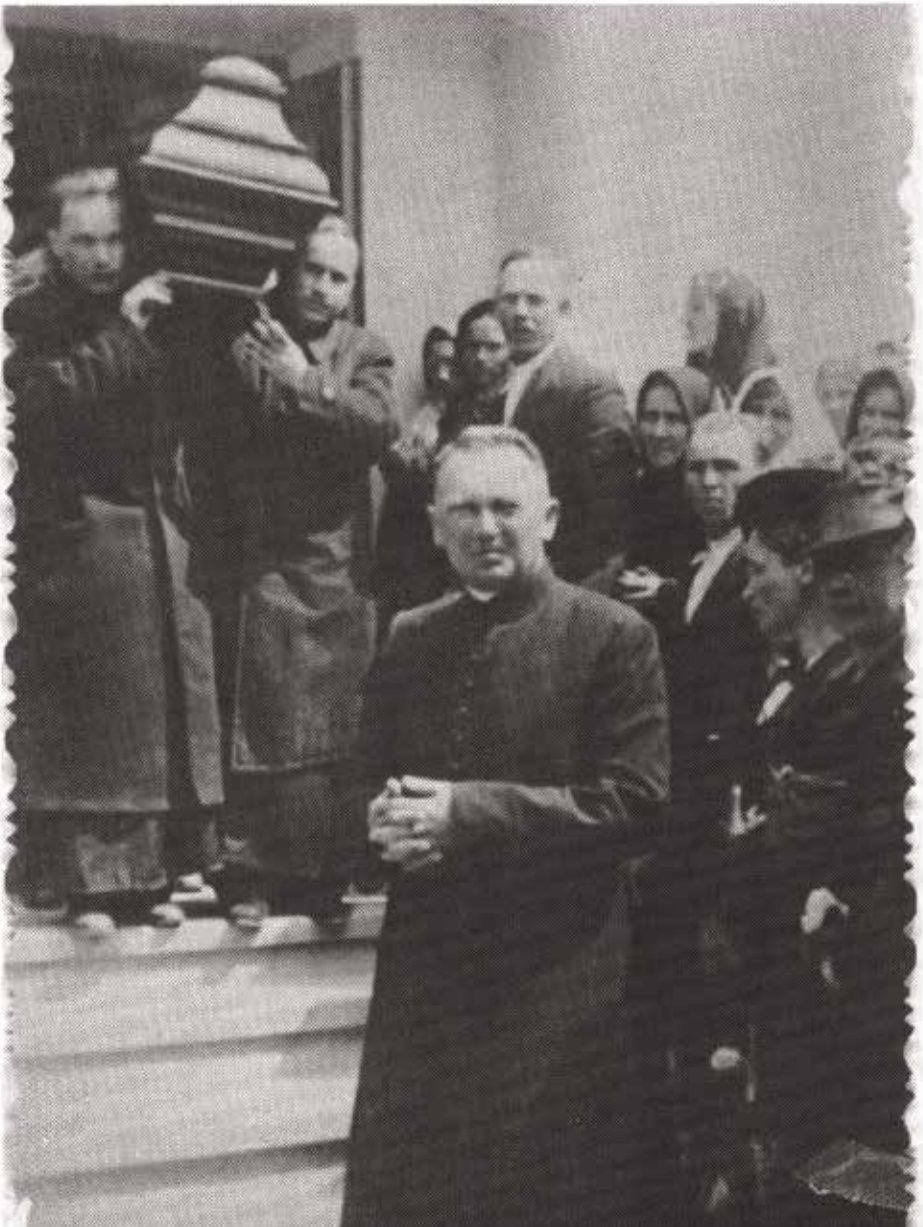
Розраду вона знайшла в митрополита Андрія Шептицького, який запросив її до себе й підтримав матеріально. «До канцелярії ми зашли разом з мамою, – згадувала Анна Ковч-Баран. – Після відвідин митрополита мама стала якась сильніша і спокійніша за долю батька і нас усіх. Ніколи не забуду добрих очей, якими митрополит дивився тоді на мене, і його благословення, яке передав мені, поклавши свою руку на мою голову. Я дивувалася, що митрополит знав моє ім'я, бо, побачивши мене, сказав: «Це Анна». Мама потім розповіла, що 1924 року митрополит відвідував Перемишляни і гостював у нашій парафіяльній резиденції. Тоді він благословив кожного з нас, дітей, повторюючи сказане нами ім'я».

«Ми всі щасливі, що маємо такого митрополита і можемо прийти до нього зі своєю журбою, він не тільки добрий опікун для своїх священників, а й батько для них та їхніх родин», – сказала Марія після зустрічі у Львові.

Доля, на жаль, не дала їй довгих років життя. Вона несподівано захворіла, і навіть львівські лікарі не допомогли врятувати її життя. 29 квітня 1939 року вона відійшла. Жителі Перемишлян подбали про величний похорон для своєї незабутньої їмості. В останній шлях її супроводжували два оркестри, хори дітей і дорослих, море квітів і він-

- Діти Омеляна Ковча

- Похорон Марії Анни Ковч. Перемишляни, 1939 рік

ків. На поминальному обіді отець Ковч подякував усім за допомогу в цей важкий для його сім'ї час. «Чому ви нам дякуєте, отче? – почув він у відповідь. – Ви ж завжди були з нами в час подібного горя, виручали чим могли, навіть не брали нічого за священицькі послуги. Хіба могли б ми бути іншими для вас і ваших дітей? А доброї їмості ми ніколи не забудемо».

Український світ Боснії і Герцеговини

- Отець Михайло Стахник у церкві Пресвятої Євхаристії. Містечко Козарац, 2017 рік

Тв
вчч
Бога
який
є один
для всіх
нас.

- Отець Михайло Стахник показує місце, де стояла церква, у якій служив Омелян Ковч (архівне фото церкви ліворуч). Козарац, 2017 рік

ДЛЯ В'ЇЗДУ до Боснії і Герцеговини віза українцям не потрібна, тож ми без проблем і зайвих запитань з боку прикордонників перетнули кордон. У місті Баня-Лука, що неподалік хорватського кордону, нас зустрів отець Мирослав Кернишин, парох місцевої греко-католицької церкви Христа Царя. Його опіка над нашою експедицією дуже допомогла нам швидко зорієнтуватися в місцевих реаліях і визначити подальший маршрут поїздки.

«1878 року Боснію і Герцеговину окупувала Австро-Угорщина, – розповів отець Мирослав. – Аби остаточно опанувати нову територію, австрійський уряд переселяв на ці землі лояльне до імперії населення: поляків, німців, чехів, італійців, угорців, українців. 1890 року перші українці з Галичини вирушили на територію Боснії. Є інформація, що до Першої світової війни в цей регіон переселилося близько 14 тисяч українців. Вони корчували ліси й на освоєних землях займалися сільським господарством. Омелян Ковч був серед тих священиків,

яких митрополит Андрей Шептицький відрядив сюди для задоволення духовних потреб переселенців. Якщо ви хочете пройти слідами Омеляна Ковча, то найкраще їхати в містечко Козарац. Там були його парафіяльний дім і церква».

Українська греко-католицька церква Пресвятої Євхаристії на околицях Козарця, як виявилось, запам'яталася багатьом мандрівникам. Фотографії її величного художнього оформлення поширюють у мережі як зразок християнського мистецтва. Ми ж отримали змогу побачити культову споруду на власні очі. Парохом тут уже 35 років служить отець Михайло Стахник – активний і філософськи налаштований до сучасного життя українець.

У правому кутку розкішного іконостасу церкви вирізняється ікона Омеляна Ковча, якої ще не доводилося бачити. «Наші парафіяни були на заробітках у Словенії в Люблянській у тамтешній церкві сфотографували ікону блаженного Омеляна, – пояснив отець Михайло. – А ми вже тут з тої фотографії зробили свій

• Українці в Козарці, 2017 рік

образ. Як бачите, половина одягу – табірна, смугаста, а інша половина – церковні ризи. За спиною – зображення концентраційного табору. Але ви повинні знати, що це не та церква, у якій служив Омелян Ковч. Тієї вже немає».

«Як я приїхав сюди 1984 року, то вже не застав нікого, хто б

пам'ятав живого отця Омеляна, – продовжив парох свою розповідь. – Українці селилися тут розпорошено. Омелян Ковч розшукував їх і прилучав до церкви, до церковної громади. То була тяжка праця. Його по кілька днів не було вдома. Він переходив гори на конях або частину дороги їхав потягом, а далі йшов пішки. Часто таким чином діставався до села Церовляни, де жила велика громада українських переселенців».

Через дорогу від будинку пароха й церкви – цвинтар. На могилах українські імена. Серед надгробків

5. Žiteljstvo po vjeri.

Među faktičnim civilnim žiteljstvom bile su na 10. oktobra 1910. ovako zastupane konfesije:

srpsko-pravoslavni	825.418 = 43,49%
muslimani	612.137 = 32,25%
rimo-katolici	434.061 = 22,87%
grko-katolici	8.136 = 0,43%
sefardički jevreji (Špa- njski)	8.219 = 0,43%
drugi jevreji	3.649 = 0,19%
evangelici	6.342 = 0,33%
ostali	82 = 0,01%
Svega	1.898.044 = 100,00%

- У 1910 році в Боснії проживало 8136 греко-католиків. З видання «Перепис населення Боснії і Герцеговини», Сараєво, 1912 рік

Дата	Nuptus		Sponsa		Свідки	Testes
	Парочений	Sponsus	Парочена	Sponsa		
Імя Номен	Імя Номен	Імя Номен	Імя Номен	Імя Номен	Імя Номен	Імя Номен
<p>9. 18. 1894. рр. 116</p> <p>Міжгородський повіт</p> <p>Міжгородський повіт</p> <p>Міжгородський повіт</p>	<p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p> <p>Климентій</p>	<p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p>	<p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p> <p>Катерина</p>	<p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p>	<p>Імя</p> <p>Номен</p>	<p>Імя</p> <p>Номен</p>
<p>По вдоволенню завідоуєні зведені в публічній церкві в Міжгородському повіті.</p>						
<p>914. р.</p>						
<p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p>	<p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p>	<p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p>	<p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p> <p>Марія</p>	<p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p> <p>1894. рр. 116</p>	<p>Імя</p> <p>Номен</p>	<p>Імя</p> <p>Номен</p>
<p>По вдоволенню сего завідоуєні зведені в публічній церкві в Міжгородському повіті.</p>						

БОСНІЯ

1979.	Наречений — Sponsus				Наречена — Sponsa				Свідки — Testes	
	Метрика Метрика Метрика	Імя Номен	Вік Рост Знак	Родина	Метрика Метрика Метрика	Імя Номен	Вік Рост Знак	Родина	Імя Номен	Знак Судити
17 червня 974	Франко Григор з Могола і Марія з Могола	Франко Григор з Могола і Марія з Могола	17 років 170 см Знак	Могола	Олена Кристо з Антона і Марія з Могола	Олена Кристо з Антона і Марія з Могола	17 років 170 см Знак	Могола	Томас Григор Франко з Могола	Знак Судити
21 мая - 974	Іван Корданов С. Терка і Анна і Марія з Могола	Іван Корданов С. Терка і Анна і Марія з Могола	21 років 175 см Знак	Могола	Текла Рудак з Могола	Текла Рудак з Могола	21 років 175 см Знак	Могола	Михайло Томас Григор з Могола	Знак Судити
26. Парашет 974	Павло Трухан С. Терка і Анна і Марія з Могола	Павло Трухан С. Терка і Анна і Марія з Могола	26 років 180 см Знак	Могола	Олена Мушка з Могола	Олена Мушка з Могола	26 років 180 см Знак	Могола	Роман Томас Григор з Могола	Знак Судити

То іроро... (repeated text in columns)

Далше... (text at the bottom)

Записи, зроблені о. Ковчем в «Метриці вінчаннх» під час його перебування в Боснії

- Церква Пресвятої Євхаристії

– обеліск із хрестом. «Ось на цьому місці, – показав отець Михайло, – раніше стояла церква Воздвиження Чесного Хреста, у якій служив Омелян Ковч. Її збудували 1911 року з дерева й глини. Але з часом вона стала замала для громади, тож на зібрані кошти звели нову цегляну церкву Пресвятої Євхаристії, яку освятили 1930 року».

Господар запросив нас до хати.

«Залишилися деякі документи, які, можливо, зацікавлять вас», – сказав парох, коли ми скуштували українських і боснійських страв, і дістав з полиці давній фоліант. «Метрика вінчаних», – прочитали ми на обкладинці. Гортаємо по жовклі сторінки, де записані імена молодят із датами їхнього вінчання.

Неймовірно – початок ХХ століття!

- Мечеть у Козарці

- Боснійські школярі в селі Трнополе, що біля Козарця

А ось і власноручні підписи Оме-
ляна Ковча. Історичний документ!
«За цими записами, – зауважив
священик, – неважко встановити,
скільки тут перебував і служив Оме-
лян Ковч: з осені 1912-го і до кінця
травня 1915 року. Його останній
запис, як бачимо, від 25 травня.
Аби вшанувати таку людину, хочемо
встановити тут пам'ятний знак».

«Мій дід переселився сюди з
Галичини, – розповів нам місцевий
українець Євген Панчишин, якому
сповнилося 84 роки. – Коли Ту-
реччина втратила ці території, то

багато мусульман виїхало звідси.
На звільнені землі Австро-Угор-
щина переселяла людей з інших
територій імперії. Давали землю,
але часто непридатну для обробі-
тку. Коли сім'я мого діда приїхала
сюди, то три місяці чекала на доку-
менти на землю. І не встигли нічого
посяяти. Вдалося тільки збудувати
дерев'яну хату. А інші українці й
того не встигли, тож були голодні
й холодні. Багато померло. Але
навіть після того, як люди отримали
землю, життя тут було надзвичайно
важке. Емігранти тяжко працюва-

- Отець Мирослав Кернишин з родиною. Баня-Лука, 2017 рік

ли, щоб вижити, гірко сумували за рідним краєм».

Під час розмови з місцевими українцями нас дивувало те, що люди, прадіди яких переїхали сюди ще 120 років тому, чудово розмовляють українською мовою і знають, з якого міста чи села походять їхні пращури.

«Українська церква стала для переселенців на Балканах духовною і моральною опорою, – пояснив нам отець Мирослав. – Завдяки їй збереглися і українська мова, і українська ідентичність. Ціка-

вий історичний факт: митрополит Андрей, коли дізнався про боснійських українців та тяжкі умови їхнього проживання, не лише потурбувався про забезпечення їхніх духовних потреб, а й особисто трічі відвідав тутешні українські поселення. Під час першої поїздки 1902 року глава Церкви купив

землю з виноградниками й подарував її незаможним українцям, аби ті мали з чого жити. У Баня-Луці з 1966 року успішно діє Спілка українців імені Тараса Шевченка».

- Українець Євген Панчишин працював лікарем у Баня-Луці

Крім долі українців у цих краях, червоною ниткою через усі наші розмови з місцевими земляками проходили спогади про тамтешню війну. На початку 1990-х років, коли союзна Югославія почала розвалюватися, тут точилися запеклі бої, відбувалися етнічні чистки. Війна залишила глибокий слід у душах людей.

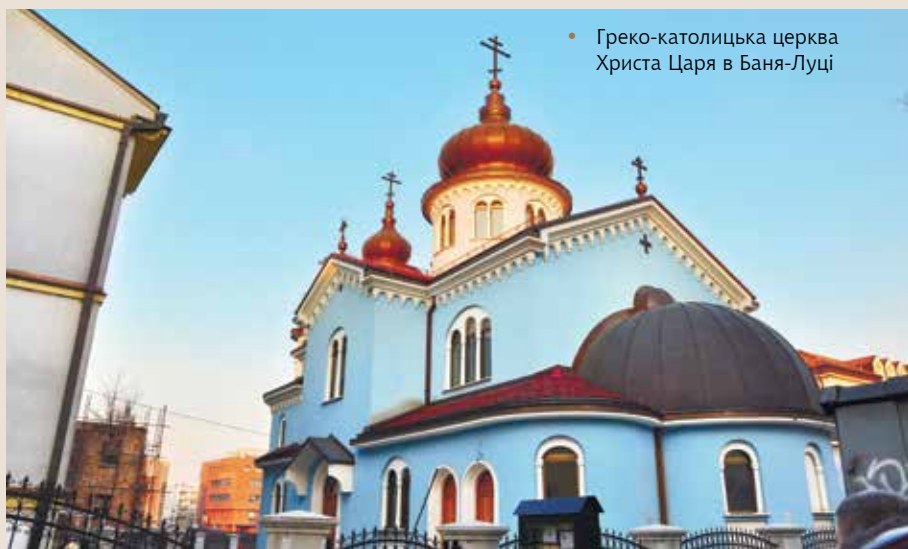
«Під час війни в Трнополі, що біля Козарця, серби з місцевої школи зробили концентраційний табір, де збирали усіх несербів, – розповів отець Михайло, коли ми прогулювалися центральними вулицями селища. – Переважно забирали туди мусульман, оскільки їх тут жило дуже багато. Скажімо, у сусідньому Козарці перед війною їх було 98 відсотків населення. Чоловіків-мусульман, які могли воювати, відбирали й перевозили в суворіші табори. Там багатьох вбивали. Ще є десятки нерозкопаних могил. На українців теж чинили тиск. Серби ніяк не могли визначити – яка наша релігія, на чийй ми стороні. Якщо ми називалися греко-католиками, то вони чули тільки слово «католик». «То ви усташі», – кричали, тобто

хорвати. Щось пояснити не вдавалося. Мене самого кілька разів допитували озброєні серби, погрожували вбити. Часто рятувало те, що в нас з ними спільний церковний календар і свята в один день, на відміну від католиків-хорватів, яких часто ідентифікували саме за незнання православного календаря».

На одній з вулиць ми зупинилися біля розкішного будинку.

«До війни тут жила українська родина Бутинських, – продовжив розповідь отець Михайло. – Чоловіка, дружину й доньку вночі розстріляли з автомата. Це робили, аби залякати несербське населення й витіснити його звідси. Тож не дивно, що багато українців під час війни виїхали до інших країн, особливо багато – до Канади, оскільки там створили спеціальний український комітет, який опікувався переселенцями. Але ми, священики, залишилися.

Напруга між різними національними групами зберігається й досі. Мир у Боснії і Герцеговині тримається на крихкій згоді. До нас краще ставляться місцеві мусульмани, ніж православні серби».

• Греко-католицька церква Христа Царя в Баня-Луці

«Одна справа – війна, а інша – помста на безборонних дітях чи обіднілих матерях»

У ВЕРЕСНІ 1939 РОКУ гітлерівська Німеччина і сталінський СРСР атакували Польщу, у якої не було шансів устояти проти двох потужних агресорів. 22 вересня 1939 року Німеччина й СРСР провели спільний парад (парад переможців) у Бресті. Згідно з договором між загарбниками, Галичина й Волинь увійшли до складу СРСР.

Популістська риторика комуністів увела в оману багатьох українців, які не уявляли собі, з ким тепер мають справу. Головним для багатьох став факт звільнення від Польщі.

«Цілий вересень і жовтень народ святкував, – згадував письменник Роман Іваничук. – Я добре пам'ятаю ті дні. Ненависна санаційна Польща, яка опротивіла мені найбільше шкільними «поранками», враз перестала існувати. Скільки їх було, тих «поранків»! На честь пам'яті по Пілсудському, з нагоди конституції, з нагоди проголошення Речі

- Перемишляни, міжвоєнний період

Посполитої. І ті чужі для нас вірші, які ми мусили хором скандувати...» Крах Польщі і беззахисність польського населення спровокували деякого з українців на помсту за кривди недавніх часів.

У селі Коросному хтось пограбував кілька будинків місцевих поляків. Отець Ковч рішуче засуджував такі дії його парафіян. «То це я вас так двадцять років виховував? – обурювався він під час проповіді. – Ви здивились на цих «босяків», що тепер прийшли до нас? Мені здавалося, що я виховував вас на добрих парафіян-українців, а я зробив вас голотою. Мені соромно за вас перед Господом Богом. Коли у вас є хоч трішки патріотизму й совісті, прошу вас ще сьогодні повернути все тим людям, що від них забрали. Зрозумійте, що одна справа – війна, а інша – помста на безборонних дітях чи обідніх матерях».

Його слово сприймали як закон, тож награване швидко повернули. «Тоді ми, поляки, – згадував польський професор Місяк, – вибрали з-поміж себе делегацію і пішли до отця Ковча, щоб подякувати йому від усього серця і попросити, щоб він нас, поляків, включив у свої релігійні практики. При цьому ми перепросили отця Ковча за всі прикросці, що він їх зазнав за часів польської влади. Українці мають гордитися, що серед них є такі високоідейні, патріотичні люди та священники глибокої віри».

Перша радість від приходу радянської влади швидко минула. Натомість настало гірке розчарування. Гасла про рівність, інтернаціоналізм та визволення від польського панування виявилися лише прикриттям для терору проти населення. Проголошуючи «свободу совісті», комуністи всіляко утискали релігійне життя. Вони конфіскували церковне майно, закрили духовні семінарії й академії, усі церковні та освітні організації, заборонили вивчення Закону Божого в школах, почали активну антирелігійну пропаганду, стежили за тими, хто часто ходив до церкви. Для отця Ковча все це було абсолютно неприйнятним і викликало бурхливий протест. Він уперто ходив і просив дозволів на релігійні акції, вимагаючи дотримання «конституційних прав».

«За польської окупації перемишлянські Євхаристійні здвиги стали доброю традицією, – згадувала Анна Ковч-Баран, – і міська влада, хоч і робила деякі перешкоди, привчилася толерантно дивитися на релігійні маніфестації. Але щоб дістати дозвіл від безбожної комуністичної влади – цього ніхто не сподівався. Ще й тепер нас, дітей, як і тоді вірних, цікавить: які то «казки» розповідав батько більшовицьким урядовцям, що вони таки дали йому дозвіл на влаштування здвигу».

Одного разу, як розповіли свідки, отцю Ковчу вдалося зловити радянського урядовця на слові. Той дорікав священнику: «Полякам ти платив по 500 злотих штрафу за такі свята. Чому ж твої ангели, яким ти молишся, не прийшли тобі на допомогу?» Маючи гострий розум, Ковч не розгубився: «Так ось же, ви, ті ангели, які прийшли і мене звільнили!» Збентежений такою відповіддю комісар дав згоду.

«Людська мова не має слів, аби ними передати той жах»

ЧЕРВОНА ГІЛЬЙОТИНА набирала обертів, знищуючи «буржуазний елемент». Замість комуністичного раю, який більшовики обіцяли народам світу, настало тоталітарне пекло. Арешти, заслання, звіряча жорстокість, убивства – усе це швидко стало трагічною реальністю для жителів Західної України. «Крики і плачі з переповнених вагонів розносилися по цілому місту, – згадував Михайло Шкільник. – У такій ситуації отець Ковч став відважним апостолом правди. Виголошував настільки безстрашні проповіді в церкві, що навіть ті, хто ніколи не заглядав до храму, стали тепер добросовісними учасниками богослужінь. Повчання пароха давали їм втіху в смутку і душевну підтримку. Часто до церкви приходили і жінки зі східних областей, які щойно приїхали».

Більшовики довго думали, що робити з отцем Ковчем, діяльність якого їм відверто дошкуляла. Однак його авторитет серед людей не давав НКВС змоги так просто його знищити. Енкаведисти чекали лише зручної нагоди, аби прибрати отця зі свого шляху до «радянського раю». Такий момент настав наприкінці червня 1941 року, коли розпочалася радянсько-німецька війна. Тоді з Москви надійшов наказ ліквідувати всіх в'язнів тюрем і найактивніших українців.

Донька Ірина згадувала: «Ми побачили енкаведистів через вікно, як вони вже йшли до резиденції. Ми з татом вискочили через балкон до саду. Та не пощастило: саме в кінці саду нас ждала засідка НКВД. Голосним реготом і московською лайкою привітали вони нас. Тато шепнув: «Моліться!» Сам молився так, ніби біля нього нікого не було, хоч до його горла енкаведист притиснув револьвер і глумився: «Ось тобі й батюшка, нічого не знає, тільки молитву. Молися, може, допоможе, а ми з девушками погуляємо». Один з них підійшов до Ліди і, розірвавши блузку на її грудях, гидкими словами підлещувався до неї. Інший зірвав з мене медальйон, кинув на землю і притоптав його. Я не пам'ятаю, що він говорив, бо була близька до божевілля. І тут раптом почався наліт німецьких літаків. Страшні вибухи бомб та постріли примусили енкаведистів утекти. А один з міліціонерів, які оточили будинок, шепнув нам: «Тікайте, бо вас чекають тортури».

Отець Ковч переховувався у своїх парафіян. Під час метушні він не помітив, куди поділися дві його доньки й думав, що їх усе-таки схопили (насправді вони знайшли притулок у своєї подруги), тож сильно тривожився й хотів здатися каральним органам, аби врятувати дівчат.

Та скоро він дізнався, що Ірина й Ліда теж ховаються в надійних людей. У місті з'явилися оголошення: «Хто переховує отця Ковча і його доньок, буде розстріляний, а хто вкаже місце, де вони переховуються, дістане 5 тисяч карбованців нагороди». Ніхто не виказав пароха.

«Врешті комуністи зрозуміли, що ніхто не зрадить свого отця, тож пішли з облавою по дворах, – розповідав Демко Шира, у якого переховувався отець Ковч. – Коли зайшли до мене на подвір'я, я подумав: «Ого, всім нам кінець!» Однак сталося диво: собака на цепу несамовито заскавулів, скрутився і кинувся назад на дорогу, тягнучи міліціонерів, які зайшли в двір, за собою. Тоді я щиро повірив, що Бог в особливий спосіб опікується нашим парохом».

У перших числах липня 1941 року в Перемишляни увійшли німецькі війська. Люди відразу кинулися до тюрми, аби визволити рідних. Усі, хто переховувався від комуністичної влади, вийшли з підпілля.

«Дізнавшись, де перебуває їхній душпастир, люди побігли до криївки, – оповідала Ірина Ковч. – Нашій радості не було кінця, ми цілували батька, обнімали кожного, кого бачили, сміялися і плакали водночас. Люди горнулися до свого пароха, цілували йому руки. Ідучи головною дорогою, наш гурт щораз збільшувався, чоловіки просто сплітали руки й несли батька. Так ми ввійшли до церкви, нас було вже стільки, що церква не вміщувала. Батько розпочав молитву, люди підхопили, і всі разом уголос молилися».

Хтось увійшов у церкву і сказав: «Їх там усіх помордовано...» Громада рушила до тюрми, де жителі міста розкопали трупи з вибитими очима, розколеними черепами, зламаними шиями і хребтами. Усього – 39 жертв. Над ними голосили матері, брати, сестри. «Людська мова не має ще тих слів, аби ними передати той жах, який ми відчули», – журилася пані Ірина.

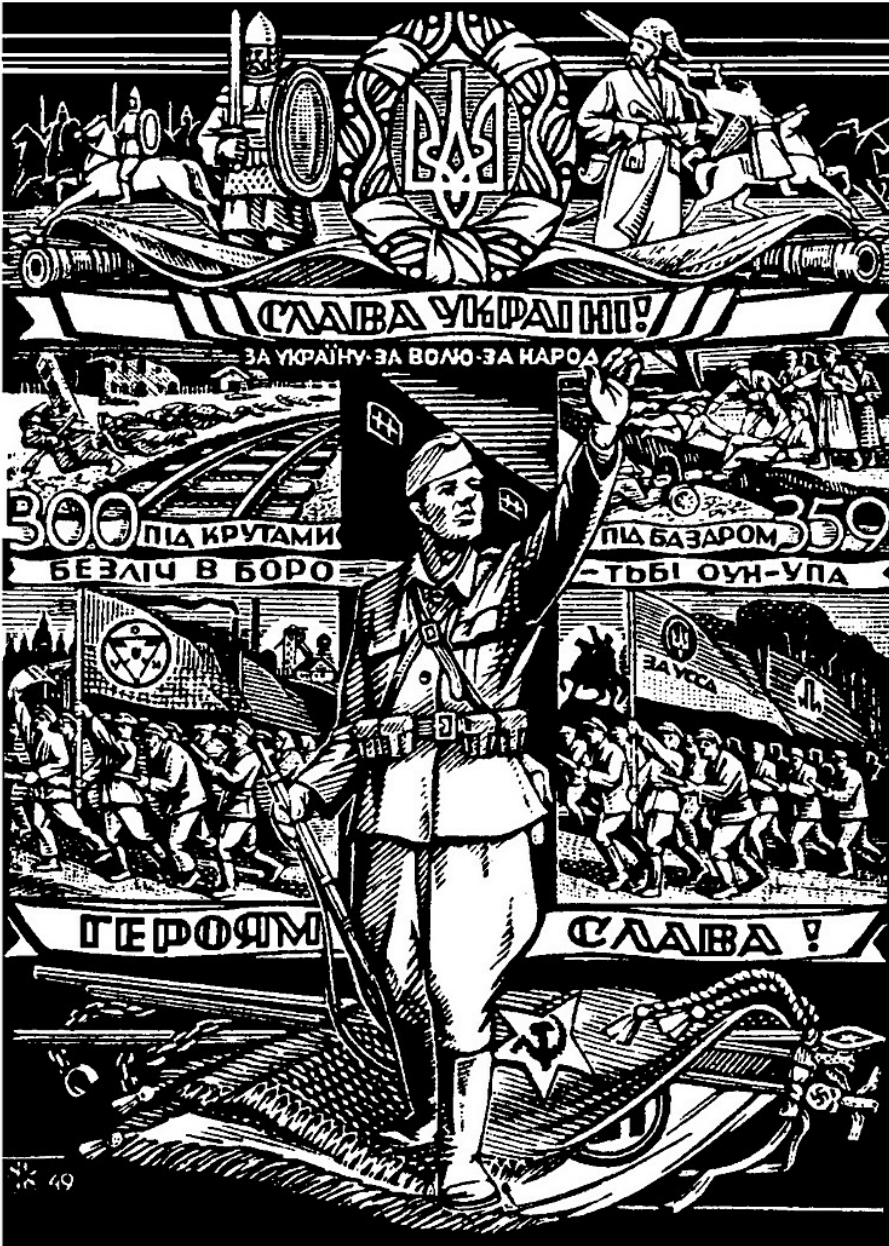
- Жертви НКВС у тюрмі на Лонцького. Львів, 1941 рік

Будь сильний, стій
твердо на своїм своїми
ногами, май відвагу
боронити своє місце
господаря на цій Землі!
Позбудься раз і назавжди
рабського почуття перед
тими, хто силою чи
підступом накидає тобі
свою зверхність

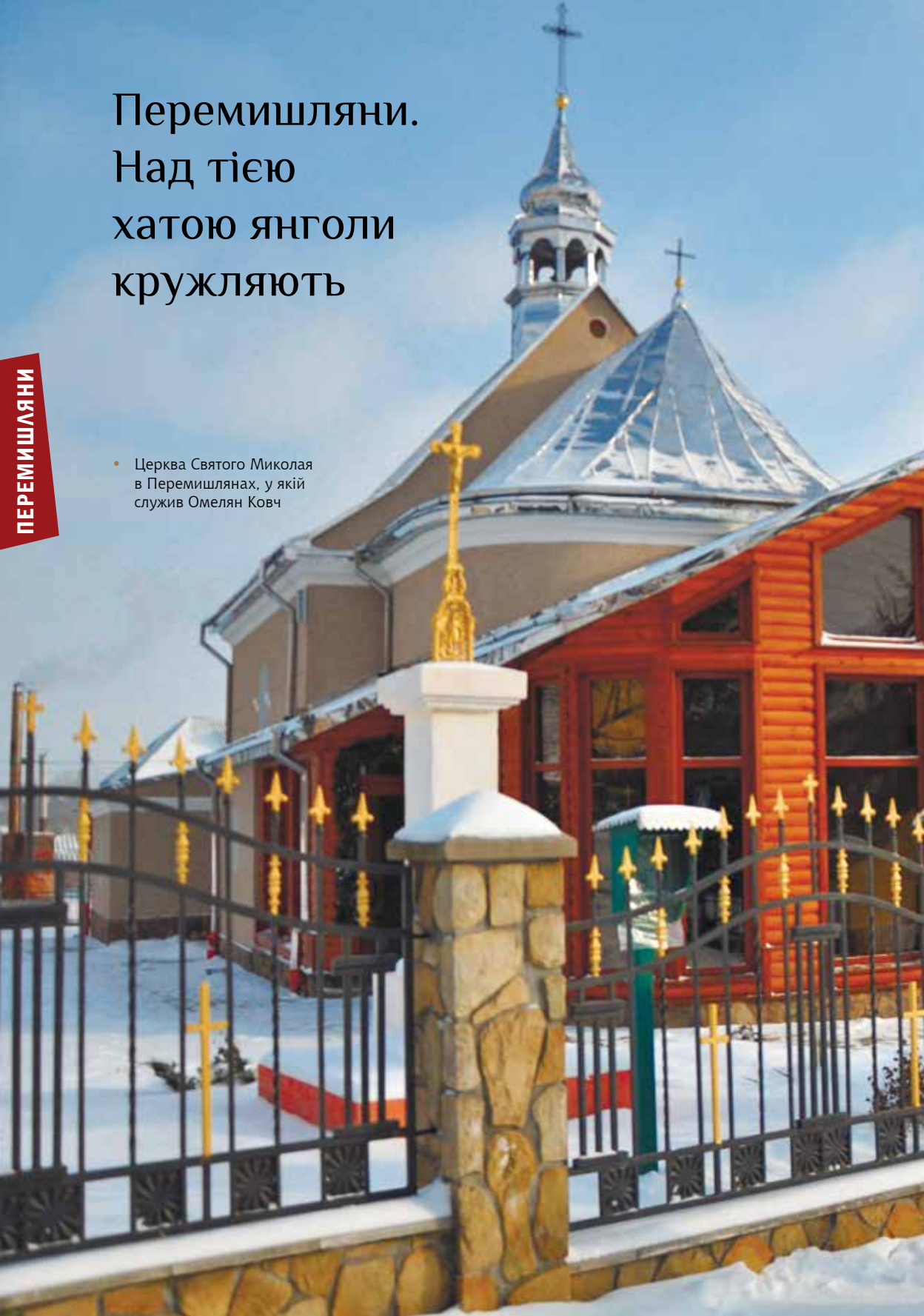
З проповіді в Перемишлянах

- Плакат українського художника Ніла Хасевича. 1940-ві роки

Перемишляни. Над тією хатою янголи кружляють

- Церква Святого Миколая в Перемишлянах, у якій служив Омелян Ковч

ПЕРЕМИШЛЯНИ – маленьке містечко неподалік Львова. Для отця Омеляна Ковча воно стало головним місцем його життя – саме тут він найдовше проводив свою пастирську і громадську діяльність. Тож не дивно, що в місті найбільше знаків його вшанування: вулиця, школа і церква названі його іменем, а в центрі – височіє пам'ятник.

Мешканці Перемишлян жили передріздвяними клопотами, коли ми завітали до церкви Святого Миколая.

«Саме в цій церкві Омелян Ковч служив парохом, – розповів нам отець Віктор Мельник, коли ми розглядали убранство храму. – Їй уже 212 років! Побудована далекого 1805 року, церква, на щастя, пережила всі лихоліття й дійшла до нас у незмінному вигляді. За радянських часів храм віддали православним. Однак, коли УГКЦ вийшла з підпілля, місцева громада ініціювала повернення будівлі законним власникам, і храм без особливих суперечок передали

греко-католикам. Ще одну парафію отець Омелян мав у селі Коросному – це поруч із Перемишлянами.

Старші люди в нашій околиці добре пам'ятали отця Ковча. Розповідали про його проникливі проповіді, незвичайну доброту та безкорисну діяльність. На жаль, нині більшість із них відійшла у вічність. Але, зрозуміло, у часи комунізму про нього не говорили вголос. Тож тривалий час постать отця Ковча залишалася напівзабутою. Лише з 2001 року, коли Папа Римський Іван Павло II проголосив отця Ковча блаженным, почалася активна реабілітація його імені. Оскільки і наша церква, і наше місто найбільше пов'язані з життям нового блаженного, місцева громада і священники доклали багато зусиль для його вшанування. У травні 2012 року Омеляну Ковчу в місті відкрили пам'ятник. Скульптори використали такі символи, як тернова гілка, благословляючий хрест та Біблія. У Народному театрі відбулася постановка вистави «Парох Майданека», яку написала Христина Сніжна. А новозбудовану церкву в Перемишлянах назвали на честь Омеляна Ковча.

У нашій парафії ми вшануємо отця Омеляна молитовно і духовно. Проводимо богослужіння до священномученика: молебень, акафіст, молитви на оздоровлення. Є також просвітницький напрямок: щорічно спільно зі школою імені Ковча організуємо

урочисті заходи на його честь».

Праворуч від іконостасу помічаємо ікону з ликом отця Омеляна.

«Після проголошення отця Омеляна блаженням намальовано кілька його ікон, – пояснив отець Віктор. – Вони є в Києві, Львові. Одна – у нас. Як бачите, отець зображений на золотистому тлі – то символ божественного сяйва, у червоних ризах – символ мучеництва, а навколо голови – німб: символ святості.

1930 року наша церква мала 945 парафіян. У міжвоєнні часи, коли Західна Україна належала Польщі, українців у Перемишлянах було небагато. Переважно тут жили євреї і поляки. Тож працювати було нелегко. Українці не мали свободи для культурного і національного розвитку. Їхні права польська влада всіляко порушувала. Проте отець Ковч був людиною діяльною, намагався підняти людей і духовно, і національно, і фінансово. Створював кооперативи, кредитні спілки, заснував українську книгарню. І головне – опікувався бідними й сиротами. «Над тією хатою янголи кружляють», – говорили люди про Ковчів.

«А ось тут ми зберігаємо прах отця Омеляна, – сказав отець Віктор, коли ми ввійшли до сповідальниці. – Тож цей закуток ще називаємо «сакра-ріум». Прах привезли з табору смерті «Майданек». Це символічний прах. Але для нас він важливий як видимий знак. На ще одній іконі, яку ви бачите, – життє отця Ковча. На ній художник зобразив усі ключові події життя блаженного Омеляна.

У своїх молитвах я щодня згадую отця Ковча, який є прикладом

- Настоятель церкви Святого Миколая о. Віктор Мельник

• Ікона із зображенням ключових подій життя Омеляна Ковча в церкві Святого Миколая

- Хода з нагоди відкриття пам'ятника о. Ковчу. Перехрестя вулиць Галицької та Омеляна Ковча в Перемишлянах. 2012 рік

для наслідування та безперервного вдосконалення. Ми зобов'язані продовжувати й розвивати те служіння, яке він провадив. Для мене найважливішою людською рисою є його жертвність. Він ніколи не шкодував себе, ніколи не зважав на конфесійні, культурні та національні відмінності між людьми».

На подвір'ї церкви ми підійшли до меморіального каменя. «Тут я можу бачити Бога – Бога, який один для всіх нас» (отець Омелян Ковч, в'язень Майданека № 2399), – прочитали ми напис, викарбуваний трьома мовами.

«Будинок, у якому мешкала сім'я Ковчів, не зберігся, – продовжив отець Віктор, – але ми знаємо місце, де той будинок стояв. Якщо

вас цікавлять автентичні будівлі, то, крім церкви, з тих часів збереглися огорожа та дзвіниця. Щоправда, до церкви зробили прибудову, оскільки людей до нас ходить більше, ніж може вмістити храм».

Хоч якраз настав час канікул, школа імені Омеляна Ковча була відкрита. Заступник директора Микола Лесяк запросив нас на другий поверх. Там серед квітів та декоративних рослин ми побачили ікони.

«Це – капличка Віри, Надії, Любви. Тут кожен із 640 наших учнів може задовольнити свої духовні потреби, – розповів пан Микола. – Ми тісно співпрацюємо з церквою Святого Миколая. А отець Віктор викладає в нас предмет «Християнська етика». Також щочетверга о 8:30 у

капличці відбувається служба Бога.

Про подвижництво Омеляна Ковча я більше дізнався, уже коли його проголосили блаженним. Проте моя теща Ольга Барановська, яка все життя тут прожила (її вже, на жаль, немає), часто нам з дружиною розповідала, яка то була особлива людина. Але ми не дуже прислухалися, бо інформації про нього, крім розмов старих людей, не було. Нині все змінилося. Тепер наша школа носить ім'я Омеляна Ковча, є також вулиця його імені та пам'ятник. Нам, педагогам, така видатна постать відчутно допомагає у виховному процесі, оскільки слугує блискучим прикладом безкорисливої праці для свого народу. Нині

в Перемишлянах навіть молодші школярі знають про отця Ковча».

У селі Коросному біля храму Пресвятої Богородиці нас зустрів його настоятель отець Олег Цимбала. Видно було, що церкву добудовують.

«Це ось церква, у якій служив Омелян Ковч, – розповів він. – Вона збереглася, але ми вирішили розширити її – до старої частини добудувати нову. І як бачите, перебудова в розпалі».

«А чи залишилися ще люди, які пам'ятають Омеляна Ковча?» – запитали ми.

«Ще років десять тому знайти таких людей було неважко. Нині вже майже нікого не залишилося.

- Зображення Омеляна Ковча в перемишлянській середній школі

• Ремонт у храмі Пресвятої Богородиці в селі Коросному

Недавно помер паламар, який служив при Ковчі. Але, скажу вам, ще жива Юстина. Їй 87 років, я з нею часто розмовляю, вона добре його пам'ятає».

У січні 2017 року Юстина Кисіль виявилася чи не єдиним живим свідком міжвоєнних часів.

«Мій тато Михайло був фірманом у Омеляна Ковча: вивіз його на фірі, – розповіла вона, коли ми розшукали її будинок у Коросному. – Ще допомагав йому по господарці, оброблев поле.

Ковч був дуже добров людинов, усе, що приносили до церкви, роздавав людям. Більше багатодітним сім'ям. Брав хліб, казав, неси до Мирихи, неси туди й туди... Усіх знав,

кому нелегко се жило. У нього робила кухарка Юлька. Коли я гулела в них, то завжди питав її: «А ти давала Юстині їсти?» Та Юлька не так давно померла, і паламар, який при Ковчі служив у нашій церкві, теж помер недавно. Добре пам'ятаю дітей Ковча, бо часто була в їхній родині, росла разом з ними. Допомагала дружині отця Марії готувати їсти, пам'ятаю, як тачела пироги (качала вареники. – Ред.)... Я вже була велика дівчина... При мені їмость померла... Я згадую отця Ковча з великов вдячністю. Саме він разом зі своїов сімйов підтримував мене та моїх рідних братів і сестер, коли вони потребували допомоги. Ковч загинув, бо намагався рятувати євреїв. Вихрещував їх. Якби не робив того, його б не замордували. У нашому селі було три єврейські сім'ї, ми їх добре знали, вони були добрі люди.

• Настоятель храму в Коросному о. Олег Цимбала

- 87-річна Юстина Кисіль добре пам'ятає Омеляна Ковча

Німці посадили їх на вози й кудись повезли. Вони так кричали... «Ой-вей, ой-вей!..» Ми стояли й дивилися... Пам'ятаю ладну дівчину мого віку, мою знайому, вона часто

до нас приходила... Мені й дотепер мороз по шкірі, як пригадую... Вони вже в село не повернулися. Як Ковча забрали, то ми всі за ним так плакали, так плакали...»

- Церква в Коросному, у якій служив о. Ковч

«Ви, німці, пишете «з нами Бог», а що робите?»

НЕВДОВЗІ НАДІЙШЛА новина про Акт відновлення Української держави, який 30 червня 1941 року у Львові проголосила Організація українських націоналістів. Відновлення держави благословив митрополит УГКЦ Андрей Шептицький у своєму зверненні до українського народу. Однак уже 5 липня гестапівці заарештували Степана Бандеру, Ярослава Стецька та майже 300 членів ОУН. «Поza всяким сумнівом організація Бандери готує повстання в Райхскомісаріаті з метою встановлення самостійної Української держави. Усіх членів організації Бандери негайно заарештувати й після допитів таємно зліквідувати», – ішлося в листі з Берліна.

Отець Ковч з достойним спокоєм прийняв ще одну зміну влади. «На місце одного «добродія» прийшов інший, тільки гудзики на мундирах змінилися», – філософськи прокоментував він прихід німців, розуміючи, що нові окупанти не менш жорстокі, ніж попередні. Натомість багато активістів узялися за створення українських установ. Вони вірили, що нарешті настали кращі часи. І декому скепсис пароха був не до вподоби.

«Швидкоруч скликали «повітовий здвиg», на який зїхалося понад тисячу делегатів з сіл і містечок, – писав учасник тих подій Остап Прибила. – На тому здвизі отець Омелян просив зберегти спокій і рівновагу духу. Жаль було, що замість ентузіазму з приводу проголошення самостійності він спрямовував своє авторитетне слово на перестроги та прохання до молоді, щоб не вступала до німецької поліції і не давала себе спровокувати на протижидівські та інші не гідні людини акції».

«Переживаємо воєнні часи, – відповідав отець Ковч на подібні закиди. – І всі події в цьому часі можуть дуже скоро повернутися на шкоду й знищення нашого населення».

Через кілька днів парох уперше стикається з дикунською сутністю нової влади. Німецькі солдати, знаючи, що в синагозі моляться десятки людей, вкинули до приміщення запалювальні бомби, зачинили двері й стежили, аби ніхто не вирвався з палаючої будівлі. Євреї, які вискочили з оточення, з благаннями прибігли до отця Ковча, який, не вагаючись, помчав рятувати людей. Біля синагоги німецькою мовою, яку знав досконало, він крикнув до солдатів, аби ті їхали геть. Хоч як дивно, але вони послуухалися – сіли в мотоцикли й відїхали.

«Коли тато кинувся на допомогу людям серед вогню і несамовитих криків, я страшенно перелякався і подумав, що тепер з ним станеться, – оповідав син Мирон. – Тато з допомогою інших відкрив підперті важким стовпом двері синагоги, забіг усередину і став просто витягати напівпритомних, раз-у-раз викрикуючи: «Тікайте хто куди може, німці зараз сюди вернуться!» Але німці того дня вже не вернулися. Чимало жидів тоді загинуло, але й багато врятувалося».

Ще один важливий спогад Мирона: «Пізніш один з урятованих, Дувит Гольдман, переказав батькові, що серед тих, кого він виніс з палаючої синагоги, був белзький рабин Аарон Рокеах – невеликого зросту. Батько дивувався з того, бо рятував усіх, кого міг, однак при згадці Дувита про малого рабина пригадав, що когось схожого на дитину він витягнув надвір». Цікаво, що врятований отцем Ковчем Аарон Рокеах через Польщу, Угорщину, Туреччину та Ліван дістався до Палестини й там дочекався проголошення держави Ізраїль 1948 року. Тож, можна сказати, що того жадливого дня один слуга Божий урятував іншого.

Далі в Україні розпочався звичний для окупованих німцями територій терор проти населення: арешти, розстріли, вивезення молоді до Німеччини на невольничу працю. У такій ситуації отець Ковч не міг мовчати. «Як і за польської пацифікації та більшовицького беззаконня, він вогненным словом засуджував німецькі злочинні акції та намагався підтримати співвітчизників, – розповідала Анна Ковч-Баран. – Його викликали в поліцію, погрожували розстрілом, але навіть у відділку він не боявся говорити правду просто в очі. У своїй стійкості заради справедливості й співчутті людській неволі не міг діяти

- Німецькі війська у Львові. Літо 1941 року

інакше. За таку активність ждали його в німців лише тортури і мученицька смерть. Однак це не зупиняло його. Він пише листа до поліції міста, щоб йому дозволили піти до жидівського гетто і відправити там службу Божу для охрещених і нагадати їм про їхні християнські повинності. Мало того, він пише листа й до самого Гітлера, прохаючи його припинити злочинні акції, не гідні людства XX століття. «Ви, німці, пишете «з нами Бог», а що робите?» – писав він у своїх зверненнях. Ясно, що на ці листи не було відповіді».

«Проїжджаючи шляхом Львів – Станіслав, я частенько провідував отця Ковча, – згадував Василь Щербій. – Я заставав його завжди заглибленого в книги, зокрема у Святе Письмо та Часослов. Ми обмінювалися думками. Я відчував щось, що неможливо переповісти словами. Німці господарювали в Перемишлянах, як і по всій Україні, терором. Отець Ковч, глибоко аналізуючи ситуацію, робив передбачення, в які важко було повірити. Він ясно вказував на поразку гітлерівської Німеччини, яка, за його словами, пішла проти Бога та проти справедливих прав тих народів, які підкорила. А це ж був лише кінець 1941 року».

Війна, окупація, терор ставили перед людьми високі моральні вимоги. У проповідях у церкві та в громадських місцях отець Ковч закликає, а іноді й просто благає і українців, і поляків, і євреїв залишатися людьми. На отця Ковча в гестапо посипалися доноси: його звинувачували в багаторічному членстві в ОУН та передачі ліків і харчів українським партизанам. Але найтяжчим злочином отця німецька влада вважала хрещення євреїв, які в такий спосіб намагалися врятувати своє життя.

«Десь у жовтні 1941 року, – згадував Михайло Шкільник, – мені стало відомо про донос місцевих фольксдойчів (місцеві жителі, визнані окупаційною владою етнічними німцями. – Ред.). Мовляв, отець Ковч вихрещує жидів і тим ускладнює протижидівські акції. Вони вимагали, щоб отець перестав вихрещувати і був покараний. Крім того, хтось активно поширював чутки, що отець Ковч хрестить євреїв за гроші та майно».

- Омелян Ковч рятує рабина з палаючої синагоги. Сучасна картина. Перемишлянський краєзнавчий музей

«Хай кожен робить по совісті»

АЙНЗАЦГРУПИ ВХОДИЛИ в міста слідом за регулярними частинами. Вони зачищали територію від залишків війська та інших небажаних елементів, займалися терором місцевого населення, передусім єврейського. Саме така група підпалила синагогу в Перемишлянах у липні 1941-го.

«Наші всі люди дуже переживали разом з отцем Ковчем за звірства германського молоха, бо добре розуміли, що після жидів те саме чекає й інші народи, а в першу чергу українців. Однак всі були безпорадні проти гітлерівського насилля», – говорив учасник тих подій отець Михайло Гаврилюк.

Отець Ковч, побачивши одного разу, як єврейських жінок примушували до непосильної праці, звернувся з протестом у комісаріат, сподіваючись на підтримку. «Будеш приходити з такими заявами – опинишся там, де всі», – пригрозили йому.

Побоюючись за своє життя, перемишлянські євреї зверталися до отця Ковча з проханнями про хрещення. Він не відмовляв – священник має хрестити всіх, хто цього хоче. Спочатку приходили поодинці, по-

- Синагога в Перемишлянах, зруйнована під час війни. Перша половина XX ст.

- Депортація євреїв із Дрогобича. 1941 рік

тім більшими групами. Називав новими іменами й видавав відповідні документи. Але вихрестити таку велику кількість людей таємно було неможливо. Хтось написав донос у гестапо.

«Коли я про зміст доносу сказав отцю Ковчу, – оповідав Михайло Шкільник, – той заявив мені, що вихрестив уже не 60, а понад 600 жидів і далі їх вихрещуватиме, бо це його душпастирський обов’язок. Не було сумніву, що за свої дії отець Ковч заплатить життям. Мої спроби вплинути на нього через інших священиків залишилися безуспішні».

Парафіяни не розуміли цього й намагалися зупинити отця. Син Мирон, приїхавши на різдвяні канікули зі Львова, не витримав: «Чого ті жиди ще приходять? Адже бачать: чи хрещені, чи не хрещені – німці не беруть того до уваги, а вбивають усіх їх поголовно, мало того, ще й виловлюють давніше хрещених, аж до четвертого і п’ятого поколінь. А ви, тату, через їхні хрещення наражаєтеся на прикрощі з боку німецької поліції». Отець з глибоким смутком відповів: «Ти знаєш, як я радію з твого вибору бути священиком, але, на жаль, ти ще не готовий, ти ще добре не розумієш свого священицького покликання. Після свят не вертайся до семінарії, я все зроблю, щоб тебе прийняли до Львівського університету, вибери собі відповідний фах...»

Священики з навколишніх сіл відмовлялися хрестити євреїв, коли ті

- Євреїв зганяють у гетто у Львові

зверталися до них. Пішли розмови, мовляв, євреї хрестяться не через релігійні переконання, а щоб урятуватися від німців. Отець Ковч поїхав до Львова, аби порадитися з митрополитом Шептицьким. Зміст розмови залишився невідомим. Повернувшись, сказав священикам: «Ви всі знаєте свої обов'язки і повинності, тож чого мене питаєте? Хай кожен робить по своїй совісті. Щодо мене, то я не можу хитрувати: я виконував і совісно виконуватиму свої священицькі обов'язки».

Коли пішли чутки, що євреїв збиратимуть у гетто, ще кілька сотень євреїв прийшло до отця Ковча з проханням про хрещення. «Другого дня рано о шостій годині прийшла перша група жидів та по береги заповнила перемишлянську церкву, – згадував отець Михайло Гаврилюк. – Всі вони мали на собі нове вбрання. Посередині перед іконостасом стояла діжка з водою, яку отець Ковч урочисто посвятив. Потім промовив з властивою йому красномовністю: «Цей хрест ніяк не допоможе вам звільнитися від німецького протижидівського закону, цей акт має лише релігійне значення. Ви мусите повірити в Христа Спасителя, який приймає вас до свого царства». Потім прочитав обрядові молитви та охрестив усіх жидів, поливаючи водою їхні голови. Далі прийшла друга група жидів». Є свідчення, що загалом отець Ковч охрестив до 2 тисяч євреїв.

«Рятувати людей – це мій фронт»

ЩОБ СКОМПРОМЕТУВАТИ перемишлянського пароха, німці зігнали кілька сотень охрещених євреїв на центральну площу міста. Там один із гестапівців запропонував: «Того, хто скаже, що підкупив отця Ковча для хрещення, відразу відпустимо на волю». «Уявіть собі, – згадував Михайло Костів, – з кількох сотень жидів жоден не сказав, що він заплатив. Настільки наш парох був святою людиною. Я дуже гордий з того, що саме він хрестив мене».

Урешті всіх євреїв з міста та з околиць зібрали в гетто. «Жидівського населення нараховувалося в нашому місті до 7 тисяч осіб, – розповідав Михайло Шкільняк. – Німці зібрали їх в одній дільниці, яку звали «гетто». Кілька разів туди заходили спеціальні загони і забирали по тисячі осіб. Випроваджували їх за місто в лісок і там розстрілювали та закопували в загальні могили».

Українці, як могли, рятували приречених на смерть. «Мій батько Григорій часто бував в Унівському монастирі, – згадував Степан Бойко. – Ми всією сім'єю їздили туди на служби Божі. Отець Ковч постійно бував у монастирській церкві, де ми й познайомились. У нашому селі діяла дочірня церква, в якій кілька разів правив отець Омелян. 1942 року він разом з моїм батьком привіз на наш хутір двох жидівських дітей – Розу і Валерія, яких ми переховували до липня 1944 року. На жаль, зв'язок з ними з різних причин втрачено. А ще я добре пам'ятаю, як у нашому селі заарештували дев'ятох молодих хлопців – членів ОУН. Їх зачинили в церкві Святого Юрія. Яку ж треба було мати сміливість батьку і отцю Ковчу, щоб вночі відкрити церкву і випустити хлопців і кількох євреїв...»

Донька Лідія розповідала: «У Перемишлянах жило дуже багато євреїв: адвокати, лікарі та різного роду ремісники. Під час війни ми ходили у гетто, я сама носила знайомим їжу. Тато знав, що там є наші сусіди, які голодують. Говорив: «Візьміть, діти, їжу й занесіть». І ми йшли. Батько не міг відмовити, коли чув: «Отче, хочу охреститись». Хрестив усюди, спочатку в церкві, а потім перед церквою по одному й цілими групами. Робив це прилюдно, був переконаний, що такий його обов'язок. Начальнику німецької поліції пояснював: «Як ти є на фронті, то мусиш стріляти, бо назвуть тебе дезертиром? Такий твій обов'язок. Я священник і мушу боротись за порятунок людей, і це мій фронт».

Отець Ковч розумів, що катастрофічна ситуація, у яку потрапила Україна, коли її землю почергово топтали три окупанти, не давала надій на швидке звільнення, на мирне і благополучне життя. «Морально занепалий світ котиться по похилій площі до своєї духовної і фізичної

загибелі, – казав священник. – Він не спроможний захищати ті закони, що їх перед віками встановив для людського роду наш Творець... І все ж зберігайте Бога у ваших душах і з його святим прапором ідіть проти цілого світу, коли він проти Бога і за диявола... Все, що могли – ми зробили... І прийемо найважчий хрест, коли Господь нам укаже...»

«Я багато разів пояснював отцю Ковчу, – згадував Михайло Шкільник, – що він наражається на смертну кару за хрещення жидів та що ця дія аж ніяк не приносить користі охрещеним і не рятує їх від фізичної ліквідації. Проте Ковч стояв на тому, що не можна відмовляти в спасінні душі людям, які того бажають і яким загрожує смерть».

Уранці 30 грудня 1942 року отець Ковч отримав виклик до гестапо. Він уже багато разів ходив на такі виклики в різних справах. Однак цього разу відчув, що не повернеться додому.

«Отець вдягнувся, – згадувала служниця Мариня, – поклав ключі від хати на стіл і велів мені переказати дітям, щоб вони зберегли свою гідність і не ходили просити про його звільнення. Я розгубилася, не знала, що робити. Але якраз зайшла донька Ліда (вона провідувала в лікарні Ірину), отець хвилинку дивився на неї дивним, повним болю поглядом, а тоді, ніби в поспіху, не сказавши навіть слова, пішов».

- Омелян Ковч проводить службу на Водохреща в Перемишлянах

Я дякую Богові за Його
доброту до мене. За
винятком неба, це єдине
місце, де я хочу бути.
Тут ми всі рівні: поляки,
євреї, українці, росіяни,
латвійці та естонці...
Тут я бачу Бога, який є
один для всіх нас, без
огляду на наші релігійні
відмінності. Можливо,
наші церкви є різні, але
той самий Великий і
Всемогутній Бог править
усіма нами

З послання рідним із Майданека. 1944 рік

- Міська управа в Перемишлянах. Архівне фото

- Виклик в міську управу, адресований дочці Омеляна Ковча Ірині

«Я знаю лише одну владу...»

У ТЮРМІ НА ЛОНЦЬКОГО

ЧЕРЕЗ КІЛЬКА ДНІВ до Перемишлян дійшла звістка, що отця Ковча ув'язнено у Львові в тюрмі на вулиці Лонцького. Головне звинувачення, яке йому пред'явили, – допомога євреям, тобто протидія «німецькій справі». Гестапо вимагало підписати письмове зобов'язання про відмову від такої діяльності. Однак це суперечило б моральним переконанням отця Ковча, які ґрунтувалися на глибокій вірі.

Багато людей переймалися його долею. Парафіяни Перемишлян сплатили німцям понаднормові податки (м'ясо, масло, яйця), оскільки окружний староста та губернатор Вахтер обіцяли, що Ковч вийде на волю. Парох сусіднього села Ушковичів Максим Панасюк дістався до львівського гестапо і там намагався довести безневинність отця Ковча. Однак гестапівці показали йому записані уривки з проповідей отця Ковча, у яких той засуджував німців за злочини, закликав не йти до них на службу. «Ще одне прохання про Ковча – і ти також опинишся на Лонцького», – пригрозили Панасюку.

Митрополит Андрей Шептицький докладав великих зусиль, аби звільнити священика. Однак на заваді стала принципова позиція отця. «Наша влада забороняє вихрещувати жидів», – заявили в гестапо. «Я знаю одну владу, – відповідав отець. – Я присягав їй, перебираючи на себе священицький сан. Мій володар – Христос, і я буду йому вірний. Його закон каже: «Хрестити усіх в ім'я Отця, Сина і Святого Духа». Нема в ньому ні слова про жидів. Хто хоче хреститись, того в ім'я цього закону я й хреститиму». Навіть знущання й тортури не могли збити його з цього шляху.

Василь Щербій, добрий знайомий родини Ковча, після війни в таборі для переміщених осіб, записав розповідь співкамерника отця Ковча в тюрмі на Лонцького. «Ми говорили про перебування в різних концтаборах та в'язницях, – згадував він. – І раптом я почув ім'я Омеляна Ковча. Моя увага напружилася. Я лише чув від людей про його мученицьку смерть. Я маю до нього велику пошану, яку важко висловити. Тож вслухався в кожне словечко...»

«Щось неймовірно важке діялося в наших серцях, – розповідав колишній в'язень, – коли ми бачили, як жорстокі гестапівці після тортур кидали священика, як якусь річ, а не людську істоту, в нашу камеру. Він уже не володів своїми ногами. Вони не рухалися. Ми допомагали йому сісти в зручному місці – в кутку. Сидячи на долівці, він дивився на нас добрими, розумними очима. На його обличчі не було видно пригнічення, характерного для людини, якій завдають важкого болю. Якось неземна усмішка осявала благородне обличчя священика. Він

після того, як зазнав нелюдських тортур, втішав нас, молодих. Півголосом молився за нас, за свою паству, за всіх терплячих...»

Діти отця Ковча робили все можливе й неможливе, аби вирвати батька з пазурів гестапо. Нарешті пощастило познайомитися з поляком, який працював у тюрмі наглядачем, і через нього налагодити зв'язок із батьком. «Боліло нам ще й те, що сам батько не виявляв ніякої надії на своє звільнення, а то й зацікавлення в тому, – писала пізніше Анна Ковч-Баран. – З тюрми ми отримували лише деякі звістки, але в них батько найчастіше полагоджував різні прохання своїх співтоваришів по недолі й доручав брату виконувати їх, а про себе звично писав: «Мій стан тут незмінний, почувуюся добре. Будьте певні, що Господь тримає мене тут і для мого власного добра, і для добра інших». Сестру ж Лїду кілька разів просив, аби дістала для нього «наперсток» літургійного вина...»

Одного разу знайомий наглядач розповів дітям, що найбільше з їхнього батька знущується поляк з Перемишлян на прізвище Кухарський, який бив отця Ковча по обличчю, рвав на ньому одержу священника й істерично кричав: «Це тобі за Польщу». Однак, за словами наглядача, священник з дивним спокоєм і співчуттям дивився на свого ката. Уся родина Ковчів добре знала того Кухарського, він неодноразово приходив до них у гості. «Неважко уявити, з яким болем і співчуттям батько мусив дивитися на цю падлюку, що зважувалася підносити на нього свою негідну руку», – згадували діти.

Однак отець Ковч не робив різниці між людьми, а часто просив дітей написати в Польщу й повідомити рідних про долю в'язнів львівської буцегарні. Він чудово усвідомлював: кожен народ має своїх негідників. А світ ділиться не на нації, а на тих, хто любить, і тих, хто ненавидить. Ковч належав до перших. І бачив у людях не ворогів, а братів.

Уже в еміграції в Канаді Анна Ковч-Баран зустрілася з Петром Башуком – ще одним в'язнем тюрми на Лонцького, який запам'ятав отця Ковча і всім розповідав про нього: «Це болючий спогад. Мене розбудив шепіт його молитви. Старенький священник, ще як тільки засіріло надворі, стояв біля загратованого вікна. Його обірвана ряса ледве трималася на його тортурованому, покаліченому тілі. В'язні після допитів, які не обходилися без побойів, спали глибоким сном. Дивлюся – він обернувся, благословить окутаних сном в'язнів, підніс руки вгору і шепоче «Вірую...» Я зрозумів: він служить службу Божу. Я завмер і, сам не знаю як, бо загартований тюрмами, розплакався. І досі в пам'яті бачу образ того священника в подертій рясі з піднесеними вгору руками. Схід сонця продирається з-поза тюремних ґрат і золотить його поранене обличчя, на якому – зоряна усмішка...»

У серпні 1943 року отця Ковча перевезли в концтабір «Майданек», що неподалік польського Любліна.

«Не переживайте і не тратьте віри в те, що я роблю»

НАЗВА «МАЙДАНЕК» не потребує пояснення – це слово закарбовано в серцях багатьох народів. В'язнів тут зустрічали фразою: «Звідси можна вийти лише через димар крематорію». Через табір пройшло майже 300 тисяч чоловік із 26 країн, 80 тисяч із них загинули.

Спочатку в'язні гинули через нелюдські умови праці та хвороби, однак згодом почалося їх масове знищення. На сон невільникам відводили 4–5 годин на добу, решту часу вони працювали. Тут уже були не люди з іменами й прізвищами, а тільки номери. Отець Омелян отримав номер 2399. Адміністрація концтабору негативно ставилася до духовних осіб, і більшість священників, котрі туди потрапляли, приховували, ким вони є. Натомість отець Ковч негайно взявся за виконання священницьких обов'язків, ставши для багатьох духовною опорою, незалежно від їхньої національності чи конфесійної приналежності.

- В'язні Майданека

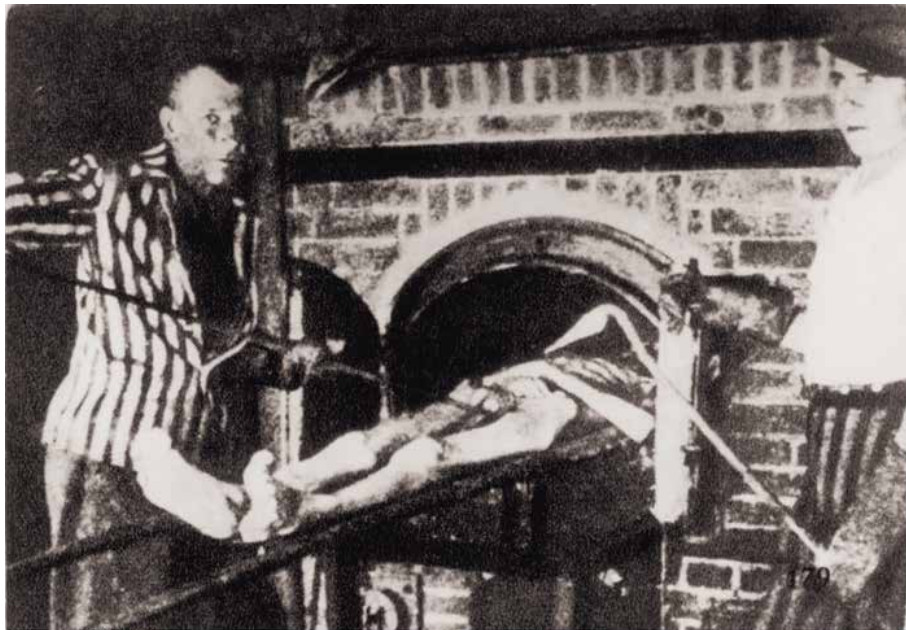

- Концтабір «Майданек»

Відправляв Богослужіння, сповідав та причащав шматочками чорного хліба, які вдавалося роздобути. Дуже швидко отець завоював серед в'язнів пошану й авторитет. «З усіх присутніх я тут єдиний священик», – писав він у листах додому.

Після війни донька Анна розшукала в американському Детройті Миколу Зацухного, який пройшов через жахіття Майданека й пам'ятав незвичайного в'язня.

«Це було десь у першій половині вересня 1943 року, – згадував він. – Я працював тоді в городі при кухні на третьому полі й побачив в'язня, який з трудом штовхав навантажену камінням тачку. Був босий, без шапки, без маринарки, тільки в сорочці та штанах. Це був новоприбулий, бо лице й ноги були не опалені. На правій штанці був щойно нашитий номер 2399, а на червоному трикутнику виднілася буква – ознака державної приналежності «Р» (Polska). Тяжка робота змучила в'язня, і він зупинився, щоб дещо відпочити. Тоді я підійшов до нього й запитав, хто він і звідкіля приїхав. Виявилось, що новоприбулий – отець Омелян Ковч, парох Перемишлян. Його поселили в 14-й блок на третьому полі. Блоковим був обер-бандит поляк Зигмунт Міллер. Сам варшав'як, він не був україножером, як більшість поляків у таборі, але був «людожером». Щоби вдержатися на роботі блокового, бив усіх і вся, як то кажуть, наліво і право. Однак мушу признати, що до отця Ковча ставився досить поблажливо. Дозволив йому відправляти службу Божу в кутку бараку і вдавав, що не бачить, як той сповідав і причащав вірних».

- Крематорій Майданека

Нелюдські умови концентраційного табору не позбавили отця Ковча його гуманізму. Він байдуже ставився до себе. А коли, здавалося, настав кінець світу, віра в Бога давала йому надію і тримала на світі. У листі до рідних священник писав: «Я дякую Богові за Його доброту до мене. За винятком неба, це єдине місце, де я хочу бути. Тут ми всі рівні: поляки, євреї, українці, росіяни, латвійці та естонці. Я єдиний священник між ними. Навіть не можу собі уявити, як тут буде без мене. Тут я бачу Бога, який є один для всіх нас, без огляду на наші релігійні відмінності. Можливо, наші церкви є різні, але той самий Великий і Всемогутній Бог править усіма нами. Коли я відправляю святу літургію, вони всі моляться. Вони умирають по-різному, і я допомагаю їм перейти цей маленький місточок до вічності. Хіба це не благословення? Хіба це не найвеличніша корона, котру Бог міг положити на мою голову? Це справді так. Я дякую Богові тисячу разів на день за те, що послав мене сюди. Я більше Його ні про що не прошу. Не переживайте і не тратьте віри в те, що я роблю. Замість того радійте за мене. Моліться за тих, хто створив цей концентраційний табір і цю систему. Вони єдині, хто потребує наших молитов. Нехай Бог змилується над ними».

Родина та митрополит Андрей Шептицький знову робили все, аби отець Ковч вийшов на волю. Однак той відповів, що його місце в концтаборі: «Я розумію, що ви стараетесь визволити мене. Але я прошу вас не робити цього. Вчора вони вбили 50 людей. Якщо мене тут не буде,

ADDRESSEE

Häftling,
p. Emil Kowor
2399 / F.V.

Lublin
Majdanek

Postempfang
alle 30 Tage
Postempfang
alle 14 Tage
K. L. Lublin

POSTKARTE

H.H. Pfarrer
Serhij Kowor
Przemyslany
über Berezany
Dist. Galizien

KONZENTRATIONSLAGER

WAFFEN // LUBLIN

Obóz Koncentracyjny

Data

27/11 44.

Postprüfer 1

Paczkę w dniu 27.11.44. bez podania Nr. ^{z butki} nadawcy ^{Stamina} etc.
nie wiadomo z kogo

Yotrzymałem. Dziękując za przesyłkę, proszę o stosowanie się do przepisów, dotyczących dozwolonej zawartości paczek jako też solidnego opakowania.

Jestem ^{1/2}zdrów — ^{chory}*) pytam ^{moje z krosien} ^{sora / faj} ^{kurcy}

Serdeczne pozdrowienia przesyła

Przy

*) Niepotrzebne — skreślić.

- Дим крематорія.
Вид на Майданек
з Любліна

то хто допоможе їм перейти через ці страждання? Вони підуть по шляху до Вічності з усіма їхніми гріхами і зневірою, котра приведе їх у пекло. А зараз вони йдуть на смерть з високо піднятими головами, залишивши позаду всі гріхи. І таким чином вони попадуть до вічного міста. Усе, чого від вас прошу, – це гроші. Горнятко води для обряду коштує тут 500 злотих».

Любов до людей не залишила отця Ковча навіть у найтяжчі часи.

Підполковник дивізії «Галичина» Роман Долинський, який знав отця Ковча ще з часів УГА, клопотався про його звільнення, однак вдалося отримати лише дозвіл на побачення. «Трагічна й болюча була ця зустріч, – згадував він. – У моєму серці зберігся образ отця Омеляна таким, яким я бачив його майже 25 років тому. Тоді він був поставний, з високим чолом, гарною високою чуприною та орлиним поглядом. Тепер же я побачив згорбленого старця з рідким сивим волоссям, майже беззубого, схорваного та фізично цілковито вичерпаного. Вже ж таки я впізнав отця Ковча. Навіть у тих обставинах він залишився собою. Глибоко в його очах тліла іскра Сина Воюючої Церкви, неустанного борця за кращу долю». За словами Романа Долинського, йому вдалося домогтися, щоб отець Ковч отримав окрему кімнату в бараку та дозвіл на відправу служби Божої в місцевому римо-католицькому костелі.

Про останні дні отця Ковча нічого не відомо, залишилися лише спогади вже згаданого Миколи Зацухного: «Ми дуже часто зустрічалися, бо працювали поруч. Але десь після нашого Різдва 1944 року я зустрів його зажуреного. Сказав, що його відсилають до шпиталю, а він як вогню боїться потрапити туди. І дійсно, скоро блоковий Зигмунт відправив отця в шпиталь. Потім один з тих, хто повернувся звідти, розповів, що лежав з ним в одному бараці, але потім священика пере-

ма очей мист, але по поштові
 на адресу: Казімира Зорчаревича
 Варшава, Лич. Зліота 11. № 3 / м.ч.
 Кошти 41. сталося зміну: - вочому
ма П. Ковчак тільки з любощами
і одрозом, орорав і душе решче, Він
в контр решчані і карі контр
возу а мощі і чл любителі вони. З зд
р в і п т р в а л т т р о б р е, до с л д ж н н
м з л н н д е л а н т а л и, що д л б а с я
я в б о л н н о г о л о к а н н о. - М а є п р а в о
о д р р у к а н н о р е в н н о т а л н н
в - К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.
К л ь о в і р а є к а л и д е л ь п а р е з ч о р.

- Фрагмент листа о. Ковча з табору. Такі листи («грипси») в'язні передавали на волю таємно

вели в інший. І ніхто більше нічого не сказав мені про його подальшу долю. Коли в другій половині березня 1944 року Майданек почали готувати до евакуації, то серед тих, хто вийшов зі шпиталю, отця Ковча не було».

- Табірний одяг та взуття в'язнів у музеї «Майданек»

- Полонені німці проходять повз останки в'язнів Майданека. 1944 рік

Згідно з табірними документами, Омелян Ковч помер 25 березня 1944 року від гострого гнійного запалення правої ноги. Його тіло, очевидно, спалено в місцевому крематорії.

Табір смерті «Майданек» припинив свою пекельну роботу наприкінці липня 1944 року, коли радянські війська увійшли в Люблін. Цікаво, однак, що «визволителі» на його місці відразу організували концтабір НКВС. Тож деякий час тюремна інфраструктура слугувала для утримання вже радянських в'язнів перед висилкою до Сибіру. Як казав отець Ковч: «Тільки гудзики на мундирах змінилися».

- Металева пластинка з номером Омеляна Ковча в Майданеку

Майданек. Тут я бачу Бога

МАЙДАНЕК

BLOG

- Барак № 14, у якому перебував о. Ковч

МАЙДАНЕК

МЕМОРИАЛ Майданека у Польщі, що розташований на території міста Любліна, увічноє пам'ять про жахливу катастрофу в історії людства. Це місце масового знищення людей. Серед відомих осіб, які тут загинули, значиться ім'я українця – священника з Перемишлян, що на Львівщині, Омеляна Ковча. Він – єдиний із жертв табору смерті, кому присвячено пам'ятний знак, установлений біля центральної брами. Це камінь, на якому викарбувано його слова...

У Любліні ми навідалися до української церкви Різдва Пресвятої Богородиці, яка є духовним і культурним осередком місцевих українців. Настоятель храму отець Степан Батрух люб'язно погодився супроводити нас по музею.

«Наприкінці липня 1941 року рейхсфюрер СС Генріх Гімлер відвідав Люблін і видав наказ про створення тут концентраційного табору на 50 тисяч ув'язнених, – розповів отець Степан, коли ми їхали вулицями міста. – Проте будівництво розпочали лише на початку жовтня. З часом табір неодноразово розширювали, тож поступово в нацистській Німеччині Майданек перетворився на другий за розміром табір після Освенцима. Його територія охоплювала 270 гектарів. Для меморіалу залишили третину колишньої площі».

На вході відвідувачів зустрічає пам'ятник боротьби і мучеництва, збудований 1969 року. Однак головна пам'ятна споруда розташована всередині комплексу, до нього веде широка дорога. Тут неподалік крематорію височіє пагорб, увінчаний бетонною півсферою. «Наша доля – пересторога для вас», –

промовляє напис на ній. Усередині монумента – насип із землі та людського попелу, серед якого можна розгледіти рештки людських кісток. Фотографувати такі моторошні картини навіть рука не піднімається.

Кожен крок тут дається важко. Зайти до крематорію, який зберегли для історії і застереження новим поколінням, наважитися не кожен. Ми увійшли. «Спочатку, коли в таборі Майданека лише ізолювали противників Рейху, померлих ховали. Однак зі збільшенням кількості в'язнів, і відповідно – смертності, замучених вирішили спалювати. Перший крематорій на дві печі запустили в другій половині 1942 року, другий, на п'ять печей – через рік», – пояснює Степан Батрух. Поруч з печами лежать страхітливі знаряддя: ноші, на яких засовували померлих і вбитих у піч, щипці й гачки для переміщення тіл, стіл для препарування трупів. А на стінах – фотографії тієї пекельної роботи...

У часи найбільшого розширення табір розділявся на шість полів. Його оточував колючий дріт, по якому проходив струм високої напруги. Уздовж дроту стояли сторожові вежі. Стандартні бараки будували в ряд із німецькою точністю, і нині – вони такі ж, як і 75 років тому. На кожному – номер. Тепер це просто експонати меморіалу, які

можна оглянути і сфотографувати. Однак сучасному європейцеві, мабуть, неможливо уявити всього того жахиття, яке тут коїлося.

«Ось у цьому баракі перебував Омелян Ковч», – сказав Степан Батрух, коли ми зайшли в барак номер 14. Дерев'яні нари на трьох рівнях тяглися в глиб приміщення. В'язні табору були для гітлерівців безплатною робочою силою, яку використовували до повного фізичного виснаження. Пайка їжі та умови утримання залишали невеличким мінімальні шанси на виживання. «Ми працюємо з третьої години ранку до дев'ятої вечора, – писав один із в'язнів у листі, переданому нелегальною поштою. – Сьогодні ввечері після пекельної спеки та 18-годинного голоду ми ледве трималися на ногах. Мабуть, лише господня допомога дозволяє нам винести все це. Єдина надія для нас це те, що нашим мукам скоро прийде кінець».

«У час, коли кожен в'язень табору думав лише, як вижити, Омелян Ковч не зламався, а залишився людиною і священиком, – продовжує Степан Батрух по дорозі до музею. – Він – дивовижний: порівнював концтабір з небом, а своє стражденне служіння тут вважав місіонерством, на яке його покликав Бог. Він ревно провадив душпастирську діяльність, правив літургії, сповідав,

причащав, благословляв свяченою водою останки в'язнів, які йшли на спалення. Головним у своєму житті Омелян Ковч вважав творення добра для людини – і в духовній, і в матеріальній сферах. Ще один важливий момент: знаючи, що адміністрація концтабору негативно ставиться до духовних осіб, він не приховував свого священства. У цьому винятковість отця Омеляна!»

У музеї купуємо книжку «В'язні Майданека» з текстом польською й англійською мовами. На початку видання – суха й страхітлива статистика: жертвами Майданека стали 80 тисяч людей різних національностей. Найкривавіша дата в історії табору – 3 листопада 1943 року. Тоді протягом одного дня розстріляли 18 тисяч євреїв. Під час розправи грала музика. Нацисти назвали цей день операцією «Ерн-тефест» – «Свято урожаю».

Далі в книжці вміщено короткі описи окремих сторінок життя арештантів: будівництво табору, перші в'язні, нумерація, табірна одежа, покарання, табірні поштові картки, нелегальна пошта, радіо Майданека (виявляється, і таке працювало певний час), жінки-в'язні тощо. Усе це підтверджується спогадами в'язнів, які вижили.

На 82-й сторінці тему «Релігійне життя» ілюструє розповідь про Омеляна Ковча та витяг з його листа до

- Барак № 14

- Музей «Майданек». 2017 рік

родини. Зокрема, наводиться цитата: «Я дякую Богу тисячу разів на день за те, що послав мене сюди. Я більше Його ні про що не прошу. Не тратьте віри в те, що я роблю. Замість того радійте за мене». Слова, які не залишають сумніву у святості цієї людини. Єдине, що дивує: у тексті про великого українця не знаходимо згадки про його національність.

Майже на виході, поруч з офісом меморіалу бачимо пам'ятний камінь, присвячений Омеляну Ковчу. На ньому напис українською, польською та англійською мовами: «Тут я бачу Бога – Бога, який однаковий для всіх нас, незалежно від наших релігійних відмінностей. Отець Омелян Ковч, в'язень № 2399».

«У Майданеку заборонені персональні пам'ятні знаки, – каже

Степан Батрух. – Проте ми добилися вшанування отця Ковча. – Важливо, що фактично лише одного його удостоїли відзначення. Свого часу Президент Польщі Лех Качинський у своїй промові поставив у один ряд Максиміліана Кольбе, Едіт Штайн та Омеляна Ковча. Однак Кольбе і Штайн уже канонізовані – визнані святими, відповідно, у 1982 та 1998 роках. Омелян Ковч зазнав за віру не менших тортур і мук, ніж вони, намагався врятувати тисячі людей, пішов на смерть заради них. Тож цілком заслуговує на аналогічне вшанування».

«У темні часи добре видно світлих людей». Здається, що ці слова Еріх Марія Ремарк сказав про отця Омеляна Ковча. Тут, у пекельному, темному місці найкраще розкрилися світлі риси його особистості.

«Уже з висоти пережитого я краще зрозуміла душу мого батька»

ЗАХІДНА УКРАЇНА після Другої світової війни увійшла до складу Радянського Союзу. Одним із перших заходів з радянізації нових територій стала заборона Української греко-католицької церкви, яку фактично знищили після псевдособору в березні 1946 року. Мільйони українців, які добре пам'ятали прихід «перших совітів» у 1939–1941 роках і з власного гіркого досвіду знали, що таке комунізм, емігрували на Захід. Серед них і діти отця Ковча, які пережили часи воєнної хуртовини. На шляху до Західної Німеччини на них чекала несподівана зустріч.

«Втікаючи без документів, ми потрапили до Праги, – розповідала донька Ліда. – Це був час капітуляції Німеччини, половину міста займали німці, а іншу – росіяни. Перевіряли всіх, нас поселили в будинку разом з іншими втікачами. Очікуючи на документи, ми зауважили групу людей, серед яких чоловік у смугастому табірному одязі розмовляв польською мовою. Раптом ми почули – «ксьондз Ковч», тож підбігли і сказали, що знаємо доньок Ковча зі школи, приховуючи, ким ми є насправді. Тоді пан Ян Куликовський розповів, що був з отцем Ковчем у Майданеку в одному бараці, що батько мав проблеми з ногами, що в'язні наскільки могли допомагали йому, але врешті його забрали до табірної лікарні, і звідти він вже не повернувся. Згадував також, як батько підготовляв в'язнів до смерті, морально їх підтримував, сповідав і причащав. Він говорив зворушено і вдячно, а батька згадував як незвичайну людину. Наприкінці сказав: «Я не знаю, яким би було наше перебування в концтаборі без нього. Ми втратили когось дуже близького, але, на жаль, нічого не могли зробити».

«Це були важкі і непевні роки, – писала згодом Анна. – Здавалося, що ми, залишені без ніякого матеріального забезпечення, розгубимося, пропадемо серед злиднів життя. Та це лише так здавалося: Господь, забравши нам батьків, щедро накрит нас долонями своєї господньої опіки. У час війни доля вберегла нас від бомб і куль, а потім ми всі шестеро закінчили бажані студії».

Сини Сергій і Мирон стали священиками, Роман – інженером, Анна закінчила педагогічні і бухгалтерські студії, Ірина в Німеччині стала медичною сестрою, а Ліда вивчилася на бібліотекаря в Торонто.

Анна в еміграції взялася збирати і впорядковувати інформацію про свого тата. Вона зізналася: «У глибині серця я не раз докоряла батьку за те, що він добровільно і дуже передчасно осиротив нас, своїх дітей, яких дуже й дуже любив. Але пізніше, вже з висоти пережитого, я краще зрозуміла душу мого батька, цілковито віддану служінню рідній Церкві та українському народу».

Швидко з'ясувалося, що пам'ять про отця Ковча не поросла травною забуття. Люди, яких війна розкидала по далеких світах, часто згадували свого доброго пастиря. Й Анна щоразу докладала в «теку спогадів» нові й нові матеріали.

Василь Щербій згадував: «Живучи майже рік в домі отця Ковча в містечку Перемишляни, де він був парохом, я мав змогу спостерігати жертвенну й багатогранну діяльність цього зразкового священика, громадянина-патріота та батька родини. Для тих, хто знав його, він здавався таким самим священиком, як багато інших. Та коли придивитися до його праці в церкві, в парафії та в громадській роботі, зауважити його благородні задуми та якусь нереальну духовність, спадає на думку: він був іншим, ніж усі навколо нього. Отець умів якось інакше єднати звання слуги Божого й відповідальність священика з громадською роботою та нелегкими обов'язками голови великої родини. Його страдницька смерть не дасть відсунути й забути тих великих ідей і великих справ, яким усе своє життя присвятив отець Омелян. Ці добрі діла стоять як свідки на користь священика-мученика перед обличчям найвищого судді – Бога-Творця...»

- Перемишляни в радянські часи

Отець Микола Дядьо, парох сусіднього села Лагодова, у роки еміграції писав: «Отця Ковча всі любили – українці, поляки, жиди, хто б то не був. Отець Ковч не дбав про себе, а часто й про своїх рідних, на томість робив добро усім, хто до нього звертався. За свою стійкість у вірі, за непохитність у переконаннях віддав своє життя. Хай спочиває з Богом добрий священник, патріот, людина кришталевого характеру».

Анатолій Курдидик передбачав: «Я впевнений, у місті Перемишляни колись встановлять пам'ятник отцю Ковчу. За його велич духу, вірність ідеї, за його скромність і мучеництво. А греко-католицьке духовенство впише його в свою історію, де стільки світлих імен (починаючи від Маркіяна Шашкевича), і на прикладі тихого перемишлянського пароха виростуть нові, світлі покоління душпастирів українського народу».

Отець Михайло Гаврилук писав: «Дехто закидає отцю Ковчу хрещення жидів, однак це – правильне рішення. Він поступив по-геройськи і мусить стати світлою постаттю священника-мученика, що в справі врятування людських душ віддав своє життя».

Микола Галочко у Франції 1956 року свою пошану до незабутнього отця Омеляна Ковча висловив у віршованій формі («Добрий пастор»):

*Ой лишенько! Горе нам, горе!
Загроза хвилює юрбу.
Над морем голів хтось говорить:
«Це той, що не знає страху».*

*І голос гримів його всюди,
І слово лилось, як зерно,
Щоб горем потоптані люди
Підняли до неба чоло.*

*Не фюрер, а Бог дав накази
Друг друга сердечно любить!
Возлюблені! Стіймо всі разом!
Хай єдність між нами царить.*

*Він дав свою душу за стадо,
За правду, як пастир-герой.
За Перемишлянську громаду,
За друзів пішов на вогонь.*

*Друг друга любіть, поважайте,
Як Бог наш Спаситель велить,
Громадою тим помагайте,
Хто нужду найтяжчу терпить.*

- Українець з Любліна
Роман Матвійчина

Українець із Любліна Роман Матвійчина розповів нам у січні 2017 року: «Мій тато Ілля 1967 року їздив до Канади і там випадково зустрів Анну Ковч-Баран. Вона збирала матеріали про свого батька і сказала, що він загинув у концтаборі «Майданек». Тато порадив їй звернутися в Майданек за документами. Наскільки я знаю, вона приїхала в табір 1972 року, але їй відповіли, що «священника Ковча в таборі не було». Лише коли вона показала поштові картки з Майданека з його номером, їй видали документ. А коли 1976 року патріарх Йосип Сліпий приїхав до Канади, то він уже знав про отця Ковча і його мученицьке життя. А в Римі в соборі Святої Софії 1977 року відкрили пам'ятну дошку на його честь».

Про пошуки слідів перебування Омеляна Ковча в Майданеку докладно згадують його діти. Коли Анна і Сергій вирішили дістати документальне підтвердження смерті батька, то на свій лист отримали з офісу музею відповідь, що в архівах ім'я Омеляна Ковча не значиться. Ішов 1972 рік. Польща перебувала під владою комуністів, які відгородилися від світу «залізною завісою». Крім того, країну потрясли перші робітничі протести. Тож будь-які іноземці були там небажаними гостями. І все ж діти вирушили до Любліна. Витримавши допити на кордоні та поліцейське свавілля, вони врешті дісталися Майданека. Екскурсія «фабрикою смерті» справила моторошні враження. А в офісі музею на них чекав підкреслено холодний прийом.

«У канцелярії нас прийняла керівник архіву Софія Ліщинська, – оповідала Анна. – На наше прохання заявила, що в архівних списках прізвища Омеляна Ковча немає. Я дістала й показала листівку з табору

- Ікона блаженного Омеляна в люблінській церкві Різдва Пресвятої Богородиці

- Анна Марія Ковч-Баран з дітьми Терезою, Емілем, Христиною та чоловіком Теодором. Німеччина, 1949 рік

з номером 2399. Хіба, кажу, це не доказ того, що батько тут був і тут загинув.

«Я вас ще раз інформую, – відповіла вона, – що прізвища Омеляна Ковча в списках немає. Ви ще й кажете, що він був українським священиком, а тут не було ні українців, ні священиків».

Наша розмова тривала досить довго, врешті я сказала, що приїхала з Канади й сидітиму в кріслі доти, доки не отримаю потрібного документа. Сіла і вперто вимагала свого. Керівник пішла, однак через годину прийшла інша працівниця й принесла документ. Вона вибачилася і пояснила, що документи батька лежали в іншій скрині. Я подякувала, і ми навіть по-доброму розійшлися.

Вертаючись із Майданека, ми довго мовчали. В руках я стискала назбирані біля бараків польові квіти і плакала. «Чому ти плачеш? – спитав брат Сергій. – Мені здається, що нам радше треба радіти, ніж плакати. Уяви, яка радість наповняла нужденне тіло батька і його зболілу душу, коли він міг передати Господне розгрішення тим, хто йшов на смерть? Ми маємо безмежно радіти, що з-поміж сотень священиків Галичини Господь вибрав саме нашого найдорожчого тата як благословенний інструмент для свого божественного промислу».

Дітям Омеляна Ковча довелося чекати ще довгих 25 років, аж поки в СРСР розпочалися зміни.

«За божі правди і людські права»

ПЕРЕБУДОВА, розпочата Михайлом Горбачовим 1985 року, принесла надію на демократизацію Радянського Союзу і звільнення України від радянського рабства. Хоча на той час мало хто у світі вірив, що така потужна військово-політична система розвалиться. Та події розвивалися стрімко: уже через чотири роки рухнули тоталітарні режими в Східній Європі, а ще через два роки розсипався й сам СРСР, який ще донедавна здавався непорушним. Україна 24 серпня 1991 року проголосила незалежність. Мільйони українських емігрантів могли вже без страху відвідати Батьківщину. А Українська греко-католицька церква вийшла з підпілля ще 1989 року після багаторічної заборони.

При першій же нагоді в Україну приїхав отець Сергій. «80-літній священик УГКЦ отець Сергій Ковч уперше за більш ніж 40-літню розлуку побував у Перемишлянах, місті свого дитинства, юності і зрілих літ, – писав Петро Конвіцький у газеті «Галицький шлях». – У місцевому греко-католицькому храмі відслужив він службу Божу, мав проповідь. На очах людей блищали сльози: від проникливих слів про вірність рідній Церкві, українському народу. Дивлячись на отця Сергія, літні перемишлянці, мабуть, згадували свого колишнього настоятеля отця Омеляна. Говорив син, а в пам'яті зринав образ батька – Ковча-старшого, мученика за віру, який сам жив убого, ходив у латаній реверенді, а добро роздавав бідним, знедоленим. Отець Сергій відвідав скромну могилу на Перемишлянському цвинтарі, де покоїться прах його матері. Стоячи на рідній землі, він довго мовчки молився: за душі близьких і рідних, за Україну-неньку, за всіх християн...»

Чи пам'ятали про отця Омеляна в Перемишлянах – людину, яка до кінця свого земного існування не зрадила християнських моральних принципів? «Так, пам'ятали, – каже дослідниця Жанна Ковба і невелике додає: – Однак лише ті, хто пережив страшну війну, кого не вивезли в Сибір, не вбили в кріївках, не заарештували і не заслали до ГУЛАГу. Затаєною і забороненою була та пам'ять».

З часом в українських медіа з'являється дедалі більше інформації про отця Ковча, про його християнську жертвовність та мученицьку смерть. А люди, котрі його знали й пам'ятали, настійливо говорили про гідне вшанування легендарного священика.

«Надходить 50 річниця смерті отця Омеляна Ковча, – писав 1993 року українець із Чикаго Михайло Орлич. – Чому донині Католиць-

ка церква мовчить та належно не оцінює героїської смерті великого гуманіста? Коли польський священник Максиміліан Кольбе добровільно пішов на смерть, щоб врятувати життя свого родича, батька п'яťох дітей, то Папа визнав його святим. Отець Ковч зробив набагато більше, бо він прийняв мученицьку смерть не за свого кривного, а за зовсім чужу національність, а саме за жидів. А чи належно оцінила героїську смерть отця Омеляна єврейська спільнота? Свідки підтверджують, що він добровільно прийняв смерть заради Христової віри та любові до ближнього. У нього не було ані політичної, ані расової дискримінації. Обов'язком українців є увіковічити його пам'ять, спорудити йому монумент безсмертя, увінчати йому голову вінцем терпіння. Отця Ковча можна порівняти з первісними християнами, котрі добровільно вмирили за Христову віру».

1994 року Анна Ковч-Баран видала в Канаді книжку «За божі правди і людські права. Збірник на пошану отця Омеляна Ковча», у якій помістила зібрані матеріали про свого батька – спогади, листи, документи. Книжку кілька разів перевидали в Україні, тож вона стала важливим джерелом інформації про героїчного священника та рушієм відновлення пам'яті про нього. «Книга виходить у 50-річчя мученицької смерті отця Омеляна Ковча – цього невтомного борця за ідеали людства, – писала Анна в передмові до видання. – Виходить вона як довголітнє бажання всіх тих, хто знав його особисто, пам'ятав розповіді про нього та писав свої спогади».

У часописі «За вільну Україну» за 9 травня 1995 року в статті «Підніmemo голос за нашого українського святого» Марія Конвіцька зазначає: «Отець Ковч – це святий наших днів, святий останньої світової війни, універсальний святий, у якому кожний знайде відповідний для себе взрець».

Першими виявили наполегливість у вшануванні отця перемишлянці: рішенням Перемишлянської міської ради від 25 серпня 1996 року вулицю Поштову перейменували на вулицю Омеляна Ковча. На пам'ятній таблиці викарбували слова з Євангелія: «Ніхто не спроможний любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає».

- Книжка «За божі правди і людські права. Збірник на пошану отця Омеляна Ковча»

«Він переміг у своєму серці зло і прагнення помсти»

2005 РОКУ НАСТОЯТЕЛЬ Церкви Різдва Пресвятої Богородиці, що в польському Любліні, отець Степан Батрух ініціював створення фільму про незламного в'язня Майданека.

«Уперше про отця Омеляна Ковча я почув на початку 1990-х років, – розповів він нам. – Роман Матвійчина, українець з Любліна, розказав мені, що в Майданеку 1944 року загинув греко-католицький священник, душпастир Перемишлян, що біля Львова. Я спочатку подумав, що він був звичайним в'язнем, одним із багатьох, котрі тут перебували під час Другої світової війни. Коли ж до моїх рук потрапила книжка, написана донькою отця Ковча Анною, я почав усвідомлювати, якою незвичайною постаттю він був. Спогади, документи і листи з книги справили на мене глибоке враження. Особливо вразили його слова: «Дякую Богу за ласку. Крім неба – це єдине місце, де я хочу бути». Як людина, перебуваючи в пеклі на землі, у таборі смерті, могла написати такі слова?.. Він переміг у своєму серці зло і прагнення помсти до тих, хто завдавав йому горя.

1993 року ми заснували в Любліні греко-католицьку парафію, однак я зрозумів, що отець Ковч започаткував її своєю діяльністю на десяти роки раніше. Вирішив іти його шляхом, щоб продовжити ту велику справу, котру він робив у неймовірно важких обставинах. Його приклад заохочував мене, додавав сил.

Книжка про Омеляна Ковча не заспокоїла всіх моїх сподівань. Я хотів знати більше про те, ким він був для людей, хотів зустріти їх особисто, тому вирішив поїхати до Перемишлян, де отець Ковч прожив понад двадцять років. Прагнув познайомитися з людьми, котрі йому багато чим завдячують. Шукав відповідь на питання, що особливого було в ньому самому і що є для нас, сучасних людей, важливого в його посланнях.

Урешті я звернувся до польського режисера Гжегожа Лінковського з пропозицією зняти фільм про Омеляна Ковча. Ми з Гжегожем давно знайомі, у нас «на рахунку» вже було на той час два фільми: про митрополита Андрея Шептицького та українсько-польські відносини. Нам вдалося зацікавити проектом польське телебачення, яке й виділило потрібні кошти на створення фільму».

28 грудня 2005 року в Любліні відбулася презентація фільму «Парох Майданека».

«Як житель Любліна я змалку знав Майданек і тамтешній музей, – розповів режисер Гжегош Лінковський. – Я не міг збагнути ті найтемніші закомарки людської душі, які призвели до загибелі там величезної маси людей. Цей фільм є важливою основою для спільного прагнення до співжиття українців, поляків і євреїв сьогодні».

Знімальній групі пощастило зустріти в Перемишлянах ще багатьох людей – очевидців самовідданої діяльності Омеляна Ковча, які тепер, через багато років, стали героями фільму про нього – на той час уже блаженного УГКЦ.

Сестра-студитка Марія Ляхер (прийняла хрещення, у радянські часи підпільно сповідувала греко-католицьку віру): «Отець Ковч одного разу приїхав до села Коросного, бо там померла жінка. Залишилися троє дітей – дві дівчинки і хлопчик. Священик побачив, що діти зовсім малі й дуже бідні. На похороні плакали діти й господар у подертому одязі. Засоромлений чоловік вибачався, що не має чим заплатити, але отець навіть не хотів чути про це. Потішив дітей і поїхав. Однак дорогою сказав візникові: «Ільку, повертай коней». Повернувся до хати й сказав: «Не плачте. Тут залишаю вам трохи на хліб, а дітей забираю з собою додому. Не переживайте, не буде їм кривди, подбаю

- Отець Стефан Батрух у документальному фільмі «Парох Майданека»

Зі свідчення Леопольда Кляймана-Козловського

Я, Леопольд Кляйман-Козловський, народився у м. Перемишляни Львівського воєводства 26 листопада 1918 року. До 1941 року, до війни, я проживав зі своїми родичами: мама – Міріам з дому Шеклер, тато – Герман з дому Брандвайн, брат – Долько. Тато був віртуозним скрипалем, а також утримував перукарню. Мама була домогосподаркою. Долько навчався в початковій школі.

Моя сім'я мала дуже близькі стосунки з о. Еміліаном Ковчем та його родиною. Він був другом нашого дому. Я ходив до школи разом із дітьми о. Ковча.

Після вступу німців до Перемишлян і пізнішої організації гетто о. Ковч старався допомагати нам зі всієї сили. Він приносив до гетто їжу, медикаменти тощо, але не тільки нам, а й іншим. Коли мені вдавалося вибратися поза межі гетто, то я завжди заходив у дім о. Ковча. Там мене завжди годували, давали чисту білизну, а також обов'язково – пакунок із харчами для родини в гетто. Ця допомога для нас була продовженням життя. Отець Ковч ніколи не жадав за це якоїсь винагороди, а робив це від свого чистого і гарячого серця.

5 листопада 1941 року німці організували в Перемишлянах зібрання євреїв на гімназійному плацу. Батько заборонив нам іти, а сам пішов. Усіх їх відправили до ближнього лісочка – Брезина – і там розстріляли.

...Євреї шукали різних шляхів порятунку. Отець Ковч видавав свідоцтва про хрещення, але без власне вихрещення. Такі свідоцтва видав, зокрема, Рубіну Пізему, Ітці Пізем, її сестрі та матері. Ті документи дали їм можливість пережити окупацію в Чемеринцях...

Моя подруга – Танка Ляхер – розповідала мені, що німці підпалили Перемишлянську синагогу, у якій молилися люди. Римо-католицький ксьондз і група людей із Перемишлян прибігли до о. Ковча з просьбою, щоб допоміг урятувати синагогу. Отець Ковч, який досконало знав німецьку мову, крикнув до німецьких солдатів, щоб допустили його до синагоги. Ті оніміли від здивування й пустили його, а отець кинувся виносити людей із палаючої синагоги. Серед тих, кого врятував о. Ковч, був рабин м. Белз Аарон Рокеах, який у той час перебував в Перемишлянах.

Рабин Аарон згодом перебував в Угорщині, потім у Ізраїлі...

Після війни я дізнався, що о. Ковча ув'язнили в концтаборі «Майданек» за те, що допомагав євреям. Там і помер.

Записав Володимир Бірчак. Краків, 5 грудня 2012 року

про них». Дружина отця підтримала чоловіка. Зраділа, що бідні діти матимуть дах над головою. Так чинив отець Ковч».

Василь Дубасюк: «Я слухав проповіді отця Ковча в монастирі в Уневі, де він часто проповідував. Це справляло на нас, молодих, велике враження. Ми відчували особливе релігійне й патріотичне піднесення».

Євгенія Винницька: «Отець Ковч завжди був усміхнений. Одного разу на Великдень, коли ми брали участь у гаївках, прийшов до нас із капелюхом, повним дрібних грошей, і розсипав їх перед нами. Дуже любив дітей, особливо малих. У день Святого Миколая роздавав бідним дітям і сиротам подарунки: одним олівці, іншим зошити, книжки або одяг, залежно від потреби. Він не мав ненависті до людей. Часто повторював: «Люби ближнього свого, як себе самого», то вам наказую, а за ворогів моліться, моліться за ворогів». Це його слова».

Мейлейх Шейхет: «Для нашого народу всі, хто рятував євреїв, є Праведниками всіх часів та поколінь. Ми називаємо їх «Цадиками всесвіту», цадик у перекладі – праведний. Отець Ковч насправді вірив у всемогутнього Бога, тому віддав своє життя за інших. У світлі єврейських законів він заслуговує на звання Праведника».

У грудні 2006 року фільм показали в Києві. «Сьогодні, коли є стільки мурів між людьми, так прекрасно побачити фільм про отця Омеляна Ковча, людину, яка руйнувала ті мури і будувала мости від однієї душі до іншої», – сказав на презентації тодішній представник УГКЦ Любомир Гузар.

«Шкода, що цей фільм викликає резонанс тільки у вузькому колі. Потрібно, аби він став відомий широкому загалу, щоб його показували дітям у школах», – висловив свою думку після перегляду лідер гурту «Океан Ельзи» Святослав Вакарчук.

«Ми зробили фільм трьома мовами – українською, польською й англійською, аби охопити найширшу аудиторію. Цим фільмом я хотів висловити повагу до всіх людей – відомих і незнаних, які в часи тоталітаризму виявляли жертвність і людяність», – підсумував свою працю отець Степан Батрух.

- Перемишлянка Фаїна Ляхер (1917–2005) прийняла християнство і врятувалася від нацистів. Стала монахинєю, прийнявши чернече ім'я Марія. Добре пам'ятала Омеляна Ковча. Кадр із фільму

«Світ має знати Праведника народів світу отця Омеляна»

«ЯКОЮ МІРОЮ міриш, такою буде тобі відмірено», – не втомлювався повторювати отець Ковч. Усе життя він сів в українські душі зерна віри в Бога, любові до ближнього, терпимості й порозуміння. І нащадки належно оцінили його велике подвижництво. Жертовність отця Ковча не була даремною.

9 вересня 1999 року Єврейська рада України присвоїла Омелянові Ковчу звання «Праведник України».

27 червня 2001 року під час візиту до України Папа Іван Павло II проголосив блаженними 28 достойників, які віддали своє життя за віру. Серед новомучеників і Омелян Ковч.

«Як пшеничне зерно, падаючи в землю, вмирає, щоб дати життя рясному колосцю, – промовляв Папа Іван Павло II під час проповіді, – так і вони пожертвували своїм життям, щоб Божа нива родила й приносила новий щедріший урожай. Підтримані Божою благодаттю, вони до кінця пройшли переможним шляхом. Ці наші брати й сестри є відомі-

- Відкриття меморіального знака на честь отця Омеляна Ковча в Майданеку

- У музеї «Майданек»

ми представниками величезної кількості анонімних героїв – чоловіків і жінок, одружених і неодружених, священників і богопосвячених осіб, молодих і старших, які протягом XX століття (століття мучеників) вийшли назустріч насильству і смерті, щоб тільки не відректися від своєї віри. Вони вчать нас вірності подвійній заповіді любові: любові до Бога та любові до ближніх».

25 березня 2002 року під час екуменічного молебня в Майданеку за жертвами концтабору Блаженніший Любомир Гузар сказав: «Ми тут зібралися, щоб віддати шану отцю Омелянові, який був сином і священником одного народу, загинув на землі другого народу, бо рятував синів і дочок третього народу. Прийшли ми сюди і тому, щоб щось із собою забрати, тобто науку: по-перше, навіть у найстрахітніших обставинах можна залишитися людиною, по-друге, релігійність – це наша зброя проти наших слабкостей, і по-третє, мусимо зробити все, щоб такі трагедії ніколи не повторювалися. Відійдімо із цього місця кращими людьми».

18 грудня 2003 року в польському Любліні іменем блаженного отця Омеляна Ковча назвали кільце (рондо) на перехресті вулиць Армії Крайової та Івана Павла II.

- Служба Божа в церкві Святого Миколая в Перемишлянах

У вересні 2008 року Синод єпископів УГКЦ проголосив блаженно-го священномученика Омеляна Ковча покровителем душпастирів. 25 березня 2009 року відбулася проща духовенства УГКЦ до місця мученицької смерті отця Омеляна в Майданеку, щоб прийняти прах блаженного для виставлення його в кафедральних соборах кожної єпархії та екзархату.

25 березня 2009 року в Майданеку відкрили меморіальну дошку – послання зі словами Омеляна Ковча: «Тут я бачу Бога – Бога, який однаковий для всіх, незалежно від наших релігійних відмінностей».

2010 року засновано Комітет із вшанування пам'яті Омеляна Ковча. «Якщо хочемо бути добрими душпастирями, – казав з цього приводу глава УГКЦ Любомир Гузар, – маємо бути готовими, за прикладом блаженного Омеляна, своє життя цілковито присвятити служінню Богові і ближнім».

Головне завдання комітету – сприяння втіленню ідей блаженного Омеляна щодо міжнаціонального, міжконфесійного та міжрелігійного діалогу та порозуміння, плекання толерантності і взаєморозуміння в

суспільстві, розвитку діалогу культур і народів, популяризації соціально-корисної та благодійної діяльності.

У червні 2010 року Українська греко-католицька церква заснувала відзнаку імені Омеляна Ковча. «Відзнаку блаженного священномученика Омеляна Ковча, – ідеться в статуті, – установлено для нагородження за значний внесок у справі екуменічного діалогу, діалогу культур і народів, міжрелігійного та міжнаціонального порозуміння, соціально-харитативної та благодійної діяльності, за особистий життєвий приклад жертовності та гуманізму, героїчні вчинки».

11 травня 2012 року в Перемишлянах відкрили пам'ятник отцеві Омеляну Ковчу. Майже тисяча священників з усієї України разом із главою Української греко-католицької церкви Святославом Шевчуком відправили літургію та освятили пам'ятник праведнику.

«Благословення пам'ятника отця Омеляна на центральній площі міста, – зазначив Блаженніший Святослав, – вказує, де повинен бути священник у громадському житті. Отець Омелян завжди говорив, що священник має бути в серці своєї громади. Тоді він зможе до того серця промовляти і повести за собою людей. Якщо він не буде глибоко відчувати того серця та не буде в центрі громадського життя, то туди увійдуть інші проводирі й «душпастирі», які поведуть цих людей на

- Голова Комітету із вшанування пам'яті блаженного священномученика Омеляна Ковча Іван Василюк виступає на освяченні місця під пам'ятник о. Ковчу. Перемишляни, 2010 рік

- Урочистості з нагоди відкриття пам'ятника о. Ковча в Перемишлянах, 2012 рік

дорогу загибелі. Тому ми хочемо, щоб голос нашого священика лунав у серці українського народу».

Виступив також Леопольд Кляйман-Козловський, очевидець часів німецької окупації: «Ковч для мене як для єврея – герой. Слава йому і хвала. Він допомагав мені, коли я був у гетто. Згадую його як велику людину. Він цілком заслужив на увічнення».

Пам'ятник зображає Омеляна Ковча над розтрісканими брилами. Тернова гілка, що оповиває п'єдестал у вигляді ковчега, – символ його жертвовного подвигу. У його правій руці – хрест, а в лівій – Біблія. Створили монумент скульптор Володимир Одрехівський та архітектори Олександр Ярема, Олександра Лібич, Денис Белюх, Олександр Матушков.

«Ми вивчили чимало спогадів про отця Ковча перед тим, як почати роботу, – зазначав Олександр Ярема. – Ми побачили, що то людина незвичайна. Людина, яку шанують не тільки в нас, у Галичині, а в цілому світі. Вимога була – зробити пам'ятник духовно величним і водночас скромним. Отець із хрестом у руці стоїть босоніж на гранітній плиті, яка символізує землю концтабору «Майданек».

У травні 2012 року Львівська міська рада перейменувала на честь Омеляна Ковча вулицю Винниця, яка бере початок поблизу сумнозвісної станції Клепарів, звідки тисячі галицьких євреїв відправляли в концтабори. «Про наш райцентр із 7-тисячним населенням загово-

Меморіальна дошка на вулиці Омеляна Ковча в Перемишлянах

БАЖИ
СВЩІНИК

ОМЕЛАН
КОВЧ

- Зображення блаженного Омеляна Ковча на стіні Унівської лаври

- Глава УГКЦ Блаженніший Святослав освячує пам'ятник Омелянові Ковчу. 2012 рік

рили в Україні і світі, – зазначає міський голова Перемишлян Олександр Зозуля. – Місто стало впізнаваним, стало місцем паломництва духовенства та мирян Української греко-католицької церкви. Маємо надію, що релігійний туризм допоможе розвинути нам сучасну інфраструктуру, стане рушієм нових соціальних проєктів».

«Якби така людина, як Омелян Ковч, народилася в іншій державі, – сказав голова Комітету зі вшанування пам'яті отця Омеляна Ковча, віце-прем'єр-міністр у 2007–2010 рр., народний депутат IV скликання (2002–2006 рр.) Іван Васюник, – то про нього знав би весь світ. Скажімо, усі знають про праведника світу Шиндлера. Тож представники всіх церков повинні докласти максимум зусиль, щоб світ знав Праведника народів світу отця Омеляна Ковча».

- Освячення пам'ятника. Перемишляни, 2012 рік

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ

Омелян
КОВЧ

1884–1944

20 серпня 1884

Народився
в селі Космачі

1905–1911

Навчався в римській Колегії
Святих Сергія і Вахха
та в Урбаніяньському університеті

Навчався
в Коломийській
гімназії

1903–1904

1910

Одружився з Марією
Добрянською

1911

Єпископ Григорій
Хомишин висвятив
на священника

1912–1915

Парох у Козарці
(Боснія і Герцеговина)

1918

Польовий духівник Бережанського коша УГА

1922–1942

Парох у Перемишлянах

1941–1942

Рятував євреїв
у Перемишлянах

30 грудня 1942

Гестапо заарештувало Ковча
і ув'язнило в тюрмі на Лонцького

Серпень 1943

Кинутий до концтабору «Майданек»

25 березня 1944

Загинув у Майданеку

Омелян КОВЧ

1884–1944

- Пам'ятник у Перемишлянах

Омелян Ковч був сином
і священником одного
народу, загинув на
землі другого народу,
бо рятував синів і дочок
третього народу...

Блаженніший Любомир Гузар. Майданек, 2002 рік

Науково-популярне видання

Ковчег отця Ковча

Керівник проекту **Іван Васюник**
Координатор проекту **Володимир Ільченко**
Художній редактор **Василь Біленко**
Автор тексту **Олег Крук**
Дизайн обкладинки – **Анна Васюник**

Над виданням працювали: Олена Константинок,
Любомир Криса (фото), Марко Романяк (фото),
Марічка Цісик, Роман Лихван, Юлія Грицюк,
Євген Циганок

Особлива подяка **вл. Богданові (Дзюраху)**
за всебічну підтримку проекту
та **о. Стефану Батруху** (м. Люблін, Польща)
за допомогу та надані матеріали

Використано фото УНІАН

Віддруковано ТОВ «Новий друк»,
м. Київ, вул. Магнітогорська, 1;
тел.: (044) 536-15-26

ЛИСТ ІЗ МАЙДАНЕКА

...Я розумію, що ви стараєтеся про моє визволення. Але я прошу вас не робити нічого. Учора вони вбили тут 50 чоловік. Якщо я не буду тут, то хто допоможе їм перейти ці страждання? Вони би пішли (у вічність) з усіма своїми гріхами й у глибокій зневірі, що допроваджує до пекла. Тепер вони йдуть на смерть з піднятими догори головами, залишають свої гріхи позаду себе. Вони переходять міст вічності з почуттям щастя в їхніх серцях, і я бачив мир та ясність, що розгорталася перед ними, – то, що я говорив їм останнього часу.

Я дякую Богові за його до мене доброту. Окрім неба, це єдине місце, де я хотів би перебувати. Тут ми всі є рівні: поляки, євреї, українці, росіяни, латиші та естонці. З усіх присутніх тут я є самотнім священиком. Не можу навіть уявити собі, що було би тут без мене. Тут я бачу Бога, Бога, який однаковий для всіх нас, незалежно від релігійних відмінностей, що існують між нами. Можливо, наші церкви є різні, але у всіх них царює той же великий, всемогутній Бог. Коли я відправляю Службу Божу, усі вони моляться. Вони моляться різними мовами, але хіба Господь не розуміє всіх мов? Вони вмирають у різний спосіб, а я допомагаю їм переходити місток у вічність.

Дякую Богові тисячу разів на день за те, що він послав мене сюди. Я не прошу його про нічого більше. Не турбуйтеся та не зневіряйтесь моєю участю. Натомість радійте зі мною. Моліться за тих, хто створив цей концтабір та цю систему. Вони є самотніми, хто потребує молитов... Нехай Господь помилує їх...

Омелян Ковч, 1944 рік